

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANA BİLİM
DALI

SOSYAL DIŞLANMA PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE’DE ÖZÜRLÜ
İSTİHDAMI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Aslı TOPLU

Tez Danışmanı
Yard. Doç. Dr. Yücel UYANIK

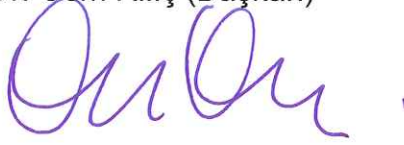
Ankara-2009

ONAY

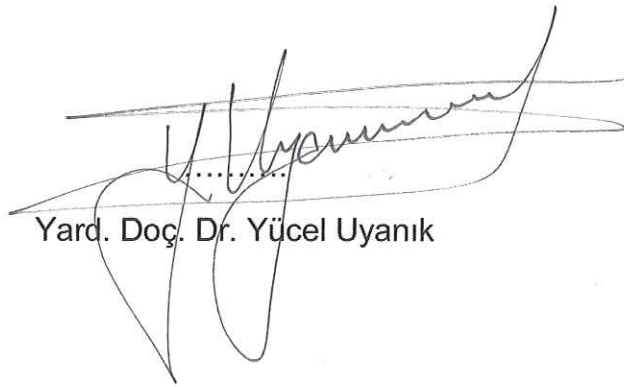
Aslı Toplu tarafından hazırlanan "Sosyal Dışlanma Perspektifinde Türkiye'de Özürlü İstihdamı" başlıklı bu çalışma, 16.04.2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Cem Kılıç (Başkan)

Doç. Dr. Suna Başak

Yard. Doç. Dr. Yücel Uyanık

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLolar LİSTESİ	iiiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE; SOSYAL DIŞLANMA VE ÖZÜRLÜ KAVRAMI

I.SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI, UNSURLARI VE BİLEŞENLERİ	4
A.Sosyal Dışlanmanın Tanımı	4
B.Sosyal Dışlanmanın Ortaya Çıkması Ve Gelişimi	6
C.Sosyal Dışlanma Dinamikleri	9
1.Dayanışma Paradigması	9
2. Uzmanlaşma Paradigması	10
3. Tekelleşme Paradigması	11
D.Sosyal Dışlanma Unsurları	11
1. Ekonomik Alandan Dışlanma	11
a. Mal Ve Hizmet Piyasasından Dışlanma	12
b.Temel Gereksinimlerden Dışlanma	12
2.Tüketim Toplumundan Dışlanma	12
3. Sosyal İlişkilerin Zayıflaması Ve Sosyal Destek Yoksunluğu	13
4. Kurumsal Dışlanma Ve Kurumsal Destek Yoksunluğu	14
5. İş Gücü Piyasasından Dışlanma	15
a. İş Gücü Piyasasından Tamamen Dışlanma	15
b. İş Gücü Piyasasında Çalışan Yoksullar	16
c. İş Gücü Piyasasına Katılamayanların Yaşadığı Sosyal Dışlanma	17
E. Sosyal Dışlanma Bileşenleri	18
1. Sosyal Güvenlik	18
2. Eğitim	19
3. Sağlık	20
4. Ayrımcılık	20
5. Eşitsizlik	22
6. Yoksulluk	22
7. Sosyal Koruma	24
II. ÖZÜRLÜ VE ÖZÜRLÜLÜK KAVRAMI	26
A. Uluslararası Kuruluşlar Açısından Özürlü Kavramı	26
1. Birleşmiş Milletler Teşkilatının tanımladığı Özürlü Kavramı	26
2. İnsan Hakları Açısından Özürlü Kavramı	27
2. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Tanımladığı Özürlü Kavramı	28
4. Dünya Sağlık Teşkilatının Tanımladığı Özürlü Kavramı	29
B. Düünden Bugüne Avrupa Birliği'nin Ve Türkiye'nin Özürlülere Bakış Açısı	30

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÖZÜRLÜ GERÇEĞİ , İSTİHDAMI VE POLİTİKALARI

I- TÜRKİYE'DE ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAM DURUMU	38
A- Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri	38
1. Türkiye'de Özürlü Nüfus Oranları	39
2. Türkiye'de Özürlü Nüfusun Yaş Yapısı	39
Tablo 2 :Türkiye'de Özürlü Nüfusun Yaş Yapısı (%)	40
3. Türkiye'de Özürlü Nüfusun Eğitim Durumu	40
4. Türkiye'de Tamamlanmış Eğitim Durumuna Göre Özürlü Nüfus Oranı	42
5. Türkiye'de Özürlü Nüfusunun İşgücüne Katılımı	43

6. Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sağlık Durumu.....	45
7. Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sosyal Güvenlik Göstergesi	47
8. Türkiye’de Özürlülük Oranları	49
B. Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği	50
1. Sosyal Sebepler	51
2. Ekonomik Sebepler	53
3. Birey, Toplum Ve Devlet Görüşlerindeki Değişimler	54
C. Türkiye’de Özürlülerin İstihdamı İçin Kullanılan Yöntemler	55
1. İşverenlerin Yasal Zorunluluk Olmadan Özürlü Çalıştırmaları.....	56
2. Yasal Zorunluluk İle Özürlülerin Çalıştırılmaları	56
3. Korumalı İşyerleri.....	58
4. Evde Çalıştırma.....	59
5. Kooperatif Çalışma Yöntemi.....	60
6. Kişisel Çalışma Yöntemi.....	61
II. ÖZÜRLÜLÜK İLE İLGİLİ YÜRÜTÜLMESİ GEREKEN SOSYAL POLİTİKALAR.....	62
A. Özürlülüğün Ortaya Çıkmasından Önce Yürütülmesi Gereken Sosyal Politikalar ...	62
1. Koruyucu Sağlık Politikaları ve Hizmetleri	62
a. Kişilerle Doğrudan İlgili Olan Koruyucu Sağlık Hizmetleri	63
b. Kişilerle Doğrudan İlgili Olmayan Koruyucu Sağlık Hizmetleri	64
(1). Sigaraya Karşı Mücadele	64
(2). Uyuşturucu Kullanımına Karşı Mücadele	65
(3). Alkol Bağımlılığına Karşı Mücadele	66
(4). Ev Kazalarının önlenmesi.....	67
(5). Çevre Kirliliğinin Önlenmesi	67
(6). Trafik Kazalarının Önlenmesi.....	68
(7). İş Kazası Ve Meslek Hastalıklarının Önlenmesi	69
i. İş Kazalarının Sebepleri	69
ii. Meslek Hastalıklarının Sebepleri	70
iii. İş Kazası Ve Meslek Hastalıklarıyla Mücadele; İşçi Sağlığı Ve Güvenliği Tedbirlerinin Alınması.....	70
iv. İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliğinin Amacı	71
(a). Kişisel Açıdan	71
(b). Sosyal Açıdan	72
(c). İktisadi Açıdan	72
v. İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliği Önlemleri	72
B. Özürlülüğün Ortaya Çıkmasından Sonra Yürütülmesi Gereken Politikalar	73
1. Özürlülere Yönelik Rehabilitasyon Çalışmaları.....	73
a. Tıbbi Rehabilitasyon.....	75
b. Sosyal Rehabilitasyon	76
c. Mesleki Rehabilitasyon.....	77
C. Türkiye’de Özürlülere Yönelik Rehabilitasyon Hizmetleri	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMANIN TÜRKİYE’DE ÖZÜRLÜ İSTİHDAMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ÖZÜRLERİN ÇALIŞMA YAŞAMINDA KORUNMALARI

I. ÖZÜRLÜLERİN TOPLUMSAL YAŞAMA KATILMALARINDAKİ ENGELLER.....	81
A. Özürlülerin Aile Yaşamında Karşılaştığı Engeller	81
B. Özürlülerin Temel Eğitimlerini Alırken Karşılaştıkları Engeller.....	83
C. Özürlülerin Yaşadıkları Yoksulluk Engeli	85
D. Özürlülerin Ulaşım, Fiziksel Çevre Ve Konut Engelleri.....	87
E. Özürlülerin İstihdamındaki Engeller	88
II. ÖZÜRLÜLERİN ÇALIŞMA HAYATINA KATILMALARINI ENGELLİYEN FAKTÖRLER ...	90
A. Ülkelerin İktisadi Gelişmişliği	90
B. Özürlülerin Bireysel Vasıfları	91
C. İşverenlerin Tutumları	93

D. Mevzuat	95
III. ÖZÜRLÜLERİN ÇALIŞMA HAYATINDAKİ PROBLEMLERİ VE SOSYAL DİŞLANMIŞLIKLARI	96
IV. ÖZÜRLÜLERİN ÇALIŞMA HAYATINDA KORUNMASI	98
A. Özürliilerin Çalışma Hayatına Girmeden Önce Korunması	98
1. Tıbbî Tedavi Ve Rehabilitasyon Hizmetleri	99
2. Özel Ve Temel Eğitim	99
3. Meslekî Rehabilitasyon	101
B. Özürliilerin Çalışma Hayatına Girerken Korunması	102
1. İşverenlerin Özürliü Çalıştırma Yükümlülüğü (Mecburî Kota Uygulaması)	103
2. Öncelikli İstihdam Uygulaması	104
3. Evde Çalışma Yöntemi	104
4. Korumalı İstihdam	106
5. Vergi Teşviği Sağlanması	108
6. Türkiye İş Kurumunun Daha Etkin Hale Getirilmesi	109
7. Esnek ve Alternatif İş İmkanları Sağlanması	110
8. Kota Kapsamına Girmeyen İşverenlerin, Özürliü Çalıştırmaya Teşvik Edilmesi	111
9. Çalışamayan Özürliilerin Yakınlarının Kota Kapsamına Alınması	112
C. Özürliilerin Çalışma Hayatında Korunmaları İçin Öneriler	112
1. Özürliü Dostu Çalışma Ortamının Tesisi İçin İşverenlere Destek Verilmesi	112
2. Özürliü İşçilerin İş Güvencesi Kapsamına Alınması	115
3. İşyerlerinde Özürliü Temsilciliği Tesis Edilmesi	116
4. Ücretler Açısından Çalışan Özürliilerin Korunması	116
5. İşe Uygunluk ve İşyerinde Fırsat Eşitliği Sağlamak Açısından Çalışan Özürliilerin Korunması	117
SONUÇ	120
KAYNAKÇA	123
ÖZET	131
ABSTRACT	132

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de Özürlü Nüfus Oranları.....	39
Tablo 2: Türkiye’de Özürlü Nüfusun Yaş Yapısı.....	40
Tablo 3: Türkiye’de Özürlü Nüfusun Eğitim Durumu.....	41
Tablo 4: Türkiye’de Tamamlanmış Eğitim Durumuna Göre Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel özürlü Nüfus Oranı.....	42
Tablo 5: Türkiye’de Tamamlanmış Eğitim Durumuna Göre Süreğen hastalıklara sahip olan özürlü Nüfus oranı.....	43
Tablo 6: Türkiye’de Özürlü Nüfusunun İşgücüne Katılımı (Ortopedik, görme,işitme, dil ve konuşma ve zihinsel özürlü nüfus)......	44
Tablo 7: Türkiye’de Özürlü Nüfusunun İşgücüne Katılımı (Süreğen hastalığa sahip olan nüfus)......	44
Tablo 8: Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sağlık Durumu (Ortopedik özürlülerin tedavi olma durumları).....	45
Tablo 9: Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sağlık Durumu (Görme özürlülerin tedavi olma durumları).....	46
Tablo 10: Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sağlık Durumu (İşitme özürlülerin tedavi olma durumları).....	46
Tablo 11: Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sağlık Durumu (Dil ve konuşma özürlülerin tedavi olma durumları).....	46
Tablo 12: Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sağlık Durumu (Zihinsel özürlülerin tedavi olma durumları).....	47
Tablo 13: Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sosyal Güvenlik Göstergesi (Ortopedik, görme, işitme,dil ve konuşma ve zihinsel özürlü nüfus).....	48
Tablo 14: Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sosyal Güvenlik Göstergesi (Süreğen hastalığa sahip olan özürlü).....	48
Tablo 15: Türkiye’de Özürlülük Oranları	49

GİRİŞ

Sosyal Dışlanma her toplum tarafından kendi yapısal özellikleri dikkate alınarak tanımlanan bir kavramdır. Genellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, bu kavrama farklı açılardan bakmaktadır. Fakat en genel tanımıyla Sosyal Dışlanma bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan ve bireyin kendi geleceğini oluşturmada fırsatların tam olarak erişimini engelleyen temel gereksinimlerden yoksun kalması, toplumla bağlarının kopması, sivil, siyasi, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından yoksun olma, bırakılma durum ve sürecidir.

Sosyal Dışlanmadan ilk defa 1960'li yıllarda Fransa'da bahsedilmeye başlanmış, 1970 ve 1980'li yıllarda yaşanan liberal temelli ekonomik yeniden yapılandırmalar Sosyal Dışlanmaya dikkat çekmiş ve o yıllarda sosyal politika alanına dahil edilmiştir.

Refah sistemlerinin geliştiği altın yılların bitmesi ile her yönüyle serbestlik peşinde koşan sermayenin yeniden yapılandığı küresel pazarda, ekonomik ve sosyal açıdan olduğu kadar politik anlamda da dezavantajlı gurupların hızla büyüdüğü yeni liberal dünya başlamış, 1990'lı yıllarda işsizliğin ve sosyal sorunların artmasıyla Sosyal Dışlanma daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Sosyal Dışlanmış insanların artıyor olmasının, gelecekte Avrupa'daki siyasi, sosyal ve iktisadi birleşmeyi tehlikeye atacağını düşündürmesi ile hiç vakit kaybetmeden bu konuda önlemler alınmaya başlanmıştır.

Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri artık sahip oldukları uluslar ötesi firmalar, ithalat ve ihracat oranları gibi alışılmış kavramların yanında, barındırdıkları sosyal gurupların eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam gibi temel ihtiyaçlarını hangi düzeyde karşıladıklarına göre de belirlenmektedir. Bahsedilen sosyal gurupların içerisinde ise dezavantajlı guruplar oldukça önemlidir. Tarihin her döneminde gelişmiş veya gelişmekte olan tüm toplumlarda dezavantajlı gurupların yaşadığı sosyal sorunlar süregelmıştır.

Zamanla bu sorunların ülkelerdeki ekonomik, siyasi ve sosyal bütünleşmeyi tehlikeye sokacağı düşüncesi ülkeleri tedbir almaya yönlendirmiştir.

Dezavantajlı gruplar içerisinde ise en ağır bedelleri ödeyenler özürllülr olmuştur. Çoğu zaman sadece sahip oldukları fiziksel engeller onların diğer sosyal gruplarla bütünleşmemesine yol açmış, buna eklenen ekonomik ve sosyal engeller ise onları tamamen toplum dışına itmıştır.

Çoğu zaman alınan tedbirler acıma ve merhamet duygusundan yola çıkarak özürllülr için ayrı hukuki ve toplumsal düzenlemelere gidilmesi şeklinde olmuş fakat bu durumun yarattığı pozitif ayrımcılık tekrar bir dışlanma süreci başlatmıştır. Bu gün ise özellikle batının geldiği nokta katılımcı politikalar düzenleyerek özürllülrün dışlanmasının önüne geçilmesi yönündedir.

Türkiye’de ise özellikle Avrupa Birliği’ne adaylık sürecinde özürllülr ile ilgili hukuki ve sosyal anlamda ilerlemeler kaydedilmesine rağmen henüz etkin bir biçimde özürllü ve özürllü olmayan bireyleri birlikte ele alan katılımcı politikalar düzenlenememiştir. Oysaki temel amaç insanları özürllü olup olmamalarına göre ayırarak farklı düzenlemelere gidilmesi değil daha bütüncül ve katılımcı politikalarla herkesime adil ve eşit fırsatlar tanımadır. Tabii ki bu yaklaşım içinde korunması gereken kesimler içinde etkin tedbirler alınması hususu oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de alınan tedbirlere rağmen hala özürllülrün aile, eğitim, sosyal yaşam ve çalışma hayatı gibi alanlardan dışlandığına dikkat çekerek, özürllülrün istihdamdaki dışlanmalarının önlenmesi için hangi politikaların oluşturulması gerektiğini saptamak ve bu politikaların ne şekilde geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaya yönelik bir analiz yapmadır. Bu amaçla;

Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal incelemeler yapılmış, Sosyal Dışlanma kavramsal olarak incelenerek unsurları ve bileşenleri ifade edilmiştir. Özürllülük kavramı da ayrıntılı olarak açıklanarak batı dünyası ve Türkiye’nin özürllülere bakış açıları ortaya konmuştur

İkinci bölümde Türkiye’de özörlölerün mevcut istihdam durumu ortaya konmuş, mevcut istihdam yöntemleri sıralanmış, özörlölerin istihdamının gerekliliğı vurgulanmıştır. Ayrıca bir sosyal politika olarak özörlölüğüün önlenmesi için gereken tedbirlerin de neler olduğı da belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde ise özörlölerin toplumsal hayata ve çalışma hayatına dahil olurken yaşadıkları sorunlar anlatılırken özörlölerin çalışma yaşamında korunmaları için alınması gereken tedbirlere dikkat çekilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE; SOSYAL DIŞLANMA VE ÖZÜRLÜ KAVRAMI

I.SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI, UNSURLARI VE BİLEŞENLERİ

Sosyal Dışlanma tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Net bir ifade ile ve tek bir biçimde tanımlanamamasının temel sebebi bu olgunun toplumların ekonomik, siyasi, kültürel, ahlaki ve buna benzer birçok özelliğine göre şekil almasıdır.

Sosyal Dışlanma kavramı birçok farklı kavram ile sık sık eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Sosyal Dışlanma kavramına ilişkin değişik tanımlara yer verilirken, Sosyal Dışlanma olgusunun hangi dinamiklerle hareketlendiği ve Sosyal Dışlanmanın temel unsurları anlatılacaktır.

A.Sosyal Dışlanmanın Tanımı

En genel tanımıyla Sosyal Dışlanma; bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan ve bireyin kendi geleceğini oluşturmada fırsatların tam olarak erişimini engelleyen temel gereksinimlerden yoksun kalması, toplumla bağlarının kopması, sivil, siyasal, ekonomik ve yurttaşlık haklarından yoksun olma-bırakılma sürecidir.¹ Farklı toplumlarda, farklı ekonomik, siyasi, sosyal ve ahlaki duruma göre şekillenen bu kavram eşitsizlik, işsizlik, yabancılaşma,

¹ Faruk Sapanca, “Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı 3, 2005, s. 53

yoksulluk, konutsuzluk, marjinalite, sınıf-altı, yoksunluk gibi kavramlarla da ifade edilmektedir.²

Bir çok değişik ifade ile tanımlanmaya çalışılan, farklı toplumlar tarafından farklı şekilde algılanan bu kavramın değişmeyen tek gerçeği ise her toplumda sosyal dışlanmış insanların var olduğudur. Dünyada yaşanan küreselleşme süreci ve oluşturulan yeni politikalar ile birlikte, insanoğlunun var oluşundan bu yana süre gelen eşitsizlik, güvencesizlik, adaletsizlik, ayrımcılık ve bağımlılık gibi sorunlar, ülkelerin artan zenginlikleri ve gelişmelerine rağmen giderek daha da derinleşmektedir³. Bunun karşısında çoğu ülkede, sosyal refah devleti anlayışı giderek zayıflamakta, sosyal politikalara olan gereksinimin artmaktadır. Özellikle sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişim ve neoliberal politikaların gelişmesi devletlerin refah anlayışını önemli derecede etkilemektedir⁴. Bu gelişmeler vatandaşlarını her türlü sosyal riskten koruyan ve vatandaşlarının sorunlarıyla ilgilenen devlet anlayışı yerine daha liberal devlet anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde sosyal risklerin niteliği ve sayısı göz önünde bulundurulduğunda vatandaşların gün geçtikçe daha fazla riskle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu da beraberinde Sosyal Dışlanma sürecini ve sosyal dışlanmış insanları getirmektedir⁵. Açıktır ki Sosyal Dışlanma sürecinde bireyler topluma katılmada ve toplumun bir parçası olarak kabul edilmede güçlükler yaşamakta, bu da beraberinde o toplumda sosyal bütünleşmenin ve kaynaşmanın gerçekleşmemesinin temelini hazırlamaktadır.⁶

² Özlem Çakır, “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: IV, Sayı 3, 2002, s. 84 (Alıntı: Hilary Silver, “Social Exclusion And Social Solidarity: Three Paradigms”, **International Labour Review**, Vol. 133, N: 5-6, 1994, s. 532).

³ Faruk Sapançalı, “Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, sayı 3, 2005, s. 51.

⁴ Abdülkadir Şenkal, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, 2. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, s. 364.

⁵ Şenkal, a.g.e., s. 365.

⁶ Sapançalı, a.g.m., s. 52, (Alıntı: Robin Peace, “Social Exclusion: A Concept In Need Of Definition”, **Social Policy Journal of New Zeland**, Issue 16, July 2001, s. 28).

B.Sosyal Dışlanmanın Ortaya Çıkması Ve Gelişimi

Sosyal Dışlanma kavramından ilk defa 1960'lı yıllarda Fransa' da bahsedilmeye başlanmıştır. Fransa'da o yıllarda yoksulların, suçluların, madde bağımlılarının, farklı etnik kökenden gelenlerin, uyum sorunu çekenlerin ve sosyal koruma kapsamı dışında kalanların büyük sorunlar yaşadıkları fark edilmiştir⁷. İlk defa 1974 yılında Fransa Sosyal İşler Bakanı Rene Lenoir Sosyal Dışlanma kavramını sosyal politika alanı içinde kullanmıştır. Lenoir, 1970'li yıllarda Fransız toplumunda her on kişiden birinin sosyal koruma sistemi dışında yaşadığını belirtmiş, sosyal dışlanmışlar olarak da zihinsel ve bedensel özürlleri, yaşlı ve sakatları, tek ebeveynli aileleri, uyuşturucu kullananları, suçluları ve işsizlik sigortası kapsamına girmemiş olan işsizleri ifade etmiştir⁸. Ardından, 1980'li yıllarda yaşanan liberal temelli ekonomik yeniden yapılandırmalar, Leneoir'in Sosyal Dışlanma kavramına farklı bir boyut katmıştır. Artık dışlanmışlar, bir bakıma “uygunsuzlar” olarak da nitelendirilebilecek olan eski dışlanmışların ötesine taşınmıştır. Uzun vadeli işsizlik ve ekonomik yeniden yapılanma ile bağlantılı olarak yaşanan sosyal istikrarsızlık “ Yeni Yoksullar” denen grupları Fransa ile birlikte aynı gelişmeleri yaşayan Avrupa'nın diğer ülkelerine de taşımıştır.

Refah sistemlerinin geliştiği 30 altın yıl bitmiş ve her yönüyle serbestlik peşinde koşan sermayenin yeniden yapılandığı küresel pazarda, ekonomik ve sosyal anlamda olduğu kadar politik anlamda da dezavantajlı grupların hızla büyüdüğü yeni liberal dünya başlamıştır⁹. 1990'lı yılların başında, özellikle işsizlik oranlarının artmasıyla, sosyal sorunların çoğalması sonucunda Sosyal Dışlanma kavramı tartışılmaya başlanmış ve gündemdeki yerini almıştır. Bu kavrama gösterilen ilginin temel nedeni, sosyal açıdan

⁷ Onur Sunal, “Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar”, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=65#more-65> (Erişim: 10.04.2008), s. 1.

⁸ Seyhan Erdoğan, “Sosyal Politikada “Avrupalı” Bir Kavram: Sosyal Dışlanma”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, sayı 75, Temmuz-Ağustos 2004, s. 1.

⁹ Erdoğan, a.g.m., s.1

dışlanmış insanların artıyor olmasının, gelecekte Avrupa'daki siyasal, sosyal ve iktisadi birleşmeyi tehlikeye atacağını düşündürmesinden kaynaklanmıştır.

Sosyal Dışlanmanın İngiltere'deki seyrine baktığımızda; ilk gelişmenin 1997 yılında İşçi Partisinin bir "Sosyal Dışlanma Birimi" kurması olduğu görülür. İngiltere hükümeti evsizler, yoksullar, ergenlikte hamilelik, okulu terk etme gibi değişik konular üzerinde durmuştur. İngiltere'nin yaklaşımında Amerikan etkisi ve liberal bireyseliğin ön planda olduğu görülür. Sanayi devrimini gerçekleştirmiş ilk ülke olarak İngiltere yoksulluk açısından büyük sıkıntılar çekmiştir. Bunun yarattığı sosyal sorunlar her zaman ilgi konusu olmuştur. Açlık ve sefalet içinde yaşayan insan sayısının artması, toplumsal uyumun sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmuş ve bu nedenle bir uzlaşma yaratmak için devlet müdahalesi ve sosyal politika araçlarının geliştirilmesi gerekli olmuştur¹⁰.

Sosyal Dışlanmanın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki seyrine baktığımızda underclass (sınıf-altı) kavramı dikkatimizi çekmektedir. Sınıf-altı kelimesi ilk kez 1963 yılında Gunnar Myrdol tarafından dile getirilmiştir. Sanayisizleşmenin, nüfusun giderek büyük bir kesimini sürekli işsiz ve çalışamaz bir hale sokmasından korkan Myrdol bu durumun yaratacağı tehlikelere dikkat çekmek istemiştir.¹¹

Sınıf-altı olarak ifade edilen kesimlerin ortaya çıkışında "kişisel" ve "yapısalcı" olarak nitelendirilen iki farklı yaklaşımdan söz edilmektedir. Kişisel yaklaşımda, sınıf altı kesimlerin ortaya çıkış sebebi; fırsatlara duyarsız davranışsal özelliklerden ve daha genel anlamda yoksulluk kültüründen kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Bu kesimde görülen yüksek işsizliğin istihdam olanaklarının yarattığı olanaklara kayıtsız kalmasıyla ilişkilendirilmiştir. Yapısalcı yaklaşımda ise, sınıf-altının ortaya çıkışını, kişisel etmenler ve refah politikaları yerine ekonomideki yapısal değişiklikler ve onların etkisiyle ortaya çıkan sosyolojik değişikliklerle ilişkilendirilmiştir.

¹⁰ Sunal, a.g.m., s. 1.

¹¹ Sapanca, a.g.e., s.18 (Alıntı: Charles Gore, "Introduction: Markets, Citizenships And Social Exclusion", **Social Exclusion Rhetoric**, Reality, Responses içinde ILS., ILO. Publication, Geneva, 1995, s. 3).

Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyal dışlanmış kişiler; göçmenler, siyahiler, uyuşturucu ve alkol bağımlıları, evlilik dışı çocuk sahibi olanlar, evsiz kişiler, dilenciler ve çalış(a)mayan insanlar olarak sayılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki dışlanmanın daha çok "etnik" kökenli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır dolayısıyla dışlanmanın bu ülkede en ağır bedellerini ödeyenlerde siyahiler ve göçmenler olmaktadır.¹²

Asya'da ise Sosyal Dışlanma kavramı ülkeden ülkeye farklı şekillerde algılanmaktadır. Örneğin Rusya'da Sosyal Dışlanma kavramı yurttaşlık haklarına katılımdaki yoksunluk olarak ifade edilmişken, Tayland Sosyal Dışlanmayı açlık sınırıyla bağdaştırmış, Arap ülkeleri ise tamamen ahlaki ve dini yönden bu kavramı algılamıştır. Orta Asya ülkelerinin bir çoğunda kadınların kültürel anlamda kötü muamele nedeniyle yasal haklardan yararlanamaması anlamında sıklıkla dışlandıkları görülürken bazı bölgelerde mülkiyetten (tarımsal alandan) dışlanma giderek ağırlığını hissettirmektedir. Asya'da orta ve doğu ülkelerde Sosyal Dışlanmanın yoksullukla eş anlamlı olarak algılandığını da söylenmek yanlış olmayacaktır.

Afrika ülkelerinde Sosyal Dışlanma daha çok açlık sınırıyla ifade edilmiş ve yoksullukla bağdaştırılmıştır. Kıtadaki birçok ülkenin vatandaşlarına hayatlarını idame ettirecek yiyeceği bile temin edemiyor olması yoksulluğu ve çaresizliği göz önüne sererken dışlanmayı da beraberinde getirmektedir. ¹³

Sosyal Dışlanma kavramı Türkiye'de, Avrupa Birliğine aday ülkelerin bir çoğunda da olduğu gibi Avrupa İstihdam Stratejisi'ne dahil olma çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Türkiye'de özellikle 1980 sonrası yaşanan ekonomik krizler ve uluslar ötesi şirketlerin kendilerine oldukça büyük bir yer edinmesi yapısal ve uzun süreli işsizliği beraberinde getirmiş, devamında gelen gelir eşitsizliği ülkeyi oldukça büyük bir çıkmaza sürüklemiştir. Türkiye bu amaçla ilk etapta bir İstihdam Durum Raporu hazırlayarak Avrupa

¹² Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 90-91.

¹³ Sapançalı, a.g.e., s. 22

Komisyonuna sunmuştur. Ardından Ortak Değerlendirme Belgesi (JAP) hazırlanarak komisyona iletilmiştir. Bu raporlarda Sosyal Dışlanma ana başlık olarak kullanılmamış fakat alınması gereken temel istihdam politikaları içinde yer almıştır.¹⁴.

C.Sosyal Dışlanma Dinamikleri

Sosyal Dışlanma tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Her ülke, her kültür Sosyal Dışlanmayı kendi yapısal özelliklerine göre tanımlamaktadır. Bazı toplumlarda Sosyal Dışlanma kendisini en ağır şekillerde gösterirken bazı toplumlarda savaşılmaması daha kolay bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple bilim adamları, Sosyal Dışlanmayı sosyolojik, politik ve ideolojik olarak ayrımlar yaparak ifade etmeyi daha uygun bulmuşlardır. Bir çok bilim adamınca kabul gören görüş Silver'ın, farklı toplum modellerinde ortaya çıkış süreci ve nedenlerine göre Sosyal Dışlanmayı 3 paradigma ile açıklayan görüş olmuştur¹⁵.

1.Dayanışma Paradigması

Silver'ın dayanışma paradigması özellikle Fransa' da kabul görmüştür. Bu yaklaşım Sosyal Dışlanmaya ulusal dayanışma penceresinden bakmaktadır. Bu paradigmanın ünlü düşünürleri Rousseau ve Durkheim olarak gösterilirken, Foucauld, Xiberras, Schnapper, en önemli uygulayıcıları olarak belirtilmektedir.¹⁶. Sosyal Dışlanma, sosyal bağların kopması, toplumun ve birey arasındaki ilişkilerin aksamaması olarak ifade edilmektedir. Toplum paylaşılan değer ve doğrulardan oluşan sosyal bir düzendir.

¹⁴ Necdet Kenar, "Avrupa İstihdam Stratejisi Ve Türkiye", **İktisat İşletme Ve Finans Dergisi**, Ekim 2004, s. 12.

¹⁵ Çakır, a.g.m., s. 85.

¹⁶ Sunal, a.g.m., s. 2.

Dışlanma bu düzenin bozulması ve başarısızlığı ile ortaya çıkmaktadır. Bu düşüncenin hareket noktası grup dayanışmasıdır. Dolayısıyla bireyler arasındaki kültürel ve sosyal bağların oluşturduğu sosyal birlikteliğin “dışlanma” ile hem tehdit edildiğine, hem de güçlendirildiğine dikkat çeker. Ülke, ırk, etnik köken ve diğer bağlarla oluşan dayanışmanın özünde “ öteki dışlanmanın” yer aldığını vurgular¹⁷.

2. Uzmanlaşma Paradigması

Silver tarafından geliştirilmiş olan bir diğer paradigma da uzmanlaşma paradigmasıdır. Bu paradigmaya göre Sosyal Dışlanma Anglo-Amerikan liberalist görüş çerçevesinde şekillenmektedir. Bu paradigma Locke ve faydacı iktisat okulundan etkilenmiştir. Lenoir ve Chicago ise en önemli uygulayıcılarıdır. Paradigmanın temel noktaları ayrımcılık ve sınıf-altı kavramlarıdır. Bu akıma göre insanlar birbirlerinden bir çok açıdan farklıdır ve her birey sahip olduğu ve kazandığı yetenekler bakımından da çeşitlilik gösterir. Toplum içinde yardımlaşan ve rekabet eden insanlar, piyasaları ve kurumları oluştururlar. Sosyal düzen, bağımsız bireylerin çıkar ve motivasyonları doğrultusunda alış-veriş için gönüllü olarak kurdukları ağlardan ibarettir¹⁸. Dışlanma bu davranışların engellenmesiyle ve bireyin kendi tercih ve hataları ile oluşur. Bu düşünce dışlanmanın iş birliği yada rekabet halindeki bireylerin meydana getirdiği toplum yapısı nedeniyle oluştuğunu kabul etmekte, temel nedenin bireysel hatalar olduğunu vurgulamaktadır. Silver dışlanmanın sebebini bu şekilde açıklarken dışlanmanın boyutunun ve nedenlerinin toplumlar açısından farklı olabileceğine dikkat çekmiştir. Bu anlamda birey her sınıfta ve her grupta dışlanma ile karşılaşmayabilir. Herhangi bir sınıftan dışlanmış bir kimse zamanla başka bir sınıfa dahil olacaktır. Fakat bu durum sınıflar arası farkı beraberinde getirecektir.

¹⁷ Çakır, a.g.m., s. 85.

¹⁸ Sunal, a.g.m., s. 2.

3. Tekelleşme Paradigması

Silver'ın bir diğer paradigması ise tekelleşme paradigmasıdır. Bu paradigmanın ünlü isimleri Weber , Marx ve Marshall dır. Temel noktasını emek piyasalarındaki bölünme ve buna bağlı olarak yaşanan sosyal kapanma oluşturmaktadır. Silver yoksulluk, eşitsizlik ve sınıf- altı kavramlarının üzerinde sıkça durmuştur. Paradigmaya göre; sosyal düzen, hiyerarşik güç ilişkileri ile topluma empoze edilir. Sosyal Dışlanma sınıf, statü, siyasi gücün etkileşimi ile oluşur. Topluma üyelikte eşitsizlik gereken bir öğedir. Örneğin, dışlanmayı ve işsizliği eşitsizlik yaratan ve ekonomik sömürüyü genelleştiren bir kesimin belirtisi olarak görür¹⁹ Silver'ın tekelleşme paradigmasını incelerken Sosyal Dışlanmanın önüne geçilmesi için sosyal demokrasiyi çözüm olarak görmesi dikkat çekmektedir.

D.Sosyal Dışlanma Unsurları

1. Ekonomik Alandan Dışlanma

Ekonomik alandan dışlanma Sosyal Dışlanmanın önemli bir unsurudur. Bireyler ve toplumlar sahip oldukları ekonomik kaynaklar doğrultusunda ait oldukları sınıfları belirlemektedirler. Dolayısıyla bireylerin ve toplumların bir arada olmasında sahip oldukları ekonomik kaynaklar oldukça önemlidir. Ekonomik alandan dışlanma sadece temel gereksinimlere erişememe ve mal ve hizmet piyasasının dışında kalma olarak değil tüketim toplumunun dışında kalma olarak da görülmektedir.

¹⁹ Çakır, a.g.m., s. 86.

a. Mal Ve Hizmet Piyasasından Dışlanma

Sosyal Dışlanmanın en yaygın göstergesi ekonomik alandan dışlanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik alandan dışlanmanın en ağır biçimi de mal ve hizmet piyasasından dışlanmadır. Mal ve hizmet piyasasından dışlanma, temel gereksinimleri karşılayamama boyutuyla görülebileceği gibi tüketim toplumundan dışlanma olarak da görülebilir.

b.Temel Gereksinimlerden Dışlanma

Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler de temel gereksinimlere ulaşma ve onları karşılayabilme potansiyeli oldukça farklıdır. Bu farklılık beraberinde tüketimi gerçekleştirme kapasitesinde de kendisini göstermektedir. Dünya nüfusunun oldukça büyük bir kısmı dışlanmanın en ağır şeklini yaşayarak açıkça temel gereksinimlerini (beslenme, giyim ve barınma gibi) yeterince karşılayamamakta ve bunlardan yoksun kalmaktadır. Hatta bir kısmı için yaşamını sağlayacak en temel gıda, ürünlerine bile erişememe anlamına gelmektedir. Güney Asya ve Afrika bölgeleri bu tip dışlanmadan oldukça etkilenmektedir²⁰.

2.Tüketim Toplumundan Dışlanma

Kapitalist ekonominin uygulamaları, bir yandan dünya nüfusunun önemli bir kısmını yoksulluğa mahkum ederken, diğer yandan da insanları tüketime özendirerek yoksulluğun dışlayıcı etkisini daha da arttırmaktadır. Yeni liberal uygulamalar “tüketim”i “üretim”in önüne geçirmiş, toplumları birer

²⁰ Sapançalı, a.g.e., s. 130.

“tüketim toplumu” haline dönüştürmüştür. Ancak, gerek ulusal düzeyde ve gerekse küresel ölçekteki gelir eşitsizlikleri bu yeni oluşan tüketim kültüründen toplumdaki tüm bireylerin eşit bir şekilde yararlanmasını engellemiştir. Post modern toplumun getirdiği tüketim alışkanlıkları ile ulusal düzeyde ekonomik büyüme sağlansa bile toplumdaki tüm bireylerin bu büyümeden yararlanması mümkün olmamıştır.²¹ Bu süreç beraberinde “tüketebilenler / topluma dahil olanlar” ile “tüketemeyenler / sosyal dışlanmışlar” olarak kutuplaşan bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda Sosyal Dışlanma, tüketim toplumunda ortaya çıkan yoksulluk biçiminde değerlendirilebilir. Sosyal Dışlanma, özellikle refah devletinin olanaklarından yararlanmalarda azalmalarla başlayan ve giderek sosyal hizmetlerin maliyetlerini karşılayamama olarak ifade edilir.

3. Sosyal İlişkilerin Zayıflaması Ve Sosyal Destek Yoksunluğu

Toplumlarda yaşanan ekonomik dışlanma zamanla sosyal ilişkileri de zayıflatacak, zayıflayan sosyal ilişkilerde insanların toplumla bütünleşmesinin önünde büyük bir engel oluşturacaktır. Sosyal ilişkilerin zayıflaması iki boyutlu olarak incelenebilir. İlki çalışma yaşamı aracılığıyla kurulan sosyal ilişkilerin, işsizlikle birlikte zayıflaması veya sona ermesidir. Çalışma sadece düzenli gelir elde edilmesini sağlayan bir faaliyet değildir. Çalışmanın ekonomik faydaların yanında bireylere sosyal olanaklar sağladığı da açıktır. Çalışma hayatı sayesinde bireyler başkalarıyla da sosyal ilişkiler kurarlar, arkadaşlar edinirler bu da onların sosyal bir birlikteliğe sahip olmalarını sağlar. Bu faydalar düşünüldüğünde çalışma çoğu zaman bir zorunluluğun haricinde dahil olmak istenen sosyal bir durum olarak karşımıza çıkar²². Çalışmanın bu boyutu ile insanlar için doyum kaynağı olduğunu açığa çıkarır. Bu

²¹ Sapanca, a.g.e., s. 136-139.

²² Meryem Koray, Alper Topçuoğlu, **Sosyal Politika**, Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları, 1995, s. 86-87.

getirilerden yoksun kalmak insanın toplumdan dışlanmasına, kendisini dışlanmış hissetmesine neden olacaktır.

Sosyal ilişkilerin ve desteğin 2. boyutu ise, aile, akrabalık, arkadaşlık ve hemşerilik gibi daha yakın ilişkilerdir. Bu ilişkiler birey ekonomik yoksunluk içinde olsa bile, maddi ve manevi destek sağlayarak dışlanma önünde engel oluşturur²³.

4. Kurumsal Dışlanma Ve Kurumsal Destek Yoksunluğu

Bir ülkede kurumsal dışlamanın önlenmesi ve kurumsal destek yoksunluğunun giderilmesi büyük ölçüde sosyal güvenlik kurumlarının etkinliğiyle gerçekleştirilir. Çalışanlara, işsizlere, yardıma muhtaç diğer insanlara yönelik sosyal güvenlik kurumlarının gelişmiş olduğu ülkelerde Sosyal Dışlanma olgusunun daha az ortaya çıkması beklenebilir²⁴. Sosyal güvenlik kurumlarının yetersiz olduğu özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, dayanışma olgusu Sosyal Dışlanmayı önleyecek önemli bir mekanizmadır. Yoksul durumda bulunan ve karşılaştığı tehlikenin etkilerini başka araçlarla gideremeyen veya bu araçların yetersiz kaldığı kişilere, toplumun öteki bireylerinin tek tek veya topluca yardım eli uzatmaları tarihin her döneminde rastlanılan bir davranıştır. Ancak dayanışma ve yardımlaşma gönüllülük esasına göre ortaya çıktığından Sosyal Dışlanmanın önlenmesinde sürekli olarak rol oynaması beklenen olgular olmayacaktır. Çalışma hayatı açısından ise dayanışmanın en güzel örneği sendikalar²⁵.

Kurumsal dışlanma özellikle eğitim, sağlık, kimsesizlerin korunması, düşkünlere yardım eli uzatılması gibi ihtiyaçların giderilmesinde oldukça önemlidir. Bu sayede toplumda herkesi içeren bir huzur olacak ve toplumsal bütünleşme çok daha hızlı gerçekleşecektir.

²³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan-Aile-Kültür**, İstanbul, Remzi Kitapevi Yayınları, 1990, s. 45.

²⁴ Kağıtçıbaşı, a.g.e., s. 43.

²⁵ Çakır, a.g.m., s. 88.

5. İş Gücü Piyasasından Dışlanma

İş gücü piyasasından dışlanma bazen tamamen işgücü piyasasının dışında kalma olarak karşımız çıkıyorken, bazen de iş gücü piyasası içinde olunmasına rağmen fırsatlara erişimde yaşanan sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece iş gücü piyasasına dahil olmak bireyin bu anlamda dışlanmasını tamamen engellemiş olmamakta, bireyin bu piyasa içinde hangi şartlar altında çalıştığı da önem arz etmektedir. İş gücü piyasasından dışlanma üç şekilde karşımıza çıkmaktadır;

a. İş Gücü Piyasasından Tamamen Dışlanma

Sosyal Dışlanmanın en ağır bedeli karşımıza işsizlik olarak çıkmaktadır. Günümüzde uzun süreli işsizler, eğitimlerini tamamlamış olup ilk defa iş arayanlar ancak iş gücü piyasasında niteliklerine uygun iş bulamayan gençler, farklı etnik azınlıklara üye niteliksiz iş gücü ile işletmelerin sayısal esneklik veya yeni teknolojileri uygulamaları sonucu işten çıkardıkları ve yeniden iş buma olasılıkları çok düşük olan çok geniş bir grup, özürleri nedeniyle çalışma hayatına katılamayan kesim Sosyal Dışlanmanın odak noktalarıdır.

Gelişmekte olan ve az gelişen ülkelerde, özellikle uzun süreli ve yapısal işsizlik Sosyal Dışlanmanın en önemli sebebidir. Oysaki birey bir iş sahibi olduğunda sadece düzenli bir gelir elde etmekle kalmaz, aynı zamanda çalışma yaşamının ona sunduğu sigorta, emeklilik, sağlık koruması gibi hakları da edinir. Bir iş sahibi olamayan birey ise bu durumun hem ekonomik maliyetlerine katlanır, hem de sosyal ilişkilerinin zayıflaması, psikolojisinin kötü etkilenmesi ve aile yapısında yaşanan bozulmalarla karşı karşıya kalır. Unutulmamalıdır ki istihdam sadece gelir kaynağı olarak değil,

sosyal bütünleşmenin ve kaynaşmanın da temel taşıdır²⁶. İşsizlik ise Sosyal Dışlanmanın temel kaynağıdır.

b. İş Gücü Piyasasında Çalışan Yoksullar

İş gücü piyasasında çalışan yoksullar ise bir işe sahip oldukları halde Sosyal Dışlanma tehlikesiyle yaşayan kısımdır. Bir iş sahibi olmasına rağmen Sosyal Dışlanma tehlikesi yaşayan bu grup iki kısımdan oluşur. İlk kısım düşük ücretle iş gücü piyasasında çalışanlar, ikinci kısım ise geçici ve kısmi süreli işlerde çalışanlardır. Küreselleşmenin getirdiği serbest rekabet ortamıyla birlikte emeğin karşılığı oldukça ucuzlamıştır. Artık uluslar arası firmalar gittikleri az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde emeği oldukça ucuzlaştırmıştır. Bu durumla rekabet eden gelişmiş ülkeler de işçi ücretleri düşürülmüş ve yeni yoksullar yaratılmıştır. Çalışan yoksullar olgusunun gelişmiş ülkelerde de gittikçe yaygınlaşması, istihdam yaratma hedefi taşıyan yoksulluğa karşı mücadele politikalarının da sorgulanmasına sebep olmuştur²⁷.

Tüm dünyada yaşanan küreselleşme ile birlikte İş gücü piyasalarında yaşanan esneklik beraberinde kısmi süreli çalışmayı getirmiştir. İki boyutuyla incelenebilen bu çalışma tipi, özellikle kadın ve öğrenciler tarafından tercih edildiği için işsizliğin bir nebze azaltılmasına sebep olmuş, Sosyal Dışlanmanın etkisini hafifletmiş ama uzun süreli bir işe nazaran daha az ekonomik, sosyal ve psikolojik kazanımlar sunduğu için Sosyal Dışlanma etkisini arttırmıştır.

Geçici çalışmalar ise sadece bir süre kişiye gelir ve diğer sosyal ve ekonomik haklar sağladığı için Sosyal Dışlanmaya karşı iyi bir önlem

²⁶ Sapançalı, a.g.e., s. 143 (Alıntı: Isabel Yepez Del Castillo, "A Comparative Approach To Social Exclusion: Lessons From France And Belgium", **International Labour Review**, Vol: 133, No: 5-6, 1994, s. 619).

²⁷ Çakır, a.g.m., s. 97 (Alıntı: Ahmet İnsel, "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", **Toplum Ve Bilim**, No 89, Yaz 2001, s. 62-72).

değildir. Her iki çalışma tipi de özellikle kentlerde öğrenci, kadın ve vasıfsız işgücü tarafından seçilmektedir. Bu nedenle gerek ekonomik yönden, gerekse sosyal ve psikolojik yönden Sosyal Dışlanma etkisini azaltamamaktadır²⁸.

c. İş Gücü Piyasasına Katılamayanların Yaşadığı Sosyal Dışlanma

Dışlanmanın bir başka biçimi ise iş gücü piyasasına katılmayan, katılması önlenen veya katılmak için yeterli istek ve kabiliyette olmayanların dışlanmasıdır. Bu grubun başında kadınlar, özürllüer ve azınlıklar gelmektedir²⁹

Her üç grubun da istihdamdaki bu problemi temelde eksik eğitime dayanmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde genellikle kadınların, özürllülerin ve azınlıkların eğitim seviyelerinin düşük olduğu gözlenmektedir. Bunun yanında sosyal sebepler de bu grupların istihdamında oldukça önemlidir. Kadın iş gücünün istihdamı özellikle evlilik ve çocuk bahanesiyle zorlaşmakta, işverenler kadınların nasıl olsa bir süre sonra işi bırakıp gideceğini düşünerek onlar için yatırım maliyetine katlanmak istememektedir. Azınlıklar ise özellikle göç ile başka bir ülkeye gidenler, işverenler açısından bazı ülkelerde "ırkçı" politikalarla bazı zamanlarda da belirli bir süre sonunda ülkesine döneceği düşüncesiyle istihdam edilmemektedirler. Özürllüler ise bu gruplar arasında en dezavantajlı olanıdır. Özürllülerin eğitim seviyesi olarak istenilen düzeyde olmamaları, işverenlerin özürllülere karşı önyargıları, bir işyerinde çalıştırılmalarının fiziki düzenleme gerektirmesi özürllülerin istihdamını engelleyici faktörlerdendir. Hayatların birçok evresinde Sosyal Dışlanmaya uğrayan bu gruplar iş gücü piyasasına katılmada yaşadıkları sorunlarla da tekrar Sosyal Dışlanmayla karşı karşıya kalmaktadır.

²⁸ Özlem Çakır, "Sosyal Dışlanma", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: IV, Sayı 3, 2002, s. 85 (Alıntı: ILO "Employment And Poverty In troubled Word", Report of Meeting Of High Level Experts On Employment, International Labour Office, Geneva, 1985, s. 45).

²⁹ L. Funda Şenol Cantek, "Fakir/Haneler: Yoksulluğun Ev Hali", **Toplum Ve Bilim**, No: 89, Yaz 2001, s. 102.

E. Sosyal Dışlanma Bileşenleri

Sosyal Dışlanmanın en önemli bileşenleri sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, ayrımcılık, eşitsizlik, yoksulluk, sosyal koruma olarak sıralanmaktadır. Bu kavramların Sosyal Dışlanmanın bileşeni olarak sıralanmasının temel sebebi bir yandan dışlanmanın sebebini oluştururken bir yandan da dışlanma sonucunda ortaya çıkabilecek olgular olmasıdır. Sayılan olguların Sosyal Dışlanmaya neden olma şiddeti toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Gerçek şudur ki; Sosyal Dışlanma çok boyutlu bir kavramdır ve hiçbir zaman tek bir bileşenle harekete geçmez, dolayısıyla sayılan olguları bir arada düşünmek konuyu anlama açısından oldukça faydalı olacaktır.

1. Sosyal Güvenlik

Uluslar Arası Çalışma Örgütü, sosyal güvenliği toplumun hastalık, analık, iş kazası, meslek hastalığı, işsizlik, sakatlık, yaşlılık ve ölüm nedeniyle kazancının kesilmesi ya da büyük ölçüde azalmasına yol açacağı ekonomik ve sosyal sakıncalara karşı, bir dizi kamusal önlem aracılığıyla üyeleri için sağladığı koruma olarak tanımlamaktadır. Sosyal güvenlik sistemi bu nitelikleriyle ve çeşitli uygulamalarıyla bütün toplumsal sistemleri kapsayan bir güvence bütündür³⁰.

Sosyal güvenliğin asıl amacı çalışma gücünü, beden ve ruh sağlığını devam ettirmek için gelir kaynaklarını sürekli veya geçici bir biçimde yitirenlere toplum olarak yardım etme suretiyle, gereksinimlerinin tutsaklığından kurtarmaktır. Bu doğrultuda sosyal güvenlik bireylerin toplumla bütünleşmesini sağlayan en önemli unsurdur³¹.

³⁰ Meryem Koray, **Sosyal Politika**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, 2005, s. 305.

³¹ Sapançalı, a.g.e., s. 190-191.

Sosyal güvenlik sisteminden dışlanma temelde iki şekilde gerçekleşir. İlki kayıt dışı ekonomide çalışıp sosyal güvenlik sisteminden faydalanamama iken, ikincisi ise denetim eksikliği sebebiyle sosyal güvenlik sisteminden faydalanamama şeklindedir. Kayıt dışı ekonomi tüm az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak problemidir. Bu ülkeler istihdam alanlarındaki sosyal politikalarını belirlerken kayıt dışı ekonominin önlenmesi için alınacak tedbirlere yer ayırmalıdır. Kayıt dışı ekonomide çalışan kişiler hem daha düşük ücretlerle hem de hiçbir şekilde iş güvencesine sahip olmadan çalışmaktadırlar. Genelde ağır ve riskli çalışmaların yoğunlukta olduğu kayıt dışı ekonomide çalışanların iş kazası ve meslek hastalıklarına karşı hiçbir şekilde korunmaması da çabasıdır. Denetim eksikliğinin yaşandığı iş kolları ve işyerlerinin denetimlerinin olması gerektiği gibi yapılması konusunda en önemli görev devlete aittir. Devlet ve ilgili kurumlar denetimleri olabildiğince sık yapmalıdırlar. Ayrıca cezaların da en uygun seviyede belirlenmesi bu tip çalışmalara gidecek işverenleri biraz da olsa engelleyecektir.

2. Eğitim

Eğitim, çocukluktan başlamak üzere bireyin gelişimini belirleyen en önemli aşamaların başında gelmektedir. Eğitilmiş olmak önemli ve değerli bir yeterlidir. Toplumsal bütünleşmeyi sağlayan katılımcı bir süreçtir³².

Eğitim bireylere en azından belirli düzeyde bir fırsat eşitliği sağlamakta ve bireyleri sosyal farklılaşmaya götürerek, sosyal akıcılığı arttırmaktadır. Bu açıdan en azından eğitim yoluyla dezavantajlı gruplara yukarı doğru hareket etme şansı tanınmakta, böylelikle eşitsizlikler ve Sosyal Dışlanma riski azalmaktadır. Eğitim herkesin hakkıdır, ama eğitim imkanlarına ulaşmak herkesin elinde değildir. Özellikle dezavantajlı gruplar için devletin etkin yasalar ve düzenlemeler gerçekleştirmesi gerekmektedir.

³² Tevhide Kargın, “Cumhuriyet’in 80. Yılında Özel Eğitim”, **Milli Eğitim Dergisi**, ,Güz 2003, s.160.

3. Sağlık

Sağlık bireysel bir sorun gibi gözükse de toplumun bütünü ve geleceğini ilgilendirir. Bu nedenle insan hakkı olarak sağlığın korunması ve bakımı evrensel haklar haline gelmiştir.

İnsanların fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması topluma katılım bakımından oldukça fazla önem taşımaktadır. Hastalar ve özürllüler hemen her dönemde toplumun dışlanmış kişileri olarak kabul edilmişlerdir. Sağlığı yerinde olmayan bireyin dışlanmışlığı daha çok çocukluk döneminde başlar. Özellikle süregelen hastalığı veya herhangi bir özürlü bulunan çocuklar temel eğitimlerini almaları gereken bir dönemde bu engelleri sebebiyle eğitimlerini çok da sürdüremezler. İleriki dönemlerde bu durum onların istihdam edilememelerini beraberinde getirir. Bu insanların bakımı genelde aileleri tarafından üstlenildiği için yaşam alanları sadece evleri ile sınırlı kalmaktadır. Çoğu zaman; evlilik yapamamakta, bakıma ihtiyaçları oldukları ve maddi bir külfet doğurdukları için aileleri tarafından bile dışlanmaktadırlar³³.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sağlık konusunda da fırsat eşitliği sağlanamadığı için bazı bireylerin sağlıkları dolayısıyla dışlanmaya uğradıkları sıkça görülmektedir.

4. Ayrımcılık

Ayrımcılık tarihin her döneminde var olan bir olgudur. Her toplumda, gerek çalışma hayatı içerisinde, gerekse sosyal hayatta oldukça etkili olmuştur, ayrıca Sosyal Dışlanmanın da temelini oluşturmuştur. Ayrımcılık

³³ Ali Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özürllülüğe Karşı Mücadele: Özürllü Olmamak İçin Nelere Dikkat etmeli?, Özürllü Çocuğu Olanlar Neler Yapmalı?*, İstanbul, Türedav Yayınları, 2001, s. 66.

ağırlığını en çok cinsiyet, ırk, bir iş sahibi olup olmama, engelli olup olmama konusunda göstermektedir.³⁴.

Tarih boyunca bazı ülkelerde insanlar sadece sahip oldukları ten rengi, inançları, kültürleri yüzünden sosyal ve ekonomik hayattan dışlanmışlardır. Üstelik bu sadece gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin problemi değildir. Gelişmiş ülkelerde dahi çalışma hayatında dışlanmaya sıklıkla rastlanmaktadır.

Fırsat ve muamele eşitliğine zarar verecek şekilde neticelenen, ırk, renk, cinsiyet gibi belli özelliklerden ötürü fertlere farklı boyutlarda davranmak anlamına gelen ayrımcılığın esasen, Sosyal Dışlanma ve eşitsizlik biçiminde sonuçlanacağı açıktır. Ayrımcılık kavramı çok boyutlu ve dinamik noktalardan beslenmektedir³⁵.

Ayrımcılık etkisini dolaylı ve doğrudan olmak üzere 2 şekilde göstermektedir. Örneğin iş ilanlarındaki belirli bir yaşın altında, evli olmayan, tercihen erkek ve dış görünüşü uygun olan ibareleri açıkça doğrudan ayrımcılıktır. Dolaylı ayrımcılık ise daha çok belli bir kitlenin üyelerini etkileyen kurallar, işlemler ve uygulamalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Ayrımcılıkla mücadelede ise en etkin yol sosyal korunmadır³⁶. İstihdamda ve çalışma yaşamında ayrımcılığın ortadan kaldırılması, eşit muamele ve fırsatların teşvik edilmesi başta devlet olmak üzere bireylerinde temel görevidir. Gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun toplumlarda ayrımcılığın önlenmesindeki en etkin çözüm sahip oldukları sosyal güvenlik ve koruma sistemlerini geliştirmektir.

³⁴ İLO, “Şimdi İşte Eşitlik Zamanı”, çev. Tuba Asrok Hoşdemir, **Petrol İş Dergisi Eki: Sendikal Notlar**, Sayı22, Mayıs 2004, s. 69.

³⁵ Recep Kapar, “Sosyal Korumanın Yaygınlaştırılması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: V, Sayı 4, 2003, s. 248.

³⁶ Recep Kapar, a.g.m., s.48.

5. Eşitsizlik

Eşitsizlik Sosyal Dışlanmanın en temel neden ve sonuçlarından biridir. Eşitsizlik birçok kavramla beslenen bir olgudur. Eşitsizlik denildiğinde aslında insanların aklına ilk gelen ekonomik eşitsizlikler yani gelir eşitsizlikleridir. Fakat eşitsizlik olgusunun tek bileşeni gelir eşitsizliği değildir. Eşitsizlik sosyal, ekonomik, politik, eğitim, sosyal güvenlik, kültür ve bunun gibi pek çok bileşenden oluşur. Aslında burada bahsedilen, fırsatlara erişebilmede eşitsizliktir. Eşitsizlik her toplumda görülen hatta bazı düşünürler tarafından da her toplumda görülmesi gerekliliği olan bir durumdur³⁷.

Fırsatlara erişimdeki eşitsizlik aslında hem bireysel açıdan, hem toplumsal açıdan büyük tahribatlar yaratır. Bu tahribatlar ekonomik alanda olabileceği gibi sosyal alanda da olabilir. Özellikle bireysel eşitsizlikler kişinin toplumdan uzaklaşmasına neden olacağı için o bireyin dahil olduğu toplumda hiçbir zaman bütünleşme sağlayamayacaktır. Bu anlamda eşitsizliğin dışlanmaya sebep olacağı açıktır. Sosyal Dışlanma ve eşitsizlik birbirini sürekli olarak etkileyen kavramlardır. Eşitsizlik Sosyal Dışlanmaya sebep olacak, aynı zamanda toplumsal bütünleşmenin sağlanamaması da eşitsizliği arttıracaktır

6. Yoksulluk

Yoksulluk son dönemlerde tüm dünya ülkeleri açısından oldukça önemli bir kavram haline gelmektedir. Yoksulluk kavramının çok boyutlu olması beraberinde farklı şekillerde tanımlanmasını getirmektedir. Tüm dünyada yoksulluk kavramı, toplumda bireylerin temel gereksinimlerini karşılayabilecek yeterli ve düzenli bir gelire sahip olmamaları durumu olarak ifade edilmiştir. Fakat günümüzde bu tanım yaş, cinsiyet, toplumsal statü gibi

³⁷ İsmail Doğan, **Sosyoloji, Kavramlar Ve Yayınlar**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2000, s. 47

bireysel özellikler ile toplumun sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıkları dikkate almadığı için eleştiriler almaktadır. Çünkü yoksulluk düzeyini bireyin yaşı, cinsiyeti, eğitimi sahip olduğu sosyal statüsü belirleyebileceği gibi bireyin dahil olduğu toplumun sosyo-ekonomik durumu da etkileyecektir³⁸.

Son zamanlarda yoksulluğun tanımlanmasında gelir/tüketim yaklaşımının yetersiz kaldığı yaygın bir şekilde dile getirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede asgari bir yaşam düzeyini sağlamaya yönelik gelir/tüketim seviyesine sahip olmanın yanı sıra yoksulluğun belirlenmesinde kaynaklara erişim, kamusal ve yan kamusal mal ve hizmetlere erişim gibi ölçütler hesaba katılmıştır. Yaşanan bu gelişmeler ile birlikte yoksulluğun ölçütleri, yeterli geçim kaynaklarından yoksunluk ve sağlam bir sosyal statüden yoksunluk olarak ifade edilmiştir³⁹.

Sosyal Dışlanma ve yoksulluk sık sık birbirleri yerine kullanılabilmektedir. Oysaki Sosyal Dışlanma yoksulluğa göre çok daha kapsamlı bir kavram olup yoksulluğu da içermektedir. Yoksulluk daha çok bölüşüm sorunu üzerine odaklanırken, Sosyal Dışlanma bunun yanı sıra yetersiz sosyal katılım ve sosyal bütünleşmeyle, sosyal ilişkiler üzerine yoğunlaşır. Yoksulluk yeterli gelir ve tüketimi gerçekleştirebilmeden yoksunluk durumunu ifade eden statik bir kavramken Sosyal Dışlanma yoksunluğa sebep olan kurumsal mekanizmaları ilişkileri ve davranışları içeren bir süreçtir. Sosyal Dışlanma yoksulluğun, ayrımcılığın ve diğer dezavantajların nedenlerini ve etkilerini kapsar. Kimlerin niçin yoksun olduğuna dikkat çeker. İnsanları yoksulluğa iten ekonomik, sosyal ve politik süreçler üzerinde durur. Aslında Sosyal Dışlanma yoksulluğun hem nedeni hem de sonucudur⁴⁰.

³⁸ Ömer Zühtü Altan, **Sosyal Politika**, 2. Baskı, Ankara, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2002, s. 2-5.

³⁹ Şebnem Gökçeoğlu Balcı, “Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanmanın Hukuksal Nedenleri Ve Çözüm Arayışları”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, ed: Y. Özbek, Ankara, İnsan Hakları Araştırma Ve Derleme Merkezi Yayını, 1. baskı, 2002, s.477-489

⁴⁰ Sapançalı, a.g.m., s. 57.

7. Sosyal Koruma

Sosyal güvenlik evrensel bir gereksinimdir ve uluslar arası çalışma sözleşmelerinde olduğu kadar, insan haklarının kabul edildiği belgelerde de evrensel bir insan hakkı olarak vurgulanmaktadır. Dünyanın çoğu yerinde ise nüfusun geniş kesimleri sosyal korumadan kısmen veya bütünüyle dışlanmışlardır. Sosyal koruma kapsamında en çok dışlanan gruplar; kendi başına çalışanlar, evde çalışanlar, düşük ücretli çalışanlar, kırsal alanda veya tarım sektöründe çalışanlar, kayıt dışı ekonomide çalışanlardır.

Sosyal korumadan dışlanmanın pek çok nedeni vardır. Bu nedenlerden biri yetersiz kurumsal alt yapının varlığı ve gerekli finansal kaynakların yaratılmamasıdır. Sosyal güvenlik Sosyal Dışlanmanın önlenmesinde ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında temel unsurlardan biridir. Bu yüzden her toplumda sosyal güvenlik tedbirleri mümkün olduğunca iyi düzenlenmelidir. Çünkü sosyal güvenlik hizmeti devlet tarafından herkese verilmesi zorunlu bir hizmettir. Sosyal güvenlik bireyi yaşamının her sürecinde çalışırken, hastayken, işsizken, muhtaçken koruyan önemli tedbirler bütünüdür. Fakat iş yaşamında sosyal güvenlik tedbirleri çok da düzgün uygulanmamaktadır. Aslında bunu işler hale getirmenin en akılcı yolu gerek çalışanın gerekse işverenin bu konuda bilinçlendirilmesi, devletin ve ilgili kurumların özellikle suistimal edilmesi daha mümkün çalışma biçimleri için denetimi arttırması gerekir⁴¹.

Sosyal koruma çalışanların, ailelerin ve tüm toplumun refahı için önemli bir kurumdur. Sosyal barışın, sosyal bütünlüğün ve bireylerin topluma katılımının en önemli sağlayıcısıdır. Diğer yandan yoksulluğun önlenmesinde belirgin bir işlev yerine getirir. Sosyal Dışlanmaya bağlı gerçekleşen sosyal koruma, sosyal adaletin, eşitliğin ve insan onurunun korunması ve geliştirilmesine katkı sağlar. Bu bağlamda, demokrasinin gelişimi ve

⁴¹ Kapar, a.g.m., s. 53.

güçlenmesi, insanların siyasal katılımının sağlanması ile sosyal korumanın yaygınlaştırılması arasında güçlü bir bağ vardır⁴².

⁴² Kapar, a.g.m., s. 56

II. ÖZÜRLÜ VE ÖZÜRLÜLÜK KAVRAMI

A. Uluslararası Kuruluşlar Açısından Özürlü Kavramı

Hangi nedenle ve hangi oranda olursa olsun, fiziksel veya zihinsel-ruhsal yapılarında bir eksiklik veya bozukluğu olanlara genel anlamda “özürlü” denilmektedir⁴³.

Hangi özürlülük grubu ortaya çıkarsa çıksın, genelde özürlülük, doğum öncesi, doğumda ve doğum sonrası oluşan menfi şartlardan meydana gelir. doğum öncesi sebepleri; özürlü sayısında önemli bir paya sahip olan beslenme ve barınmada yetersizlik, yaygın akraba evliliği, genetik (irisi) kalıtım, koruyucu sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve bunlardan yeterince yararlanamama (aşılama, sağlık kontrollerini yaptıramama, zamanında tedavi görmeme) biçiminde özetleyebiliriz. Doğum sürecindeki faktörler daha çok sağlık personeli yardımı alamadan doğum yapmaktan veya doğum esnasındaki komplikasyonlardan meydana gelir. Doğum sonrası sebepler ise, bebeğin sağlıklı olarak doğumundan hayatının sonuna kadar olan süreçte karşılaştığı menfi fiziki, çevresel (biyolojik, kimyasal, bakteriyolojik) ve sosyo-kültürel faktörler (ev, trafik, iş ve nükleer kazalar, yanlış teşhis ve tedaviler, sosyal şiddet, terör ve tabii afetler sayılabilir) dir⁴⁴.

1. Birleşmiş Milletler Teşkilatının tanımladığı Özürlü Kavramı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine ek 34447 no’lu ve 9 Aralık tarihli Sakat Kişilerin Hakları Beyannamesinin birinci maddesi özürlüyü tanımlamaktadır. Bu

⁴³ Ömer Zühtü Altan, **Sakatlar Ve Türkiye’de Çalışma Sorunları**, Eskişehir, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No: 146, 1990, s. 90.

⁴⁴ Sermet Başaran, “Toplumun Önemli Bir Bölümünü Oluşturan Engellilerin Eriştiği Refah, Çağdaşlaşmanın Bir Göstergesidir”, **Diyanet Yayınları**, sayı 101, Mayıs 1999, s. 45.

tanıma göre; normal bir kişinin kişisel yada sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri bedensel veya ruhsal kabiliyetlerindeki kalıtsal veya sonradan olma her hangi bir noksanlık sonucu yapamayanlara özürlü denir denmektedir⁴⁵.

2. İnsan Hakları Açısından Özürlü Kavramı

Birleşmiş Milletler, ayrımcı davranışlara karşı özörlölerin korunmalarına yönelik kapsamlı düzenlemelere ancak 1970'li yıllardan sonra ele almış ilk kez 1971 tarihinde zihinsel özörlölerin eğitim ve çalışma hayatından mahrum edilmemelerine yönelik bildiri çıkmıştır. 1971 tarih ve 2856 sayılı Zeka Açısından Geri Kalmış Kişilerin Hakları Beyannamesi yürürlöğe konmuş ve bu beyanname ile zeka yönünden geri kalmış özörlölerin, diğer sağlıklı kişilerle aynı haklara sahip olarak özellikle eğitim, çalışma ve sosyal hayatta korunmalarını temin etmek amacını güdülmüştür. Daha sonra İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ek olarak 3447 numaralı 09.12.1975 yılında "Sakat Kişilerin Hakları" bildirisi yayınlanmış bu bildiride özörlölerin hakları ve topluma kazandırılmaları konusunda ölkelere yol gösterilmiş ve özörlöler politikasının temel hedefleri belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler 20.12. 1993 yılında 48/96 sayılı kararıyla " Sakatlar İçin Eşitliğin Sağlanması Birleşmiş Milletler Standart Kaidelerini" kabul etmiştir. Birleşmiş Milletlerin her bir özörlünün temel haklarını tanımladığı bu bildiri, bütün üye ölkeler için rehber niteliğinde olmuştur⁴⁶. Türkiye'nin de, özörlü haklarının, insan haklarıyla uyumlu bir şekilde geliştirilmesi yönünde azami gayret göstermesi gerekmektedir. Çünkü bildiride belirtilen özörlü haklarının uygulanmasının birinci dereceden sorumluluğunun, taraf devletlere ait olduğu bildirilmektedir. Bununla birlikte, bildiride yer alan hükümleri, taraf devletlerin tek başına gerçekleştirmeleri de zordur. Bundan dolayı, özörlü haklarının

⁴⁵ M. Fatih Uşan, **İş Hukukunda Sakat İstihdamı**, Ankara, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları, 1999, s. 12.

⁴⁶ Lütüye Mutluoğlu, "Örgün Mesleki Eğitim ve Çıraklık Eğitimi İçerisinde Özörlölerin Mesleki Eğitimi", Özörlöler İdaresi Başkanlığı Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 2001, s. 4-8.

etkin şekilde korunabilmesi ve hayata geçirilmesi için, taraf devletlerin, hem ulusal sivil toplum örgütleriyle ve özürliülerden meydana gelmiş gönüllü kuruluşlarla, hem de uluslar arası kuruluşlarla iş birliği halinde olması gerekmektedir. Özellikle kalkınmakta olan ülkelerin, tavsiyelerin gerçekleştirilebilmesinde, kaynakların oluşturulmasında, işlemlerin takip edilmesi ve diğer ihtiyaçların temini maksadıyla uluslar arası örgütlerden her türlü yardım ve destek alabilmeleri zorunludur.⁴⁷

2. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Tanımladığı Özürliü Kavramı

İnsanlar, gerek hastalık, gerekse değişik kazaların sonucunda çalışma gücünü, kısmen veya tamamen kaybedebilmektedir. İş hayatında malullük olarak ifade edilen çalışma gücü kaybı ve dolayısıyla iş göremezlik hali, bazen geçici olmakta, bazen de, özellikle iyileşme ihtimali görünmemesi durumunda ömür boyu devam etmektedir.

Özürliünün ve özürliülüğün tanımı özürliüleri çalışma hayatına (yeniden) kazandırma açısından bakıldığında, farklı bir boyut kazanmaktadır. Nitekim Uluslar Arası Çalışma Örgütü özürliüyü tanımlarken, onun yaptığı veya yapabileceği iş ve/veya mesleği göz önünde bulundurarak, iş hayatına katılabilme yönünü ele almaktadır. Uluslar Arası Çalışma Örgütü' nün 1955 yılında yapmış olduğu tarife göre; “ fiziksel ve zihinsel yeteneklerin azalması sonucu, uygun bir işi elde etme veya koruma imkanını ileri derecede kaybeden kişiye özürliü (malul) denir.”

1983 yılında Uluslar Arası Çalışma Örgütü özürliü tanımını yeniden ele almış ve bu seferde özürliüyü; “fiziksel ve ruhsal bir noksanlık (arıza) sonucu uygun bir işi sağlama (elde etme) , o işi koruma (devam etme) ve bu işte ilerleme, ihtimalleri önemli bir biçimde azalmış bir kişi olarak tarif etmiştir⁴⁸”.

⁴⁷ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özürliülüğe Karşı Mücadele*, s. 50-51.

⁴⁸ Mutluoğlu, a.g.t., s. 7.

Hangi sebepten dolayı malullük durumu ortaya çıkmış olursa olsun, çalışma gücü kaybı, icra edilen mesleğe ve genel olarak çalışmaya her zaman son verme anlamına gelmemektedir. Malullüğün derecesi ve mesleğin türü, çalışılabilirliğin devamını etkileyen en önemli unsurlardandır. Çalışmak için gerekli olan bedensel yeteneklerin tamamen kaybolması veya geri kalan yeteneklerle eski işini veya mesleğini yapamaz duruma gelmesi halinde bile, gerek tıbbi gerekse mesleki rehabilitasyon imkanlarıyla, sakatların değişen yeteneklerine uygun olan başka sektörlerde çalıştırılmaları imkan dahilindedir⁴⁹.

4. Dünya Sağlık Teşkilatının Tanımladığı Özürlü Kavramı

Dünya Sağlık Teşkilatı özürlü, daha doğrusu özürlülük kavramını üç ayrı ana kategoride toplayıp değerlendirmiştir.

- Noksanlık (impairment) : Sağlık alanında sürekli veya geçici olarak psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı (kayıbı) veya dengesizliği (anormalliği) ifade eder.
- Özürlülük (disability) : Sağlık alanında bir noksanlığın sonucunda meydana gelen ve normal olarak kabul edilebilecek bir birey ile karşılaştırıldığında bir işi yapabilme kabiliyetinin , kısıtlandığı bir durumu ifade eder.
- Malullük (handicap): Sağlık alanında bir noksanlık veya sakatlık neticesinde, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere nazaran normal sayılabilecek faaliyette

⁴⁹ Seyyar, Sosyal Siyaset Açısından Özürlülüğe Karşı Mücadele, s. 44

bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder.⁵⁰

Tanımlamalardan anlaşılacağı gibi, bugün, bir kişinin özürlü sayılabilmesi için o kişinin bedensel (anatomik, ortopedik) bozukluğundan ziyade, fonksiyonel yetersizliği olup olmadığına, bir başka ifadeyle, arızalanmış organların ne derecede görevlerini yerine getirip getiremediğine bakılır. Bu durum özellikle, özürhüleri iş hayatına yeniden katılıp katılmamaları açısından önem kazanmaktadır. Ayrıca özürhüülüğün türü ve düzeyi bakımından da kişilerin yeniden çalışma hayatına katılma imkan ve şansları icra ettikleri iş ve mesleklerine göre de değişebilmektedir.

Sosyal engeller ise, özürhüleri toplumsal hayatın değişik alanlarında karşılaştıkları problemlere ışık tutar. Ferte, sakatlık sonucu ortaya çıkan işlevsel engellerden dolayı toplumsal etkinliklere (sportif, kültürel faaliyetler) katılmadaki sosyal engellerin aşılması için, çevre düzenlemesi ve sosyal rehabilitasyon gibi alanlarda, özürhüleri toplumsal hayata katılmalarını sağlayan ve kolaylaştıran bir çok programın hayata geçirilmesi zaruridir.

B. Dünden Bugüne Avrupa Birliği'nin Ve Türkiye'nin Özürhüleri Bakış Açısı

Özürhüleri hayat mücadelesi tarihin her döneminde diğer sosyal gruplara nazaran daha güç olmuştur. Bazı dönemlerde, özellikle bazı katı ve ırkçı politikaların pençesinde olan ülkelerde zihinsel özürhüleri yaşam hakkı bile ellerinden alınmıştır. Avrupa toplumlarında ilk ve orta çağlarda yaşam hakkı sadece özürhülerinden dolayı ellerinden alınan insanların sayısı hiç de az değildir. Ortaçağın Avrupa insanı bazı din adamlarının etkisinde kalarak özürhü doğan veya daha sonra bu gibi hastalıklara yakalanıp özürhü duruma gelen insanların insan üstü güçlerle dolu olduğunu bile

⁵⁰ Seyyar, Sosyal Siyaset Açısından Özürhüülüğe Karşı Mücadele, s. 41-42.

Çalışanların karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik oluşturulan politikaları izlemeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu karar aynı zamanda bu alanda alınabilecek tedbirlere yönelik bir kılavuzu da içermektedir. Diğer bir karar 31 Mayıs 1990 tarihinde Avrupa Konseyi ve Eğitim Bakanlarının aldıkları “zrl ocuk Ve Gençlerin Genel ğretim Sistemi İçinde Kaynaştırılmalarına Yönelik Karar” dır. 1998 yılında başlayıp 1996 yılına kadar süren HELIOS I VE II programları ye lkelerin ekonomik ve sosyal entegrasyon, fırsat eşitliği ve bağımsız yaşam konularında bilgi paylaşımında bulunmaları için bir platform oluşturmak amacıyla tasarlanmıştır. 20 Aralık 1996 tarihinde Konsey ve hkmet temsilcileri zrller için fırsat eşitliği konusunda bir karar almıştır. Avrupa Komisyonu bu kapsamda aynı yıl “zrller İçin Fırsat Eşitliği-Topluluğun Yeni zrllk Stratejisi 1996” başlıklı bir tebliğ yayımlamıştır. Bu tebliğ Birleşmiş Milletlerin “zrller için Standart Kurallarla ortaya koyduğu yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu strateji, zrllerin toplumsal yaşamın tüm alanlarında karşılaştıkları engellerin tanımlanması gerekliliğini ve zrllerin fırsat eşitliğinden yararlanması önündeki engellerin ortadan kaldırılmasını vurgulamaktadır.

Avrupa Birliği’nin temel hedefi bütünleşmiş bir Avrupa toplumu yaratmaktır. Bu kapsamda ayrımcılıkla mücadele, ekonomik ve sosyal yaşama zrllerin tam katılımı temel ilkedir. 1999 yılında imzalanan Avrupa Topluluğu Amsterdam Antlaşmasının ayrımcılıkla mücadele kapsamında olan 13. maddesinde ise: “Avrupa Konseyi, Komisyondan gelen öneriler doğrultusunda Avrupa Parlamentosunun görüşünü alarak cinsiyet, ırk ya da etnik köken, din ya da inanç, *zrllk*, yaş ya da cinsel tercihe dayalı olarak karşı karşıya kalınan ayrımcılıkla mücadele konusunda gerekli tedbirleri alır” hükmü yer almaktadır. Bu hüküm ile Avrupa Birliğinde zrllere ilişkin olarak gerçekleştirilecek faaliyetlerin dayanağı daha güçlü hale gelmiş ve zrllerin karşılaştıkları güçlükler görünürlük kazanmıştır. Amsterdam antlaşmasında istihdamla ilgili yeni bir başlık oluşturulmuştur. Bu başlık altında yeni bir “Avrupa İstihdam Stratejisi” oluşturulması öngörülmüştür. Bu strateji istihdam edilebilirlik, girişimcilik, uyum, uyarlama ve fırsat eşitliği olmak üzere dört

boyuttan oluşmaktadır. Bu stratejiye dayalı olarak Avrupa Çalışma ve Sosyal İşler Konseyi her yıl, üye ülkelerin yıllık ulusal eylem planları çerçevesinde uygulamakla yükümlü oldukları ve çeşitli ilkelerden oluşan bir **yönerge** hazırlamaktadır. Bu yönerge içerisinde özürliülerin, etnik azınlıkların ve diğer dezavantajlı grupların durumlarına özel önem verilmektedir. Bununla, Özürliüler işgücü piyasasına dahil olmaları yönünde gerekli teşvik edici tedbirlerin alınması gerektiği yer almaktadır.⁵³

Batıda özellikle Avrupa ülkelerinde değişen devlet görüşleri ile birlikte yaşanan mevzuattaki bu gelişmeler yanında özürliü kitlelerin bilinçlenmesi ve özellikle insan haklarına dayalı olan özürliü haklarının gündeme getirilmesi de oldukça önemlidir. Özürliü bireyler ve onların haklarını savunan sivil toplum kuruluşları zamanla özürliü politikalarına ilişkin sosyal modeller geliştirmişlerdir. Özellikle 1950-1970 yılları arasında Avrupa'da hakim görüş ağırlıklı olarak medikal modele dayanmaktaydı. Bu modelde özürliülük bir biyolojik engel olarak tanımlanmakta ve özürliü kişiler yetersiz ve yoksun olarak görölmektedir. Yeteneklerinin oldukça sınırlı olduğu düşünölen özürliü bireyler için en etkin çözüm doktor, terapist, danışman, veya bu konuda özel eğitim almış öğretmenlerdir. Bu modele göre özürliüler kendi hayatlarının sorumluluğunu alamazlar, sürekli birilerine bağımlı çalışırlar kendi kişisel hayat meselelerini kontrol etme durumundan yoksunlardır. Dolayısıyla onlar için en akılcı çözüm tıbbi destekle hayatlarının devam ettirilmesinin sağlanmasıdır.

1970'li ve 1980'li yıllara gelindiğinde ise özellikle özürliü sayısındaki artış ailelerde bilinçlenme özürliü örgütleri ve sivil toplum kuruluşları ile insan haklarına dayanan özürliü hakları hareketleri başladı. Özürliü hakları hareketine göre tıbbi model çözüm değil sorunun büyük bir parçasıdır. Bu görüşte yetersizliğin varlığı reddedilmemekte fakat bunun bir problem olmasının sebebi bireyde değil toplumda aranmaktadır. Yani bu konudaki problemler asıl olarak özürliü kişinin eksikliğinden değil toplumun gerekli

⁵³<http://www.ozida.gov.tr/> (Erişim: 15.01.2009)

hizmetleri sunamamasından ve özürlü ihtiyaçlarını anlamamasından kaynaklanmaktadır. Özürlülük özürlüleri toplumsal düzeyde sınırlandıran şeylere bağlı olarak gelişir. Bu nedenle toplumsal olarak yaratılan her türlü sosyal ve fiziksel engel özürlülüğün sağlık hizmetlerinden yararlanmasını, eğitim almasını bir iş edinmesini her türlü toplumsal hizmete ulaşmasını ve bunlardan faydalanmasını kısaca her türlü vatandaşlık hakkını kısıtlayarak özürlünün yoksullaşmasına güçsüzleşmesine özürlünün toplumdan ve toplumun özürlüden uzaklaşmasına neden olur. Bu model temelde özürlülerin vatandaşlık haklarını vurgulamaktadır. Temel nedeni özürlü bireylerin sosyal siyasal ekonomik kültürel sağlık ve eğitim gibi haklarının çiğnenmemesidir.⁵⁴

Türkiye’ de özürlü haklarının gelişimine bakacak olursak Osmanlı Devleti’nde özürlülerin sıkıntıya düşmemeleri için pozitif ayrımcılığa gidilmiş, toplumda onurlu bireyler olarak yaşamalarının sağlanmış olduğunu görmek mümkündür. Ağır derecede özürlü olan vatandaşların bakımı devlet tarafından üstlenilmiştir. Devlet bu kişilerin ailelerine ekonomik yardım yapmakla da yükümlendirilmiştir. Osmanlı döneminde özürlü bireylerin istihdama katılması anlamında da duyarlı olduğu görülmektedir. Özürlü kişiler ve onların aileleri için sağlanan vergi avantajları da dikkat çekmektedir. Devlet görevinde iken sakatlanan bireyler ise özel bir maaşa bağlanmakta ve kendilerine uygun farklı bir devlet görevinde çalıştırılmaktaydılar⁵⁵.

Türkiye’de, 1950’li yıllara kadar sürdürülen faaliyetlerin ise daha çok tıbbi bakım konusunda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı dönemlerde özürlülere yönelik hayır amaçlı faaliyetler de oldukça önemlidir.

Türkiye’de 1950’li yıllarda ise öncelikle özel eğitimin altyapısını oluşturan çalışmalar başlatılmış, 1951 yılından itibaren özel eğitim uygulanmaya başlanmıştır. Bu düzenlemenin önemi ise konunun sadece bir sağlık konusu olmadığına farkına varılması ve eğitim boyutunun ağırlık

⁵⁴ Fatma Gökmen, ”Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi”, Özveri Dergisi, Aralık 2007, s.8

⁵⁵ Yusuf Küçükdağ, “Cumhuriyetten Önce Dezavantajlı Guruplarla İlgili Uygulamalara Dair Bazı Tespitler”, **Öz-veri Dergisi**, Cilt: III, Sayı 1, Ağustos 2006, s. 623-626.

kazanmaya başlamasıdır. 1960'lı yıllar ise daha çok toplumsal uyanışın ve kitle hareketinin yaygınlaştığı yıllar olmuştur. Özürlüler ile ilgili bir farkındalık yaratılmış ve önlemler alınması gereği açığa çıkmıştır. 1961 Anayasası'nda "Sosyal Devlet" ilkesi benimsenmiş, temel hak ve hürriyetleri ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. 1960'lı yıllarda özürlülerin rehabilitasyonu konusu ele alınmıştır. ⁵⁶1971 yılında 1475 sayılı İş Yasası'nda değişiklik yapılarak engellilere % 2 kontenjan tanınmıştır. Böylece 1980'lere kadar özürlülerin eğitimi, rehabilitasyonu, istihdamında ve istihdam edilemeyenlerin belirli bir gelir elde etmesinde ilerlemeler yaşanmıştır. 1982 Anayasası'nda "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir hükmü yer almıştır. Yine devletin temel görevinin sosyal, hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak olduğu anayasada vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler'in 1981 yılını "Uluslararası Özürlüler Yılı" olarak ilan etmesi ve 1983 yılından başlamak üzere izleyen yılı "Dünya Özürlüler 10 Yılı" olarak kabul etmesi, bu anlamda Türkiye'de de bazı çalışmaların yapılmasının hazırlayıcısı olmuştur. 1981 yılında, Birleşmiş Milletler'in önerileri dikkate alınarak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu çalışmalarına başlamıştır. Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu'nun 1997 yılındaki ismi ise Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı olmuştur. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı önderliğinde büyük şehirlere özürlü koordinasyon merkezleri açılmaya, ilgili vakıf ve dernekler desteklenmeye başlanmıştır⁵⁷.

3194 sayılı İmar Kanunu, 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1580 sayılı Belediye Kanunu, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu, 1479 sayılı

⁵⁶ Fatma Gökmen, "Türkiye'de Özürlü Haklarının Gelişimi", *Özveri Dergisi*, Aralık 2007, s.8

⁵⁷ Uşan, a.g.e., s. 191-195.

Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu, 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, 1543 sayılı Genel Nüfus Sayımı Kanunu, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunlar'ın ilgili maddelerinde özörlöölere yönelik düzenleme ve değışiklik yapılmıştır. 3 Aralık 1999 tarihinde ise önemli bir gelişme olan I. Özörlöölür şurası gerçekleştirildi. I. Özörlöölür Şurası'nın teması "Çağdaş toplum, çağdaş yaşam ve özörlöölür" olarak belirlendi. Özörlöölülerle ilgili tüm kesimleri bir araya getiren ilk ve tek platform olması ve özörlöölüler ilgili tüm konuların ilk defa bir arada görüşölmesi ve tartışılması nedeniyle özörlöölülük açısından önemi oldukça büyüktür. Ülkemizde özörlöölere yönelik mevzuatın yetersiz olması ve yüzlerce yasa, tüzük ve yönetmeliğe dağılmış cümle ve paragrafçıklardan oluşması bu haklara ulaşma olanağını engellemekteydi. Bu yasal dağınıklık hizmetlerin etkin ve verimli planlanması ve uygulanmasının önünde engel oluşturmaktadır. Özörlöölülerle ilgili her alanı kapsayan bir bütöncöl yasa çıkarılması gereğı sonucu 07.07.2005 tarihinde 5378 sayılı "Özörlöölüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Karamamelerde Değışiklik Yapılması Hakkında Kanun" yürörlöölüğe girmiştir. Bu kanun ayrımcılıkla mücadele açısından oldukça önemlidir. 25-28 Eylül 2005 tarihleri arasında ise II. Özörlöölür Şurası gerçekleştirildi. Şuranın temel konusu ise "Yerel Yönetim ve Özörlöölüler" olarak belirlenmiştir. İlerleyen dönemlerde oluşturulan 4857 sayılı iş kanunuyla da özörlöölere karşı çalışma hayatında ayrımcılığın önlenmesi, istihdamlarının sağlanması ve çalışma hayatı içerisinde korunmalarına yönelik tedbirler alınmıştır.⁵⁸

Türkiye' de özörlöölülerin geçmişı Avrupa kadar sıkıntılı olmasa da bugün Avrupa' nın geldiğı nokta Türkiye'ye göre oldukça ileridedir. Türkiye'de belki de yapılan en büyük hata, özörlöölülerin gerek sosyal hayatta, gerekse çalışma hayatında pozitif ayrımcılık ilkelerine göre korunmaya çalışılmasıdır. Oysaki batının bu konuda Türkiye' den bu kadar önde olmasının tek sebebi uyguladıkları politikalarla katılımcı bir süreç başlatmalarıdır. Türkiye'nin

⁵⁸ <http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap51/6.doc> (Erişim: 12.01.2009)

özürlüler konusunda tam katımcı bir politika izlemesi, ayrımcılıkla savaşım ve fırsat eşitliğinin sağlanması anlamındaki tedbirler temelde Avrupa birliğine adaylık sürecinde dahil olunan Avrupa İstihdam Stratejisi ve hazırlanan eylem planında yerini bulmuştur. Türkiye bu çalışmalar sırasında özürlü istihdamının artması, rehabilitasyon, mesleki eğitim, yaşam boyu eğitim, ve sosyal içerme anlamında hareketlenmiştir. Avrupa Birliği Komisyon'unun yayınladığı ilerleme raporlarında daha fazla gelişmenin olması gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle iş hukuku, ayrımcılıkla mücadele sosyal diyalog sosyal koruma sosyal içermenin teşviki konusundaki tavsiye kararlarına uyulması oldukça önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÖZÜRLÜ GERÇEĞİ , İSTİHDAMI VE POLİTİKALARI

I- TÜRKİYE’DE ÖZÜRLÜLERİN İSTİHDAM DURUMU

Türkiye’ de özürlülerin istihdam durumlarını ortaya koyan en açık göstergeler, toplumdaki özürlü bireylerin nüfusları, yaş ortalamaları, cinsiyetleri, eğitimleri, sahip oldukları sosyal güvenceleri, iş gücüne katılım oranları gibi göstergelerdir. Tüm bu unsurlar aslında özürlü bireylerin yaşadığı sıkıntılar ve özürlülüğün sonuçları ile ilgili bilgiler vermektedir. Dolayısıyla bu göstergelerin hepsi birbirlerine bağlantılı olarak özürlü bireylerin hayatlarını daha da zorlaştırmaktadır.

A- Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından 2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumuna Yaptırılan “Türkiye Özürlüler Araştırması” ile ülkemizdeki özürlülük profili geniş kapsamlı olarak araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, özürlü olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29’dur. Buna göre Türkiye’de yaklaşık 8.431.937 kişi özürlü olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Türkiye’de özürlü nüfusun miktarı oldukça çarpıcıdır. Özürlüler ile ilgili temel göstergeler nüfusları, cinsiyetleri, yaşları, eğitimleri, iş gücüne katılma oranları, alabildikleri sağlık hizmetleri olarak sıralanmıştır.

1. Türkiye’de Özürlü Nüfus Oranları

Özürlü olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29’dur. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerin oranı %2.58 iken (yaklaşık 1.8 milyon) süreğen hastalığı olanların oranı ise % 9.70’dir(Yaklaşık 6.6 milyon) (Tablo 1).

Tablo 1: Türkiye’ de Özürlü Nüfus Oranları (%)

Toplam özürlü nüfus			Ortopedik, görme ,işitme, dil ve konuşma ve zihinsel özürlü nüfus			Süreğen hastalığa sahip olan nüfus		
Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
12.29	11.10	13.45	2.58	3.05	2.12	9.70	8.50	11.33

Kaynak:<http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim:15.05.2008)

Özürlülerin toplam nüfus içerisindeki payı oldukça fazladır. Genel olarak özürlü kadınların sayısının özürlü erkeklerden daha fazla olduğu saptanırken, bu farkın kadınlarda süreğen hastalığa bağlı özürlülüğün daha fazla olmasından kaynaklandığı görülmüştür.

2. Türkiye’de Özürlü Nüfusun Yaş Yapısı

Araştırma sonuçlarına göre özürlü grubun ortalama yaşı, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerde yaklaşık 34, süreğen hastalığı olanlar için yaklaşık 49 dur. ortalama yaş toplam nüfus için ise yaklaşık 26 dır. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü

nüfus, toplam nüfustan daha yaşlı bir nüfus yapısına sahip iken süreğen hastalığı olanların ise en yaşlı nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir.

Ülkemizde ortalama yaşam beklentisi kadınlarda 70, erkeklerde 66 yıldır. Genel olarak orta yaşa gelindiğinde eğitim ve işle ilgili sorunların çözümlenmiş ve üretken döneme geçilmiş olması istenir. Bu çerçeveden bakıldığında Türkiye’de özürliülerin yarısının 34 yaşından küçük olması çocukluk döneminde erken tanı ve tıbbi tedavi ardından eğitim ve rehberlik hizmetleri, arkasından da işe yerleştirme gereksinimlerinin karşılanması için ciddi çabalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Tablo 2 :Türkiye’de Özürli Nüfusun Yaş Yapısı (%)

Özürli nüfusun ortalama yaş	Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel özürli nüfus	Süreğen hastalığa sahip olan nüfus
Türkiye	33.86	48.87
Kent	32.60	47.19
Kır	35.37	52.30
Erkek	32.95	47.60
Kadın	35.50	49.71

Kaynak:<http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim:15.05.2008)

3. Türkiye’de Özürli Nüfusun Eğitim Durumu

Ülkemizde son yıllarda okuma- yazma bilmeyen nüfusun azaltılması konusunda ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi konusunda oldukça önemli mesafeler kat edilmiştir. Ancak genel nüfusun göstergeleriyle özürli nüfusun göstergeleri arasında büyük farklar mevcuttur. Genel nüfusta okuma yazma

bilmeyenlerin oranı yaklaşık %13' tür. Bu oran özörlöölölerde yaklaşık %36, süreğen hastalığı olanlarda yaklaşık %25'dir(Tablo 3)

Tablo 3 : Türkiye'de Özürlü Nüfusun Eğitim Durumu (%)

	Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel özürlü nüfus		Süreğen hastalığına sahip olan nüfus	
	Okuma yazma bilmeyen	Okuma yazma bilen	Okuma yazma bilmeyen	Okuma yazma bilen
Türkiye	36.33	63.67	24.81	75.19
Kent	29.58	70.42	20.49	79.51
Kır	43.44	56.56	32.85	67.15
Erkek	28.14	71.86	9.78	90.22
Kadın	48.01	51.99	35.04	64.96

Kaynak:<http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim:15.05.2008)

Eğitim seviyesi bireyleri bir çok fırsata ulaştıran temel noktadır. Bunun yanında eğitim seviyesinin özürlöölöler açısından önemi daha fazladır. Özürlöölölerin eğitim seviyesinin düşük olması onlar için hazırlanan istihdam politikalarının düzgün işlememesine sebep olur. İşverenlerin özürlöölölere karşı olan ön yargılarının değışmesi özürlöölölerin işlerindeki başarılarıyla gerçekleşecektir. Özürlöölölerin iş yerlerinde başarılı olabilmeleri de yeterli ve gerekli olan eğitimi almalarından geçmektedir.

4. Türkiye’de Tamamlanmış Eğitim Durumuna Göre Özürlü Nüfus Oranı

Tamamlanmış eğitim durumu 25 ve daha yukarı yaştaki kişilerin tamamlamış oldukları eğitim düzeyidir, Tablo 4 ve Tablo 5’de kişinin 25 yaşına kadar tüm eğitim düzeylerini tamamladığını varsayılmıştır. Tamamlanmış eğitim durumuna göre özürlü nüfus oranı verileri de genel nüfusa göre oldukça düşüktür. Özürlülerin yaklaşık % 41’i, süregelen hastalığı olanların yaklaşık % 47.10’u ilkokul mezunudur. İlkokul sonrası eğitim düzeyi ise oldukça düşüktür. Yüksek okula devam eden özürlü oranı % 2.24, süregelen hastalığa sahip olanlarda ise % 4.23’dür. Eğitim düzeyi doğrudan yaşam kalitesini etkileyen bir göstergedir. Sağlık, çalışma durumu, gelir ve sosyal yaşama katılma düzeyi eğitim düzeyi ile doğru orantılı olarak artar. Özürlü olmak eğitim yaşamına katılmayı engelleyen bir durum olduğu gibi, bu durumun sonucu özürlülüğün yükünü artırır. Bu kısır döngüyü kırmak özürlüler için gereken özel eğitim hizmetlerinin nitelik ve niceliğini, ulaşılabilirliğini artırmakta, bunun yanı sıra normal eğitime devam edebilecek özürlülere fırsat eşitliği sağlamakla mümkün olabilecektir. Bunu sağlamanın yolu toplumsal bilincin geliştirilmesi çalışmalarına ek olarak yasal düzenlemelerle fırsat eşitliğini devlet garantisi altına almaktan geçmektedir(Tablo 4, Tablo 5)

Tablo 4: Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel özürlü nüfus (%)

	Okuma- yazma bilmeyen	Okuma yazma bilen	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	İlkokul	Ortaokul veya dengi meslek okulları	Lise veya dengi meslek okulları	Yüksek öğretim
Türkiye	36.37	63.62	7.69	40.97	5.64	6.90	2.42
Kent	27.40	72.58	6.85	42.75	8.00	10.62	4.36

Kır	45.36	54.64	8.54	39.17	3.31	3.16	0.47
Erkek	25.75	74.22	7.95	47.21	6.98	8.98	3.10
Kadın	51.26	48.74	7.32	32.22	3.78	3.97	1.45

Kaynak: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim: 15.05.2008)

Tablo 5: Süreğen hastalıklara sahip olan nüfus (%)

	Okuma- yazma bilmeyen	Okuma yazma bilen	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	İlkokul	Ortaokul veya dengi meslek okulları	Lise veya dengi meslek okulları	Yüksek öğretim
Türkiye	26.64	73.36	8.10	47.10	6.31	7.61	4.23
Kent	22.00	78.00	7.02	46.96	7.92	10.14	5.95
Kır	35.07	64.93	10.07	47.34	3.39	3.01	1.11
Erkek	10.16	89.84	7.42	54.41	9.50	11.43	7.07
Kadın	37.33	62.67	8.54	42.35	4.25	5.14	2.39

Kaynak: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim: 15.05.2008)

5. Türkiye’de Özürlü Nüfusunun İşgücüne Katılımı

Özürlülerin işgücüne katılmaları ile ilgili verilere bakıldığında yaklaşık %78’nin işgücüne dahil olmadığı görülmektedir. İşgücüne dahil olan yaklaşık %22’lik oranın ise yalnız yaklaşık % 20’si istihdam edilmektedir (Tablo 6). Süreğen hastalığı olanların % 23’ü işgücüne katılmakta yaklaşık % 20’si istihdam edilmektedir. Bu grupta işgücüne dahil olmayanların oranı ise yaklaşık % 77’dir (Tablo 7). Bu durum özürünün üretim dışı ve tamamen

başkalarına bağımlı olduğunun bir göstergesidir. Özürlülerin istihdam sorununun çözülmesi hem kendilerinin hem de ailelerinin üretim yaşamına katılmasının yanı sıra, bağımsız yaşama ve yaşam kalitelerinin artmasını sağlayacak tek yoldur. Bu sorun ve çözümü çok boyutludur ve devlete çok önemli görevler yüklemektedir. Devlet tüm vatandaşlarının yaşamlarını idame ettirecek miktarda gelir sağlayabilecekleri iş alanları yaratmakla yükümlüdür.

Tablo 6: Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel özürlü nüfus (%)

	İşgücüne katılma oranı	İşsizlik oranı	İşgücüne dahil olmayan nüfus oranı
Türkiye	21.71	15.46	78.29
Kent	25.61	17.43	74.39
Kır	17.76	12.58	82.24
Erkek	32.22	14.57	67.78
Kadın	6.71	21.54	93.29

Kaynak: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim: 15.05.2008)

Tablo 7: Süreğen hastalığa sahip olan nüfus (%)

	İşgücüne katılma oranı	İşsizlik oranı	İşgücüne dahil olmayan nüfus oranı
Türkiye	22.87	10.77	77.13
Kent	23.08	12.72	76.92
Kır	22.48	7.08	77.52
Erkek	46.58	10.28	53.42
Kadın	7.21	12.84	92.79

Kaynak: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim: 15.05.2008)

6. Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sağlık Durumu

Özürlülerin tedavi olma durumları özür türü bazında incelendiğinde, tedavi olan özürlülerin oranı, ortopedik, görme ve işitme özürlülerde %50’nin üzerindedir (Tablo;8,9,10) Bu özür türlerinde özürlülerin tedavi olma oranları sırasıyla %56.66, %57.31, % 52.04’tür. Dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerin tedavi olma oranları ise sırasıyla % 32.92 ve % 42.95’tir (Tablo;11,12).Tedavi olma oranı en yüksek görme özürlülerde gözlenirken en düşük oran dil ve konuşma özürlülerde gözlenmektedir. Tedavi olanların oranı, tüm özür türlerinde kentte daha yüksektir. Tüm özür türlerinde tedavi olan erkeklerin oranı ise kadınlardan daha yüksektir.

Gerek sağlık sistemimizdeki aksaklıklar, gerek ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi vatandaşların sağlık hizmetlerinden eşit düzeyde yararlanmasına engel olmaktadır.Bilgi eksikliği, sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliği, ekonomik yükü, tıbbi yetersizlikler vb nedenler özürlünün yeterli, zamanında ve sürekli sağlık hizmeti almasını engellemektedir. Özürlüler araştırmasına göre özürlülerin yaklaşık % 47’si özürlüden dolayı herhangi bir şekilde tedavi edilmediğini bildirmiştir.Bu durum belki de tedavi sonrası bağımsız ve üretken biçimde yaşamına devam edebilecek pek çok özürlüyü bağımlı hale getirmenin başlangıcını oluşturmaktadır.

Tablo 8: Ortopedik özürlülerin tedavi olma durumları (%)

	Tedavi yapılıyor			Tedavi yapıldı			Tedavi yapılmadı			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın	erkek
Türkiye	17.08	16.09	18.49	39.58	43.78	33.61	38.84	36.17	42.64	4.50	3.97	5.25
Kent	18.38	17.30	19.97	40.62	44.45	34.93	36.80	34.71	39.89	4.21	3.53	5.20
Kır	15.64	14.69	16.93	38.42	42.99	32.21	41.11	37.84	45.56	4.82	4.47	5.30

Kaynak:<http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim:15.05.2008)

Tablo 9: Görme özürlülerin tedavi olma durumları %

	Tedavi yapılıyor			Tedavi yapıldı			Tedavi yapılmadı			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın	erkek
Türkiye	20.30	19.86	20.91	37.01	39.49	33.60	38.60	37.07	40.70	4.09	3.58	4.78
Kent	23.31	23.80	22.70	37.17	39.23	34.56	36.64	34.03	39.96	2.87	2.94	2.78
Kır	17.02	15.84	18.78	36.82	39.75	32.46	40.74	40.17	41.59	5.42	4.24	7.17

Kaynak: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim: 15.05.2008)

Tablo 10: İşitme özürlülerin tedavi olma durumları (%)

	Tedavi yapılıyor			Tedavi yapıldı			Tedavi yapılmadı			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın	erkek
Türkiye	13.02	13.00	13.04	39.02	40.79	36.89	43.61	42.78	44.61	4.35	3.43	5.46
Kent	15.00	14.30	15.79	41.92	43.59	40.05	38.36	38.71	37.97	4.72	3.40	6.20
Kır	10.87	11.68	9.81	35.88	37.95	33.20	49.29	46.91	52.40	3.96	3.47	4.59

Kaynak: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim: 15.05.2008)

Tablo 11: Dil ve konuşma özürlülerin tedavi olma durumları (%)

	Tedavi yapılıyor			Tedavi yapıldı			Tedavi yapılmadı			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın	erkek
Türkiye	11.27	11.09	11.57	21.65	23.90	17.87	63.02	61.40	65.74	4.07	3.61	4.83
Kent	13.80	12.64	15.69	22.02	24.16	18.52	60.81	60.51	61.31	3.37	2.69	4.48
Kır	8.48	9.41	6.88	21.24	23.61	17.13	65.45	62.36	70.76	4.84	4.61	5.23

Kaynak: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim: 15.05.2008)

Tablo 12: Zihinsel özürlülerin tedavi olma durumları (%)

	Tedavi yapılıyor			Tedavi yapıldı			Tedavi yapılmadı			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın	Erkek
Türkiye	18.07	18.25	17.79	24.88	25.84	23.43	54.08	53.16	55.48	2.97	2.75	3.30
Kent	23.74	23.18	24.50	24.66	26.78	21.77	48.52	47.53	49.89	3.07	2.51	3.84
Kır	12.92	14.08	11.01	25.07	25.04	25.11	59.14	57.92	61.13	2.87	2.95	2.75

Kaynak: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim:15.05.2008)

7. Türkiye’de Özürlü Nüfusun Sosyal Güvenlik Göstergesi

Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanların yaklaşık %48’inin (Tablo 13) süregelen hastalığı olanların ise yaklaşık % 64’ünün (Tablo 14) sosyal güvenliği bulunmaktadır. Sosyal güvenliği olan özürlülerin oranı kentte daha yüksektir. Özürlülerin ve süregelen hastalığı olanların ancak yarısı sosyal güvenliğe sahipken, bunların yarısından fazlası bağımlı olarak sosyal güvenlik şemsiyesi altındadır. Büyük çoğunluğu yoksul olan özürlülerin özellikle tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri için sosyal güvenlik önemli bir araçtır. Bundan yoksun olanların tamamen kaderine terk edildiği açıktır. Bunun yanı sıra özellikle çalışamayacak durumda ve ailesine bakamayacak durumda olan özürlüler için sosyal güvenlik şemsiyesi altında sağlayacak parasal yardımların önemi de kaçınılmazdır.

Tablo 13: Ortopedik, görme,işitme,dil ve konuşma ve zihinsel özürlü nüfus (%)

	Sosyal güvenlik durumu		Kayıtlılık durumu	
	Olan	Olmayan	Kendi adına	Bağımlı
Türkiye	47.55	52.45	45.21	54.79
Kent	59.27	40.73	44.86	55.14
Kır	35.15	64.85	45.84	54.16
Erkek	44.84	55.16	67.96	32.04
Kadın	51.41	48.59	17.04	82.96

Kaynak:<http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim:15.05.2008)

Tablo 14: Süreğen hastalığa sahip olan özürlü (%)

	Sosyal güvenlik durumu		Kayıtlılık durumu	
	Olan	Olmayan	Kendi adına	Bağımlı
Türkiye	63.67	36.33	44.36	55.64
Kent	70.80	29.20	45.23	54.77
Kır	50.28	49.72	42.06	57.94
Erkek	62.40	37.60	86.42	13.58
Kadın	64.56	35.44	15.89	84.11

Kaynak:<http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim:15.05.2008)

8. Türkiye’de Özürlülük Oranları

Özür türlerinin toplam nüfus içindeki yaygınlığının incelenebilmesi amacıyla her özür türü için özürlü nüfus oranı hesaplanmıştır. En yüksek özürlülük oranı ortopedik özürlülerde gözlenirken en düşük özürlülük oranı işitme özürlülerde gözlenmektedir. Yaşa göre özürlülük oranları incelendiğinde ise ortopedik, görme ve işitme özürlülerde yaşla birlikte özürlülük oranının arttığı saptanmıştır.(Tablo16)

Tablo 16: Türkiye’de Özürlülük Oranları (%)

	Ortopedik Özürlü	Görme özürlü	İşitme özürlü	Dil ve konuşma özürlü	Görme özürlü
Türkiye	1.25	0.60	0.37	0.38	0.48
0-9 yaş grubu	0.64	0.33	0.20	0.46	0.42
10-19	0.77	0.36	0.29	0.43	0.58
20-29	1.21	0.45	0.32	0.42	0.65
30-39	1.26	0.46	0.35	0.31	0.54
40-49	1.39	0.62	0.35	0.26	0.39
50-59	1.79	0.91	0.41	0.30	0.26
60-69	2.80	1.56	0.77	0.41	0.27
70 +	3.94	2.98	1.70	0.39	0.31
Kent	1.09	0.52	0.32	0.33	0.38
Kır	1.49	0.73	0.45	0.46	0.64

Erkek	1.48	0.70	0.41	0.48	0.58
Kadın	1.02	0.50	0.33	0.28	0.38

Kaynak: <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> (Erişim: 15.05.2008)

B. Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği

Özürlülerin çalışma yaşamına dahil edilesi onların özürlü olmayan diğer insanlarla eşit olanaklara sahip olabilmesinde atılacak en büyük adımdır. Özürlülerin çalışma yaşamına dahil edilmesi onlar için bir gelir sağlanmasının yanında kimseye muhtaç olmadan yaşama fırsatı sunacağı için onurlu bir yaşamı da beraberinde getirecektir. Özürlü bireylerin, özürlü olmayan bireylere nazaran gelir elde etmeye daha çok ihtiyacı olduğu için çalışma yaşamına katılmaları oldukça önemlidir. Özürlü birey elde ettiği gelirle, ihtiyacı olan tedavi giderlerini karşılarken bu süreçte kimseye muhtaç olmayacak, bu durum da hem özürünün kendisine olan saygısını arttıracak, hem de toplumun kendisine karşı olan önyargısının azalmasını sağlayacaktır⁵⁹. Tüm bunların yanında çalışmanın özürlüler açısından yaratacağı psikolojik ve sosyal doyum da oldukça önemlidir. İstihdam edilen, hatta işinde başarılı olan özürlü birey hayata daha fazla tutunacak kendine güveni artacaktır. Yaşam alanı eviyle ve ailesiyle sınırlı kalmayacak, arkadaşlık ilişkileri kurabilecek en önemlisi topluma dahil olduğu için bir çok özürlü kişiye örnek olacaktır. Unutulmamalıdır ki insan onuruna yaraşır ve toplumla kaynaşan yaşam biçimi özürlülerin en doğal hakkı ve devletin görevidir. Devletin özürlülük konusunu eğitsel ve örgütsel yönleriyle bir bütün olarak ele alması ayrıca insan haklarının bir gereğidir. Türkiye’ de özürlü kişilerin sayıları azımsanamayacak kadar fazladır. Bu insanlara devletin ilgili hayır kurumlarının veya kişisel yardımların olması yeterli değildir. Kendisi ve ailesi için elbetteki oldukça önemli olan ekonomik yardım muhakkak sosyal

⁵⁹ H.Filiz Alkan Meşhur, “ Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılma Gerekliği Ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi”, **Öz-Veri Dergisi**, Cilt I, Sayı 2, Aralık 2004, s. 176-177

yönüyle de yapılmalıdır. İşte bu eksiği tamamlayan unsur onları çalışma hayatına dahil etmektir.

Genellikle toplumların özürlü bireylere bakış açıları onlar için üzölmek, acımak onlardan korkmak şeklindedir. Açıkır ki bir işverenin sadece acıdığı için veya devletin getirdiğı yasal yükümlölüğe uymak için özörlü istihdam etmesinin ne özörlü, ne de o işveren için bir önemi vardır. Önemli olan özörlü bireyi yetenekleri dahilinde bir işte çalıştırmak ona verimli olabileceğini göstermektir⁶⁰. Özörlöleri bir insan hakkı olan çalışma hakkından yoksun tutmak önce insancıl açıdan sonrada sosyal hukuk düzeni bakımından kabul edilemez. İş sahibi olmak, başarı göstermek ve bu sayede onurlu bir yaşam sürmek tüm insanların olduğı gibi özörlölerinde hakkıdır.

Özörlölerin çalışma hayatına girme gereğı 3 şekilde sıralanabilir:

1. Sosyal Sebepler

Bir kişinin özörlü olması onun çalışma hakkından vazgeçmesi gerekliliğini beraberinde getirmez. Çağdaş toplumlarda artık insanlar fakir, cahil, özörlü, kadın olmalarına göre ayrılmamaktadır. Bir toplumda yaşayan her bireyin çalışmaya ve gelir elde etmeye hakkı vardır. Bu konuda sorumluluk sadece ailelere değil toplum ve devlete de düşmektedir. Başarılı olacağı bir işte çalışmak insanı mutlu kılan olaylardan biridir. Kişi çalışmak ve topluma yararlı olmak ister. Bu istek sadece gelir kazanma amacını gütmemekte, aynı zamanda kendine güven ve saygı duygusu ile topluma olan bağıllık duygusunu da güçlendirmektedir.

Özörlölerin istihdamında öncelikle kabul edilmesi gereken konu, özörlölerin diğer insanlara göre istihdam edilmeye daha çok ihtiyaç duyduklarıdır. Çünkü bu ihtiyacın karşılanması, her şeyden önce özörlünün bir biçimde toplumdan soyutlanmasını önlemekte, diğer bir deyişle, özörlölere

⁶⁰ Serpil Aytaç, “Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı”, **Verimlilik Dergisi**, Milli Prodöktivite Merkezi Yayınları, 1993, s. 2.

sosyal ve psikolojik olarak tedavi edici etki yapabilmektedir.⁶¹ Diğer taraftan, hem çalışarak kazandığı para ile muhtaç olmamak, hem de yetişkin bir insan olarak üretime katılmak, özürlü de olsa her insanın gösterdiği normal bir istek olmaktadır⁶². Özürlü kişilerin toplumdan soyutlanmamasına, yeteneklerinin geliştirilerek topluma katkıda bulunmasına olanak sağlamak, özürlü kişilerin horlanmaması, saygınlık kazanması, insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyine ulaşabilmesi ancak bir işte çalışarak gerçekleştirilebilir. Özürlülerin başkalarına bağımlı ve topluma yük olmanın ezikliğinden kurtaracak, kendisini toplumun bir parçası olarak görmesini sağlayacak ve onlara bir işe yaramanın mutluluğunu hissettirebilecek başlıca yol, onların istihdam edilmesidir. Çünkü çalışmayı sadece gelir elde etmenin bir yolu olarak görmemek gerekir. Ayrıca özürlülerinde, diğer insanlara göre özürlerinin oluşturduğu güçsüzlük ve eksikliklerinin istihdam edilme ile dengelenmesi gerekir. Özürlerinden dolayı toplumun bir üyesi olarak kendilerinden beklenileni verememenin acısını duyan özürlüler, istihdam edilebildikleri ölçüde toplumla olan bağlarını güçlendirecektir.

Özürlülerin çalışma hayatına uyumunun ve katılımının sağlanmaması, onları her toplumda hayır kurumları ve kişilerinin merhameti ile yaşamını sürdüren, kendisine sağlananla yetinmek zorunda kalan ikinci sınıf vatandaş durumuna düşürecektir. Buda özürlülerin çok da onurlu olmayan bir hayat yaşamalarını beraberinde getirecektir. Kendine güvenini ve inancını kaybeden özürlü birey zamanla kendini topluma kapatacaktır.

Toplumda özürlü olmadığı halde iş bulamayan ve işsiz kalan kimselerin olması, özürlü bireyler için iş bulmayı kolaylaştırıcı ve koruyucu hükümlerin öngörülmesini haksız kılamaz. Bir toplumda doğuştan veya sonradan özürlü olan bir kişinin kendi haline bırakılması onlar için insanca yaşayabilme imkanlarının oluşturulmaması sosyal devlet düşüncesi ile bağdaşmaz⁶³. Çalışmak yolu ile topluma yararlı olmak arzusunu taşıyan

⁶¹ Meşhur, a.g.m., s. 176

⁶² Meşhur, a.g.m., s. 178

⁶³ M. Fatih Uşan, "Kamu Ve Özel Sektör Açısından Özürlü İşçi İstihdamı", **Öz-veri Dergisi**, Cilt I, Sayı 2, Aralık 2004, s. 218-228.

özürlülerin başka insanların acıma duygularına maruz kalmadan insanlık onuru ile çelişen bir duruma düşmemeleri ve toplum ile sağlam ilişkiler kurmaları için devletin üzerine düşenleri eksiksiz yapması bir zorunluluktur.

2. Ekonomik Sebepler

Özürlülerin çalışma hayatına dahil edilmesinin sosyal açıdan gerekliliği kadar ekonomik açıdan da gerekliliği oldukça önemlidir. Özürlü bireylerin maddi açıdan bir gelire sahip olma ihtiyacı özürlü olmayan bireylere göre daha fazladır. Özürlü bireylerin kimi zaman çok ciddi külfetler doğuran tedavi masrafları vardır. Bunun yanında bakmakla yükümlü oldukları aile bireyleri veya kendilerine bakan yakınları mevcuttur. Bu amaçla düzenli bir gelir özürlülerin bu gereksinimlerini karşılanması için oldukça önemlidir. Toplumların genel refah düzeyinin yükselmesi ancak yüksek bir istihdam seviyesinin sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Her ülkenin sahip olduğu üretim kaynaklarından en önemlisi ise insan gücüdür. Zira insan gücü bir ülkede üretime etkin bir şekilde katkıda bulunabilecek emek potansiyelini gerek sayı, gerekse nitelikleri itibarıyla kapsayan bir kavramdır. Bu nedenle insan gücü hem diğer kaynakları en rasyonel biçimde kullanacak olan üretim faktörüdür. Hem de bizzat kendisi kıt bir kaynaktır⁶⁴. Çalışmayarak ömrü boyunca tüketici olarak kalan ve sayıları büyük boyutlara varan özürlüler ekonomi için büyük bir yük oluşturmaktadır.

Özürlülerin fiziksel yada düşünsel bir özürlerinin bulunması onların sağlam olan yeteneklerini kullanamayacakları anlamına gelmez. Böyle düşünüldüğünde toplum için bir israf söz konusudur. Özürlü olmayan diğer bireylerde çalışırken sahip oldukları organları tüm kapasite ile kullanamazlar. Yaptıkları işin cinsine göre bir kısım yeteneklerini ya hiç kullanamazlar yada eksik kapasite kullanırlar. Bu durumda özürlü bireylerinde kendilerine göre bir

⁶⁴ Zuhâl Yılmaz, “Çalışan Özürlülerin İş Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunları Etkileyen Etmenler”, **Öz-Veri Dergisi**, Ankara, Cilt I, Sayı 2, s. 195.

takım işlerde çalışabilecekleri ve kendilerinden sağlıklı insanlar gibi yada onlara yakın verim alınabileceği söylenebilir. Önemli olan onun hangi işte verimli biçimde çalışabileceğinin tespit edilebilmesidir. Böylece özürlü birey ekonomik gelişmeye büyük katkıda bulunacaktır. Ayrıca özürlü kişilerin kendi kendilerine yeterli hale getirilmemesi istihdam edilememesi durumunda kendilerine bakma zorunluluğunda kalan yakınlarından en az bir kişide çalışma gücüne sahip olmasına rağmen, ulusal gelire katkıda bulunmaksızın gelirden pay alır duruma getireceği unutulmamalıdır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde özürülere bakma görevi genellikle aile bireylerinden birinin gönüllü olarak üstlendiği bir görevdir. Çalışmayı herhangi bir gelir elde edemediği için kendine bakamayan özürlüye doğal olarak ailesinin yakınının veya devletin bakmasıdır.

Bu durumda çalışmadığı için ulusal gelire hiçbir katkısı olmayan özürünün kendine bakmak durumunda kalan kişi yada kişilerin üretime katılmasını engellemesi söz konusu olmaktadır⁶⁵.

3. Birey, Toplum Ve Devlet Görüşlerindeki Değişimler

Günümüzde artık bir ülkenin kalkınmışlığının ölçüsü sadece ithalat ve ihracat oranlarından belirlenmemektedir. Aynı zamanda devletin korunması gereken gruplara (işsizler, özürülüler, bakıma muhtaç yaşlılar, kimsesiz insanlar) götördükleri hizmetlerde oldukça önemlidir.⁶⁶ Bu nedenle istihdam konusu bir sorun olarak değil sosyal devletin sıradan bir görevi olarak kabul edilmelidir. Birey ve toplumda bu şekilde davranmalıdır. Özürülülerle ilgili sosyal politikanın dayandığı temel ilke özürülülerinde özürü olmayanlar gibi yasal, sosyal, kültürel başka bir deyişle tüm insan haklarına sahip olduğu gerçeğidir.

⁶⁵ Ali Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özürülüler Politikası: Özürülülerin Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Hakları, Toplumun Özürülülere Karşı Sorumlulukları*, İstanbul, Türedav yayıncılık, 2001, s. 179.

⁶⁶ Özürülüler Şurası Çağdaş Toplum, Yaşam Ve Özürülüler Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri, Ankara, 1999, s. 75.

Özörlölerin istihdamı konusunda her ölkede başarılı bir uygulamanın olduğunu söylemek güçtür. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ölkeler ile az gelişmiş ölkelerde henüz istihdam sorunu çözülememiştir⁶⁷. Az gelişmiş ölkelerde, özörlü istihdamındaki eksiklikler açısından, özörlü olmayan insanların bile istihdam edilmemesi bir açıklama değildir. İstihdam sosyal ve bütönsel bir olgudur. Bu amaçla devletler istihdam ile ilgili sosyal politikalar için çalışırken özörlü ve özörlü olmayan bireyleri içine alan ortak düzenlemelere gitmelidir.

C. Türkiye’de Özörlölerin İstihdamı İçin Kullanılan Yöntemler

Özörlölerin istihdamı konusunda uluslararası kuruluşlar oldukça hassas davranmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, Ekonomik, Sosyal ve Kültörel Haklar Sözleşmesinde, Avrupa Sosyal Haklar Temel Yasasında ve Uluslararası Çalışma Örgütöünün Sözleşmelerinde özörlü istihdamı hakkında uyulması gereken kurallar ve uygulanması temel olan politikalar ifade edilmiştir. Ölkeler bu politikalar ışığında kendi yapısal özelliklerine göre istihdam politikalarını belirlemekle yükömlüdürler.

Türkiye’ de oluşturulan istihdam politikaları içerisinde özörlü istihdamına özel bir yer verilmiş ve özörlü istihdam yöntemleri belirlenmiştir. Özörlölere dair uygulanan istihdam yöntemleri ise; işverenlerin yasal zorunluluk olmadan özörlü çalıştırmaları, işverenlerin yasal zorunluluk ile özörlü çalıştırılmaları, korumalı işyerleri, özörlölerin evde çalıştırılması, kişisel çalışma yöntemi, kooperatif çalışma yöntemi olarak sıralanmıştır⁶⁸.

⁶⁷ Meşhur, a.g.m., s. 180.

⁶⁸ Ömer Zühtü Altan, “ Kota Tekniği Ve Kota Oranlarının Yükseltömesinde Ölkemizde Daha Çok Sakatın İstihdam Edilebilmesine Yardımcı Olabilir mi?”, **Mercek Dergisi**, MESS, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası 1998, s. 25-33.

1. İşverenlerin Yasal Zorunluluk Olmadan Özürlü Çalıştırmaları

İşverenlerin yasal her hangi bir zorunluluğunun olmamasına karşın kendi istekleri ile özürlü çalıştırmasına dayanan bir yöntemdir. Bu yöntemde devletin hiçbir yaptırımı yoktur. Fakat bu yöntem, tamamen işverenin olumlu veya olumsuz tutumuna ve özürlü kişilerin kendi çabalarına bağlı olacağı için eleştirilmektedir. Yalnızca az gelişmiş ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde dahi bu modelin uygulanması oldukça zordur⁶⁹.

2. Yasal Zorunluluk İle Özürlülerin Çalıştırılmaları

Yasal zorunluluk ile özürlülerin çalıştırılması yönteminde işverenler, kanunen özürlü çalışma hususunda yükümlülük altına girmiş olmaktadır.⁷⁰ İstihdam alanında işverenlerin belirli oranda veya sayıda özürlü çalıştırmasının zorunlu kılınması (özürlü kota sistemi) özürlülerin daha rahat iş hayatına girmelerini ve iş bulmalarını kolaylaştıran yöntemlerin başında gelmektedir. Özürlü kota sistemi dünyada ilk defa Avrupa ülkelerinde 1. Dünya savaşıdan sonra kamu ve özel sektörde belirli sayıda özürlünün istihdam edilmesi çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Kota sistemi ile istihdamın gündeme getirilmesinin o dönemdeki asıl amacı harp malüllerinin sayısının oldukça fazla olması ve bu kitlenin istihdama yönlendirilmesi gerekliliğidir. Özürlü kota sistemi ilk defa 1919 da Almanya'da 1920 de Avusturya'da 1921 de Polonya'da ve 1923 de Fransa'da uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'de ise işverenler için özürlü çalışma yükümlülüğü 1967 yılındaki deniz iş kanunuyla getirilmiştir. Ardından 1972 yılında sakatlar ve eski hükümlülerin çalıştırılması hakkında yönetmelik yayınlanmıştır. Yürürlüğe giren 1475 sayılı iş kanunu ile özürlülerin çalışma hayatındaki durumları ile ilgili daha ayrıntılı düzenlemelere gidilmiştir. Bu gün Türkiye'de

⁶⁹ Meşhur, a.g.m., s. 181.

⁷⁰ Altan, *Sakatlar Ve Türkiye'de Çalışma Sorunları*, s. 244.

özürlü istihdamı ile ilgili temel kaynaklar ise 4857 sayılı iş kanunu ile 657 sayılı devlet memurları kanunudur.⁷¹

4857 sayılı iş kanununda özürlüler için yapılan düzenleme ;

- Mevcut kanunun 30. maddesi özürlü eski hükümlü ve terör mağduru çalıştırılması ile ilgilidir.
- 50 veya daha fazla işçi çalıştıran işverenleri kapsamaktadır. Çalıştırılan işçi sayısı belirlenirken işverenlerin aynı il sınırları içerisinde birden fazla iş yerinin bulunması durumu esas alır. Birden fazla işyeri olması durumunda toplam sayı yol göstericidir.
- İşverenlerin çalıştırmakla yükümlü oldukları oranlar her yıl ocak ayından itibaren bakanlar kurulunca ve terörle mücadele kanununca belirlenecek ve bu kişiler meslek beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırılacaklardır.
- Çalışma gücünü %40 ile % 80 arası kaybetmiş olanlarla %80 den fazla kaybetmiş olanlar istihdam hakkından yararlanabileceklerdir.
- İş yerinin işçisi iken sakatlanan veya terör mağduru olan kişilere yeniden aynı işyerinde işe girmelerinde öncelik verilecektir.
- Kanun maddesinde belirtilen oranlardan fazla veya çalışma gücü kaybı % 80 üzerinde olan işçileri çalıştıran işverenler bu şekilde çalıştırdıkları her bir kişi için sigorta primlerinin sadece yarısını ödeyecek diğer yarısı ise hazine tarafından karşılanacaktır.

⁷¹ http://www.tsd.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=569 (Erişim: 16.06.2008)

- İşverenler yükümlü oldukları halde çalıştırmadıkları her işçi için para cezası ödemekle yükümlüdürler.⁷²

657 sayılı devlet memurlar kanununda yapılan düzenlemeler.

- Özürlülerin devlet memurluğuna alınma şartları, sayıları, hangi işlerde çalıştırılacakları, maliye, Sağlık, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları ile Devlet Personel Başkanlığınca müştereken hazırlanacak bir yönetmelikle düzenlenir.
- Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda %3 oranında özürlü çalıştırmak zorundadır. %3'ün hesaplanmasında ilgili kurum ve kuruluşun (taşra teşkilatı dahil) toplam dolu kadro sayısı dikkate alınır. Kurum ve kuruluşlar, çalıştırdıkları ve işten ayrılan özürlü personel sayısını üç ayda bir Devlet Personel Başkanlığına bildirmekle yükümlüdür.
- Memuriyete giriş yaşının 18 olarak belirlenmesine rağmen memuriyete giriş için azami yaş sınırının belirtilmediği ifade edildikten sonra özürlülerin 15 yıllık kamu hizmeti sonrasında emekli olabildikleri göz önüne alınarak, ilgili mevzuatında özel hüküm bulunmayan kamu kurum ve kuruluşlarının alacakları özürlü memurların yaş sınırını azami üst seviyede belirlemeleri ifade edilmiştir.⁷³

3. Korumalı İşyerleri

Korumalı istihdam, kişisel noksanlıkları veya özürleri nedeniyle yaşamlarını normal bir mesleki faaliyetle kazanamayacaklar için özel olarak

⁷² <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html> (Erişim: 16.06.2008)

⁷³ http://www.dhmi.gov.tr/dosyalar/kanun_yonetmelik/kanunlar/k657.pdf (Erişim: 16.06.2008)

düzenlenip, kurulan işyerlerindeki istihdam türüdür. Bu yöntem hem kota rejimini hem de ayrımcılığı önlemeye yönelik mevzuat yöntemini kabul eden ülkeler tarafından uygulanmaktadır ⁷⁴. Genellikle özürliülerin istihdamı devletin yasal müdahaleleri ile gerçekleşmektedir. Buna literatürde "korumalı istihdam" denilmektedir. Bu kavram aynı zamanda ileri derecede ki özürliüler için kurulup düzenlenen işyerlerinde istihdam olanağı sağlamasını da kapsamaktadır. Bu işyerleri özel bütçe veya katma ve genel bütçeden yardım olarak devlet ya da devlet ve özel kuruluşların işbirliği ile kurulur. Özürliü çalıştırılması ile ilgili mevzuat gereğince işe yerleştirilmek istendiğı halde çok ağır özre sahip olduğı gerekçesiyle uygun bir işe yerleştirilemeyenler için bir çözüm olarak düşünülmüştür. Bu çeşit işyerlerinde hemen hemen tümü ile özürliüler, genellikle de ağır özürliüler çalışırlar. Bu iş yerlerinde özürliülerin normal yaşamlarına dönebilmeleri ve uygun mesleki statülerine ulaşabilmeleri amacı ile iş ortamını ve mesleki imkanları özürliüler için uyumlu ve düzenli biçimde gerçekleştirmeye çalışan servisler mevcuttur.

Türkiye’ de korumalı iş yerleri sayısı oldukça azdır. Özürliüler için korumalı iş yerleri olarak düzenlenen çalışma atölyelerinden ziyade, daha çok büyük işletmelerin bina içindeki bir kısmı özürliülerin üretim yapması için ayrılmış alanlar olarak belirlenmektedir. Oysaki özürliü çalışma atölyelerinin yaygınlaştırılması halinde, kota uygulamalarına rağmen normal emek piyasasında istihdam edilemeyen özürliülerin çalışma atölyelerinde kendi şartlarına uygun olarak istihdam edilmeleri mümkün olacaktır.

4. Evde Çalıştırma

Daha çok Fransa, Amerika Birleşik Devletleri Ve Almanya’ da uygulama alanı bulan bu yöntem (homebound programmes) işlerin özel olarak sakatların evlerine götürölüp dağıtılmasını, daha sonrada yine

⁷⁴ M. Fatih Uşan, “Mesleki Eğitim ve İstihdam Devlet Personel Rejimi ve İş Mevzuatı”, **E-Akademi Hukuk**, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, 2003, Sayı 15, s. 1-50.

evlerinden toplanılarak pazarlanmasını öngörür. Bu yöntem özürlleri bir ölçüde de olsa olağan çalışma ortamından soyutlayacağı için daha çok ağır sakatlıkları olanlar yada bir işe yerleştirilmeyi bekleyen özürlleri yönünden önem taşır. Bu yöntem iki yönlü olarak incelenmelidir. Yöntem bir yönüyle özürllü bireye her şeye rağmen istihdam sağlanmış, maddi imkan sunmuş olsa da bir yönüyle özürllü birey çalışma hayatının sosyal getirilerinden uzak kalmıştır.⁷⁵ Bu sistemin özel yasalarla çerçeveslendirilmiş hukuki bir temelini bulunması gerekir. Türkiye’de de görülen bu çalışma yöntemi İş Kanunu içerisinde yer almamaktadır. Evde çalışma yöntemi gerek ücretler, gerek işçi sağlığı iş güvenliği, gerekse iş güvencesi için denetlenmesi oldukça güç bir çalışma yöntemidir. Bu sebeple özürllilerin istihdamı konusunda bu modele yönelirken oldukça dikkatli olunması şarttır.

5. Kooperatif Çalışma Yöntemi

Bu yöntem özürllilerin kendi çabalarıyla ya da devlet desteği ile kurdukları kooperatif örgütlenmelerle, çeşitli çalışma alanlarından kendilerine çalışma imkanları yaratmalarındır. İşbirliğine dayanan bu yöntem ile özürllilerin çalışma hayatına girmeleri sağlanmaktadır.

Özürlliler işbirliği ve dayanışmanın yer aldığı kooperatif türü örgütlenme ile aynı durumda olan özürllü kişilerin, gerek aralarında iyi bir iletişim sağlamaları açısından, gerekse yetenek ve becerilerini belli bir amaç için birleştirmeleri açısından kooperatifleşmeleri istihdam edilmelerinde başarılı olmalarını sağlayabilmektedir⁷⁶.

⁷⁵ Altan, “ Kota Tekniği Ve Kota Oranlarının Yükseltmesinde Ülkemizde Daha Çok Sakatın İstihdam Edilebilmesine Yardımcı Olabilir mi?, s.33.

⁷⁶ Meşhur, a.g.m., s. 183.

6. Kişisel Çalışma Yöntemi

Kişisel çalışma yöntemiyle özürlü kişi, çevresinin veya kendisinin imkanları ile bir iş kurma yoluna gitmektedir. Kendi yeteneklerini varsa eğitimini ve deneyimlerini daha iyi bilebileceği için özüne en uygun işi kurma konusunda başarılı olabilmektedir. Türkiye’de kendi işini yapmak isteyen özürlülere vergi avantajlarıyla destek olunmaktadır. Türkiye gibi özürlü istihdamını ağırlıklı olarak sınırlı bir kota sistemiyle gerçekleştirilen ülkelerde özürlülerin kendi işini kurması için desteklenmesi kaçınılmazdır⁷⁷. Kişisel çalışma yönteminde özürlü kişilere sadece vergi avantajı getirilmesi yeterli değildir. Bunun yanında bankaların bu kişilere daha düşük faizle girişimci kredileri vermeleri veya onların kira masraflarını karşılamaları, ürettikleri ürünleri sunmaları ve pazarlamaları oldukça önemlidir.

⁷⁷ II. Özürlüler Şurası Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, s. 66-67.

II. ÖZÜRLÜLÜK İLE İLGİLİ YÜRÜTÜLMESİ GEREKEN SOSYAL POLİTİKALAR

A. Özürlülüğün Ortaya Çıkmasından Önce Yürütülmesi Gereken Sosyal Politikalar

Her birey yaşamını bedenlen, aklen ve ruhen sağlıklı bir şekilde sürdürmek ister. Bu aslında tüm bireylerin en haklı isteğidir. Fakat her birey yaşamını aynı şekilde sağlıklı bir şekilde sürdüremeyebilir. Çünkü insan sosyal bir varlıktır ve her zaman kendisini tehdit eden problemlerle karşı karşıyadır. İşte toplumdaki bireylerin sağlıklarını tehdit eden bu sorunlarla savaşıması bireyi toplumu ve devleti ilgilendiren temel bir konudur.

Sağlıklı yaşamak ve bunun yanında sağlığını tehdit edebilecek her türlü riske karşı sosyal güvence altında olmak nasıl sosyal bir hak ise, hasta ve(ya) özürlü duruma düşmüş insanların yeniden toplumsal hayata döndürülebilmelerini sağlayan tıbbî, meslekî ve psiko-sosyal rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmak da son derece önemli bir haktır. Sosyal bir varlık olan bireyi toplumsal yaşamda karşılaşacağı risklere karşı korumak devletin öncelikli görevidir. Bu anlamda devletin sağladığı koruyucu sağlık politikaları son derece önemlidir.

1. Koruyucu Sağlık Politikaları ve Hizmetleri

Sağlığı tanımlamak gerekirse; bugün en çok kabul gören ve Dünya Sağlık Örgütü'nce yapılan tanıma göre sağlık; kişinin sadece "hastalık ve sakatlıktan uzak olması değil, bedenlen, ruhen ve sosyal yönden de tam bir iyilik hali içinde (rahat ettiği ve huzur duyduğu bir ortamın içinde) olmasıdır." Tanımdan da anlaşılacağı gibi sağlık bireyin sadece fiziken değil ruhen ve sosyal yönden de sağlam olmasını içeren geniş bir yelpazedir.

Koruyucu sağlık hizmetleri bireylerin bir bütün olarak sağlıklarını tehdit eden olguları ya tamamen kaynağında yok etmek yada kişiye olan zararını en aza indirmek için alınan tedbirler bütünüdür.

Koruyucu sağlık hizmetlerinin başında;

- Önlenebilir lmleri ve sakatlıkları engellemek ve önüne geçmek,
- Hastalıkların ortaya çıkmaması için her türlü tedbir almak,
- Meydana gelen hastalıkların giderilmesi için çaba sarf etmek, kişileri tedavi etmek, hastalıktan kaynaklanan sancı ve ıstırap gibi rahatsız edici durumları mümkün mertebe tamamen yok etmek veya en aza indirmek,
- Bedensel ve ruhsal fonksiyonları yeniden işler hale getirmek,
- Herhangi bir hastalık anında, tıbbi ve tedavi hizmetlerinin zamanında ve ehil kişilerce sunulması, hastaların endişe ve korkularının giderilmesi için uygulanabilir bir sağlık modelinin tesis edilmesi gelmektedir.

Koruyucu sağlık hizmetlerini, kişileri etkilemesi bakımından dolaylı ve dolaysız biçiminde ikiye ayırmamız mümkündür. Buna göre, koruyucu sağlık hizmetlerini, potansiyel olarak hastalığa veya zrllğe yakalanabilecek kişiler için doğrudan yapılan sağlık hizmetleri ile kişilerin sağlığı ile doğrudan ilgili olmayan ve/fakat kişilerin yapısal çevresine yönelik çalışmalarla fertlerin sağlığını dolaylı olarak olumlu etki yapan hizmetler şeklinde sıralayabiliriz.⁷⁸

a. Kişilerle Doğrudan İlgili Olan Koruyucu Sağlık Hizmetleri

Bilhassa bebekler, çocuklar, hamile kadınlar, anneler başta olmak üzere, daha çok ana-ocuk sağlığı çerçevesinde yapılan bütün koruyucu

⁷⁸ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından zrllğe Karşı Mücadele*, s. 66-67.

sağlık hizmetleri bu kapsama girmektedir. Burada daha fazla Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri ile Sağlık Ocaklarının, halk sağlığı programları çerçevesinde yürüttükleri toplu aşılama, ana sütü kullanımının teşviki, sağlık tarama ve denetimleri, ev ziyaretleri, bulaşıcı hastalıkların düzenli ve yaygın kampanyalarla kontrol edilmesi gibi hizmetleri sıralayabiliriz

b. Kişilerle Doğrudan İlgili Olmayan Koruyucu Sağlık Hizmetleri

Bu hizmetlerin kapsamına, genelde halkın sağlığını koruma ve geliştirmeyi hedefleyen çevresel programlar ve çalışmalar girmektedir. Bu hedefleri gerçekleştirmede devletin ilgili kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin üzerlerine düşen görev oldukça büyüktür. Kişilerle doğrudan ilgili olmayan koruyucu sağlık hizmetlerinin başlıcaları; ⁷⁹

(1). Sigaraya Karşı Mücadele

Sigara kullanımının insan sağlığı üzerinde çeşitli olumsuz etkileri olduğu uzun zamandır bilinmektedir. Sigaranın insan sağlığı üzerindeki etkisi yalnızca sigara içenler için değil sigara içenlerle aynı mekanlarda bulunan insanlar içinde geçerlidir. Tütün kullanımı dünyada ikinci sırada gelen ölüm nedenidir. Dünyada her yıl beş milyon dolayında insan sigaraya bağlı sağlık sorunları sebebiyle ölmektedir. Sigara Amerika Birleşik Devletleri'nde yılda dört yüz bin, İngiltere'de yüz bin Türkiye'de de yüz bin dolayında kişinin ölümüne sebep olmaktadır. Bu sayılar dikkate alındığında sigaranın trafik kazaları, iş kazaları, yangınlar, intiharlar, adam öldürme, ilaç ve alkol kullanımı ve AIDS' e bağlı ölümlerin toplumundan daha fazla ölüme neden olduğu görülür. Sigaranın kalp damar hastalıkları, kanser, akciğer

⁷⁹ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özürlülüğe Karşı Mücadele*, s.68-85.

hastalıkları, kadın hastalıkları alerjik rahatsızlıklar, solunum yolu enfeksiyonlarına sebep olduğu da bilinmektedir. Sigara sadece ölüme değil sebep olduğu süregelen hastalıklarla özür lülü ğ e de yol açmaktadır⁸⁰. Sigaranın neden olduğu ölüm ve hastalıklar dışında ekonomik olarak da zararı azımsanamaz. Kişinin sigara nedeniyle hastalanması ve iş göremez hale gelmesi ve tedavi giderleri ekonomik kaybın artmasına neden olur.

Konunun çalışma hayatı açısından da özel bir önemi vardır. İş yerinde bulunan çeşitli faktörler zaten çalışanın sağ lığı açısından tehlike oluşturmaktadır. Bunların önemli bir bölümü solunum yolları ile ilgilidir. İş yerlerindeki tozlar gazlar tahriş edici maddeler akciğerlerde çeşitli sağ lık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olur. Bu nedenle özellikle bu tür işlerde çalışanların kesin olarak sigaradan uzak durması gerekmektedir.

(2). Uyuşturucu Kullanımına Karşı Mücadele

Kötü alışkanlıkların başında gelen uyuşturucu madde kullanımının insan sağ lığına akıl ve ruhi sistemlere topluma yaptığı tahribat korkunçtur. Tüm dünya ülkelerinde uyuşturucu kullanımı hızla atmaktadır. Uyuşturucu maddelerin Zehirlenme, mide ve bağırsak hastalıkları, böbrek rahatsızlığı karaciğer, gözler, solunum sistemi, kan deri hastalıkları, asabi ve ruhi hastalıklara sebep olduğu bilinmektedir.

Türkiye’de Türk Ceza Kanun’uyla uyuşturucu konusunda önemli düzenlemeler yapılmıştır. Türk Ceza Kanununun 403, 405, 406, 407’nci maddeleri bu konuya ayrılmıştır. Bu kanun uyarınca uyuşturucu maddeleri ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak imal veya ithal edenlere hapis ve para cezası verilmektedir. Yeşilay’ın araştırmalarına göre Türkiye’de gençlerin %

⁸⁰ Hilal Özcebe, **Çocuklar Ve Sigara**, Ankara, Klasmat Matbaacılık, Sağlık Bakanlığı Yayınları, No: 731. Şubat 2008, s.12.

15'i uyuşturucu kullanmaktadır ve bu oran 2007 yılında %300 artmıştır. Uyuşturucu kullanma yaşı ise 13'e kadar düşmüştür⁸¹.

Uyuşturucu madde kullanımı özürüllüğün önemli bir sebebidir, özellikle kullanım yaşının bu kadar düşük olduğu bir ülkede bu konuda ciddi tedbirler alınması gerekmektedir.⁸²

(3). Alkol Bağımlılığına Karşı Mücadele

Türkiye'de alkol kullananların ve alkol kullanmaya dayalı problemlerin oranı her geçen gün artmaktadır. Alkol bağımlılarının içkiye başlama yaşı ortalama yirmidir. Bu yüzden gençlik yılları alkol bağımlılığı için risk taşımaktadır. Alkol kullanımının Kalp, karaciğer, böbrek, mide, bağırsak, bedensel ve zihinsel özürüllüğe sebep olduğu kanıtlanmıştır⁸³.

Yeşilay son 20 yılda alkol tüketiminin arttığını belirtmiş gençlerin %42.6'sının alkol kullandığını % 20,5' inin ise düzenli olarak alkol kullandığını ifade etmiştir. Alkol ciddi bir bağımlılık unsuru ve özürüllük sebebidir. Alkol bağımlısı kişi zamanla iş görme yeteneğini kaybedecek ve özürülü duruma gelecektir. Bu anlamda alkol bağımlılığına karşı bilinçlendirmeye yönelik örgün ve yaygın eğitim programları arttırılmalı toplumu zararlı alışkanlıklardan koruyucu faaliyetler yaygınlaştırılmalıdır. Bu maddelerin üretim dağıtım ve satış alanları kontrol edilmelidir. Bağımlıların kolayca ulaşabileceği danışma ve tedavi merkezlerinin sayısı arttırılmalıdır.

⁸¹ <http://www.abhaber.com/haber.php?id=12355> (Erişim: 01.07.2008).

⁸² <http://www.yesilay.org.tr/uyusturucu.asp> (Erişim: 01.07.2008).

⁸³ <http://www.yesilay.org.tr/alkol.asp> (Erişim: 01.07.2008)

(4). Ev Kazalarının Önlenmesi

Önlenebilir nedenlere bağlı olarak gelişen ve kötü sonuçlanan olaylara “ kaza” denir. Kaza yaşamın her alanında oluşabilir. Ölüm ve özürlülükle sonlanan kazaların % 25’ ise evlerde meydana gelmektedir. Düşmeler, çarpmalar, kesikler, katı cisimlerle boğulma, tıkanma, suda boğulma, zehirlenme, yanıklar, ateşli silahlar ev kazalarının başlıcalarıdır. Ev kazalarıyla mücadelenin en etkin yolu doğru ilk yardımın vakit geçirilmeden yapılmasıdır. Sağlık Bakanlığı Türkiye’de her yıl sağlıklı doğan iki bin beş yüz çocuğun ev kazaları sebebiyle özürlü kaldığını belirtmiştir⁸⁴. Özürlülüğü önleme alanında alınacak tedbir ve uygulamaların içinde rakamsal ciddiyeti dolayısıyla ev kazalarına özellikle değinilmesi oldukça önemlidir.

(5). Çevre Kirliliğinin Önlenmesi

Çevre insan veya başka bir canlının yaşamı boyunca ilişkilerini sürdürdüğü dış ortamdır. Hava, su, toprak bu çevrenin fiziksel unsurlarını; insan, hayvan ve diğer mikro organizmalar ise biyolojik unsurlarını teşkil etmektedir. Doğanın temel fiziksel unsurları olan hava, su ve toprak üzerinde olumsuz etkilerin oluşması ile ortaya çıkan ve canlı öğelerin hayati aktivitelerini olumsuz yönde etkileyen çevre sorunlarına “çevre kirliliği denir”. Çevre kirliliği fiziksel kirlenme, kimyasal kirlenme, biyolojik kirlenme olarak üçe ayrılır. Çevre kirliliğine karşı önlemler ise başta hukuksal ve yasal önlemler olmak üzere teknolojik ve ekolojik önlemlerdir⁸⁵.

Sağlık Bakanlığının verilerine göre Türkiye’de çevre kirliliği nedeniyle son 20 yılda çocuklarda % 210 astım, % 118 kanser ,%19 öğrenme güçlüğü %10 davranış bozukluğu ve % 6 dikkat eksikliği artmıştır⁸⁶. Açıktır ki

⁸⁴ http://www.saglikokulu.com/dosyalar/01-EV_KAZALARI.pdf (Erişim: 01.07.2008).

⁸⁵ <http://w3.gazi.edu.tr/web/alprol/cevre2.htm> (Erişim: 01.07.2008).

⁸⁶ http://www.kuresel_isinma.org/cevre_kirliligi.htm (Erişim: 01.07.2008).

Türkiye’de çevre kirliliğinin sebep olduğu özürlülük oranı hiç de az değildir. Çevreye karşı duyarlı olmak, çevre kirliliğinin sebep olabileceği özürlülük türlerine karşı bilinçli olmak özürlülüğün önlenmesinde oldukça önemlidir. Bu anlamda gerek çevre kirliliğine sebep olabilecek tarzda üretim yapan işyerlerinin, gerek vatandaşların, gerekse devletin bu konuda hassas davranması ve gereken tedbirleri alması son derece önemlidir.

(6). Trafik Kazalarının Önlenmesi

Türkiye’ de hemen hemen her gün yaşanan trafik kazaları bir çok insanın özür lü kalmasına sebep olmaktadır. Ülkemiz karayolu trafik kazalarının en önemli sebebi yolların yetersizliği, araç sayısında hızlı artış ile uykusuz, yorgun, alkollü araç kullanmak olduğu ifade edilmektedir. Yaşanan bu sorun için beklide en uygun çözüm demir yollarına ağırlık verilerek batıdaki gibi yüksek hızda tren hatları yapılarak yolcu taşımacılığının demir yollarına kaydırılmasını sağlamaktır. Bu konuda işin uzman ve uygulayıcıları gelişmiş ve trafik güvenliği sağlamış ülkelerde, karayolu, denizyolu ve demiryolu ulaşım sistemleri birlikte ve birbirlerini tamamlayıcı şekilde kullanıldığını, kombine taşımacılık denilen bu sistemin daha ekonomik güvenli ve hızlı olduğunu belirtmişlerdir⁸⁷. Türkiye’de demir yoluna gerekli önem verilmemektedir. Oysa mevcut demiryolu ağı ve işletmeciliği otoyol veya bölünmüş yol yapımından daha az maliyetle ve daha kısa sürede iyileştirebilir. Deniz yolları geliştirebilir⁸⁸. Bu gelişmeler sağlanabilirse trafik kazalarının sayısı azalacak, bunun devamı olarak da, bu sebeple meydana gelen özür lülüklerin önüne geçilmiş olacaktır.

⁸⁷ İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, **Trafik Göstergeleri El Kitabı**, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Haziran 2000, s. 2.

⁸⁸ <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil56.htm> (Erişim: 12.07.2008).

(7). İş Kazası Ve Meslek Hastalıklarının Önlenmesi

Çalışma hayatında meydana gelen kazalar iş kazaları olarak adlandırılır. Doktrinde; iş kazası, genelde sigortalı olarak çalışanın, işverenin otoritesi altında bulunduğu bir sırada iş veya işin gereği dolayısıyla aniden veya dıştan meydana gelen bir etkenle, onu bedenlen ya da ruhen zarara uğratan bir hadise olarak tanımlanmaktadır.

Meslek hastalığı ise, işçinin işverenin emir ve talimatı altında çalışmakta iken işin niteliğine veya yürütme şartlarına göre tekrarlanan sebeplerle maruz kaldığı bedeni ve ruhi arıza biçiminde ifade edilmektedir⁸⁹.

i. İş Kazalarının Sebepleri

- Çevre Faktörü: Çalışma ortamının fizikî çevresinin elverişsiz olması ve üretim sürecinde yeterince güvenlik tedbirlerinin alınmaması iş kazalarının önemli sebeplerindendir.
- İnsan Faktörü: Çalışanların değişik sebeplerden dolayı (yorgunluk, uykusuzluk, dikkatsizlik, dalgınlık, tedbirsizlik, stres, yoğun tempoda çalışmak, iş memnuniyetsizliği, motivasyondaki eksiklik vs.) iş kazalarına uğradıkları sıklıkla görülmektedir. Türkiye’ de iş kazalarının ve meslek hastalıklarının büyük bir ekseriyeti (yaklaşık olarak % 85'i) insanî sebeplerden meydana gelmektedir.¹⁴⁸
- Teknoloji, Makine ve Malzeme Faktörü: İşe uygun makinelerin ve kaza yapma riskini azaltan teknolojilerin işyerinde kullanılmaması, koruyucu maddelerin yeterince bulunmaması, emniyetsiz yapılar ve tehlikeli araç gereçlerin kullanımı iş yerlerinde sıklıkla iş kazalarının meydana gelmesine sebep olmaktadır.

⁸⁹ Levent Akın, **İş Kazalarından Doğan Maddi Tazminat**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001, s 19-24.

- Çalışma Şartları İle İlgili Faktörler: Çalışma saatlerinin uzun, ara dinlenmelerin az olması, çalışma şartlarının zor olması, monoton iş ortamı, yoğun dikkat isteyen işler, vardiyalı işler, yalnız çalışma, aşırı sorumluluk gerektiren işler, çalışanların psikolojik dengelerini bozabilmekte ve çalışma hayatının stresli bir ortamda geçmesine sebebiyet vermektedir. İş stresine bağlı uyku bozuklukları ve depresyonlar, hem beden sağlığını tehdit etmekte, hem de hayatı tehdit eden kazalara yol açabilmektedir⁹⁰.

ii. Meslek Hastalıklarının Sebepleri

İş kazası aniden veya çok kısa zaman aralığı içinde meydana gelen bir hadise iken meslek hastalığı, ya işin nitelik ve yürütüm şartları sonucu, ya da işyerindeki olumsuz durumlardan dolayı tedricen ortaya çıkan ve insan sağlığını tehdit eden bir olaydır. İş kazasından farklı olarak bu etken, bünyeye yavaş yavaş tesir etmektedir. Meslek hastalıklarına sebep olan başlıca etmenler; kimyasal maddeler, zararlı ışınlar saçan elektronik cihazlar, radyasyon saçan aygıtlar olarak sıralanmaktadır.

iii. İş Kazası Ve Meslek Hastalıklarıyla Mücadele; İşçi Sağlığı Ve Güvenliği Tedbirlerinin Alınması

İş kazası ve meslek hastalıklarıyla mücadelenin en önemli yolu iş güvenliğinin sağlanmış olmasıdır. Ülkelerin sanayileşmesine paralel bir biçimde, işçilerinin sağlık ve güvenlik içinde çalışmalarının sağlanması çözümü gereken en önemli sorunlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun tüm bireylerinin yararlandığı sanayileşmenin ve teknolojik gelişmelerinin bedelini çalışanlarına ödetmeme kaygısı çağdaş toplumların başlıca amaçlarının birini oluşturur. Bu nedenle devletlerin en önemli amacını

⁹⁰ Ali Güzel, Ali Rıza Okur, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Kırkkale, Beta Yayınevi, 2002, s. 48.

her şeyden önce işçilerin yaşamlarını ve beden yükümlülüklerini korumak oluşturur⁹¹.

Günümüzde giderek hızlanan sanayileşme ve teknolojik gelişmeler, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının artmasına yol açmaktadır. Sanayileşme ve Teknolojik gelişmenin paralelinde ortaya çıkan, bu tablonun kaynağında, gerekli önlemlerin alınmayışının ve de alınmış önlemlere uyulmayışının yattığı görülür. Bu önlemler yalnızca devlet tarafından alınacak önlemler değil, aynı zamanda işçi tarafından da alınması gereken önlemlerdendir.

iv. İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliğinin Amacı

İşçi sağlığı ve güvenliği konusunda alınacak tedbirlerin ve gerçekleştirilecek uygulamaların kişisel, sosyal ve iktisadi bir amacı olmasına dikkat edilmelidir bu amaçlar;

(a). Kişisel Açıdan

İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri, her şeyden önce, kişinin huzurunun ve giderek, mutluluğunun sağlanmasını amaçlar. Nitekim, işçi sağlığı ve iş güvenliği, kişilerin mesleki tehlikelerden uzak bir ortamda çalışmalarını sağlayarak, onların sağlıklı gelişmelerini gerçekleştirir. Bu anlamda, işçiye sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamının sağlanması, işçi açısından bir temel hak olarak görülür.

⁹¹ Sarper Süzek, **İş Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 661.

(b). Sosyal Açıdan

İşçiler işçi sağlığı ve iş güvenliğinden yoksun bir biçimde çalışmak zorunda bırakıldıklarında, sağlıksız bir yapıya sahip olur ve toplum içinde, sağlıksız bir ögeyi oluşturur. Kişileri sağlıksız yetişen bir toplum ise, mutlu ve barıştan yana olamaz. Bu nedenle, toplumda çalışanlara gerekli sağlık ve güvenlik ortamının sağlanması, sosyal açıdan zorunlu görülür.

(c). İktisadi Açıdan

İş kazaları ile meslek hastalıklarının işyerlerine yüklediği doğrudan maliyet, zamanında alınması gereken sağlık ve güvenlik önlemlerinin işyerine getireceği maliyetin yanında, çok büyük bir oranı oluşturur. Bu açıdan, gerekli sağlık ve güvenlik önlemlerinin alınması, öncelikle, işyerlerinin yararına olan iktisadi bir gereklilik olarak görülür⁹².

v. İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliği Önlemleri

İşçi sağlığı ve güvenliğine ilişkin temel önlemler;

- Aydınlatmaya ilişkin sağlık koşullarının düzenlenmesi,
- Isıtmaya ilişkin sağlık koşullarının düzenlenmesi,
- Havalandırmaya ilişkin sağlık koşullarının düzenlenmesi,
- Gürültüye ilişkin sağlık koşullarının düzenlenmesi,
- Temizliğe ilişkin sağlık koşullarının düzenlenmesi ,
- İşyerinde sağlık muayenelerinin sıklaştırılması

⁹² Murat Demircioğlu, Tankut Centel, **İş Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 151-153.

- 18 yaşından küçük işçilerin sağlık muayenelerine dikkat edilmesi,
- Ağır ve tehlikeli işlerde çalışanların sağlık muayenesinin aksatılmaması olarak sıralanabilir⁹³.

Türkiye’de işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin alınması gereken önlemler ve uyulması gereken konular gerek İş Kanunu’nda, gerekse ilgili yönetmelikler de ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. İşçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirlerini almakla ilgili işverenler, alınan tedbirlere uymakla ilgili çalışanlar, her ikisini de denetlemekle görevli olarak da devlet sorumlu tutulmuştur. Türkiye’de kayıt dışı ekonomide çalışanların sayısı oldukça fazladır. Kayıt dışı ekonomi içerisinde istihdam edilen çalışanlar için hiçbir şekilde bu tedbirler alınmamaktadır. Zaten ağır ve tehlikeli işlerin yapıldığı kayıt dışı sektörlerde bu tedbirlerin alınmaması dolayısıyla birçok iş kazası oluşmakta, çalışanların bir kısmı da özürlü kalabilmektedir. Kayıt dışı çalışmanın önüne geçilmesi ve kayıt altına alınabilmesi, işçi sağlığı ve iş güvenli tedbirlerinin uygulanabilmesi açısından oldukça önemli olup, beraberinde daha sağlıklı bir çalışma hayatı getireceği de açıktır. Bunun yanında devletin işverenler ve çalışanlar için işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimleri vermeleri zaruridir. Çoğu işveren ve çalışan bu tedbirlerin önemini bilmedikleri için meydana gelen olumsuz sonuçlardan büyük zararlar görmektedir.

B. Özürlülüğün Ortaya Çıkmasından Sonra Yürütülmesi Gereken Politikalar

1. Özürlülere Yönelik Rehabilitasyon Çalışmaları

Rehabilitasyon, doğuştan ya da sonradan hastalık, kaza ve yaralanmalar nedeniyle bedensel, zihinsel ve ruhsal sağlığı geçici ya da devamlı bozulmuş, kendi kendini idare, davranış ve çalışma yeteneklerini

⁹³ Demircioğlu, Centel,a.g.e., s 155-157.

kaybetmiş bir kişinin yeniden fonksiyonel yeteneklerini tıbbi, psikolojik, ekonomik, sosyal, ve mesleki yönden en yüksek seviyeye kadar yükseltilmesini ve bu durumdaki hastanın yeniden yaşama adaptasyonunu sağlamasını amaçlayan çok amaçlı tedavi ve koordine tedbirlere yönelik çalışmalardır.

Rehabilitasyonun amacı, bedensel, zihinsel ve ruhsal özürleri olanları veya böyle bir tehlike ile karşı karşıya bulunanları mümkün olduğu kadar uzun süreli veya tam olarak iş, meslek ve toplum hayatına kazandırmaktır. Bir başka deyişle, herhangi bir özürünün sahip olduğu bedeni, zihni, sosyal ve mesleki güçlerinin, ekonomik bağımsızlık kazanmak için en üst düzeyde gerçekleştirilmesidir⁹⁴.

Görüldüğü gibi rehabilitasyon faaliyetleri, özürlü bireylerin normal insanların dünyasına adım atmasını sağlayacak en önemli faaliyetler olup, kısaca özürülerin toplumla bütünleşmesi, uyum göstermesi ve insanca yaşamalarının sağlanmasıdır. Ayrıca bireyin yeterli eğitim olanaklarından yararlanabilmeleri, meslek sahibi olabilmesi, yani sosyal ve ekonomik olarak bağımsızlaşması ile gerçekleşir.

Özürülere götürülecek Rehabilitasyon hizmetlerinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- 1) Özürlye, kendine yeterli olması, toplumla kaynaşması, insan haysiyetine yaraşır hayat şartlarına sahip olması konusunda kendisine imkanlar sağlamak,
- 2) Özürünün kendine karşı olan güvenin sağlanmasına, sakatlığı ile birlikte yaşamasına, toplumun sosyal ve ekonomik hayatına katılmasına yardımcı olmak,
- 3) Tıbbî yardımlar yapmak, meslekî eğitim ve işe yerleştirme bakımından, özürülerin özürülükleri sebebiyle uğradıkları eşitsizliği düzeltmek, fırsat eşitliği çerçevesinde kendilerine uygun çalışma ortamını hazırlamak.

⁹⁴ Ali Kemal Sayın, “Yasal Açıdan Sakat İşçi Kavramı Ve İşçilerin Mesleki Rehabilitasyonu”, **İktisat Fakültesi Dergisi**, 1994/B-3, Cilt 1-4, İstanbul, 1996, s. 373.

Rehabilitasyon hizmetlerinin hedefi, özörlöünün, mümkün olduğunca hür ve bağımsız, bir başka anlatımla, toplum içinde kendi kendine yeterli insan durumuna gelmesini sağlamak olduğuna göre, Reha hizmetleri çerçevesinde yürütölen bütün programların muhtevası da, insan haklarına ve insan haysiyetine yaraşır bir biçimde olmalıdır⁹⁵.

Rehabilitasyon hizmetleri tıbbi, mesleki ve sosyal olmak üzere üç çeşittir ve rehabilitasyon süreci içinde safhalar halinde özörlöüye uygulanır. Rehabilitasyonun bu üç yönü, birbirini tamamlayan ve bütünleştiren bir özellik taşımaktadır.

a. Tıbbi Rehabilitasyon

Tıbbi Rehabilitasyon; kişinin fonksiyonel yeterliliğini, mümkün olan en yüksek düzeyine çıkarmak için uygulanan klinik tedavi, fizik tedavi, tıbbi fersizler, uğraşı tedavisi, konuşma tedavisi, ortopedik cihaz ve protez kullanması ile, kişinin rehabilitasyon sürecine engel olacak psikolojik ve sosyal güçlüklerini azaltarak ya da ortadan kaldırarak onun topluma entegrasyonunu amaç edinen rehabilitasyon hizmetleridir⁹⁶. Bir diğör ifade ile özörlöünün tıbbi yöntemlerle ve araçlarla fiziki kapasitesini arttırarak, günlük yaşamda mümkün olan maksimum fonksiyonla bağımsızlığa ulaşmasını sağlayarak, hayati fonksiyonlarını yerine getirmeye yönelik çalışmalardır.

Tıbbi rehabilitasyon, tıbbi bakım ve tedavi süresince kişinin fonksiyonel ve psikolojik yeteneklerini geliştirmeyi ve onu aktif hayata yönlendirmeyi amaçlar. Tıbbi rehabilitasyon, rehabilitasyon faaliyetleri içinde öncelik taşır. Çünkü, buradaki başarı, sonraki aşamalarda temel teşkil eder. Örneğın, ellerinden birini kaybetmiş bir kişiye daha önce iki elini kullanarak yaptığı işler tek elini kullanarak yapacağı özel yöntemler öğretilerek yeniden yaptırılır. Yaşamı kolaylaştıracı yardımcı araçlar ile bağımsız hareket teknikleri öğretilir.

⁹⁵ Seyyar, Sosyal Siyaset Açısından Özörlöölüğe Karşı Mücadele, s. 279.

⁹⁶ Aytacı, “Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu Ve İstihdamı”, s. 33.

Böylece kaybedilen fonksiyonlarının hiç olmazsa bir kısmını kazandırarak bireyin sosyal yaşama katılımı ve mesleki eğitimden yararlanabilmesine imkan tanınmış olur.

Rehabilitasyonun istenilen amaca ulaşması, bir çok disiplinin bir arada çalışmasına bağlıdır. Tıbbi rehabilitasyonun etkili bir şekilde gerçekleştirilmesinde ekip çalışmasının yanı sıra rehabilitasyon merkezlerinin, mekân, kadro ve ekipman açısından yeterli olması büyük önem taşımaktadır. Ülkemizdeki rehabilitasyon merkezlerinde verilen hizmetin kapasitesi, gerek yatak kapasitesi açısından gerekse kadro, ekipman açısından ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmaktadır⁹⁷.

b. Sosyal Rehabilitasyon

Sosyal rehabilitasyon, ekonomik ve sosyal güçlükleri gidererek kişinin aile, toplum ve iş hayatına uyumunu sağlamayı amaçlar. Bir diğer ifade ile sosyal rehabilitasyon, özürünün gerek günlük işlerinde gerekse geleceğine ilişkin düşünce ve faaliyetlerinde onu hem özel hayatına, hem de iş hayatına ruhsal açıdan hazırlamaktır.

İşyerlerinin özürülere uygun ergonomik düzenlenmesi, özürünün aile, toplum ve işle ilgili uyumunu sağlamak, sosyal rehabilitasyon faaliyetleri içinde yer alır. Sosyal rehabilitasyon, işe yerleştirilen özürünün işini kolaylaştırıcı, verimliliğini arttırıcı önlemleri alarak işyerine uyumunu sağlar. Ayrıca kişinin toplum hayatından uzaklaşmasını engelleyerek sosyal hayata yeniden uyum sağlamasını gerçekleştirir. Bu doğrultuda kişinin yakın çevresi, ailesi ve arkadaşlarının, özürü bireyin sosyal hayata uyumunda etkisi büyüktür. Uzmanların buradaki rolü, onları belli bir eğitimle veya işle meşgul alabileceklerine inandırmak yönünde olmaktadır⁹⁸.

⁹⁷ Serpil Aytac, “Özürülülerin Rehabilitasyonunun Artan Önemi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: II, Sayı 2, 2000, s. 69.

⁹⁸ “Çalışan Ve Çalışmak İsteyen Özürülülerin Verimliliğinde Mesleki iyileştirme”, 3. Verimlilik Kongresi, 14-16 Mayıs 1997, **Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları**, No: 559, Ankara, 1998, s. 150.

Bunun yanı sıra özürlü kalmış kişinin toplum hayatına uyum sağlaması ve günlük yaşamını kolaylaştırmak için gerekli olan her türlü araç-gereç, sosyal rehabilitasyonunun kapsamı içine girmektedir.

Sosyal rehabilitasyonda, çevre, sosyal ve kültürel etkinlik ile ilgili binalardaki mimari engellere yönelik çalışmalar yapılmalı, özürünün sosyal aktivitelere katılımı desteklenmelidir. El aktiviteleri ve sosyal hayata uyum için; özürülerin rahatlıkla gide bilecekleri sosyal klüpler ve diğer organizasyonlar tasarlanmalıdır. Tıbbi ve mesleki rehabilitasyonda olduğu gibi, sosyal rehabilitasyon da ekip çalışmasını gerektirmektedir.

Gelişmiş ölkelerde rehabilitasyon merkezleri ve rehabilitasyon birimleri olan hastanelerden hizmet alamayan kırsal kesimler için Toplum Temelli rehabilitasyon Projeleri hayata geçirilmektedir. Böylece özürlü kişi, ailesi ve toplum üyelerine, özürüler ve rehabilitasyondaki beceriler konusunda geniş bilgi transferi sağlanması amaçlanmaktadır⁹⁹. Toplumda özürülerle yönelik davranış değişikliğinin yaratılabilmesi ve rehabilitasyonda başarılı olmak için toplumdaki diğer insanlarla özürülerin aynı haklara sahip oldukları açılanmaktadır.

c. Mesleki Rehabilitasyon

Mesleki rehabilitasyon, fiziksel ya da zihinsel engeli olan kişilerin yararlı bir iş yapabilmeleri, kendi kendilerine daha yeterli olmaları ve parasal yardıma daha az ihtiyaç duymaları amacıyla eğitilmeleridir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 99 numaralı tavsiye kararında mesleki rehabilitasyon hizmetleri, "sakatlıklarının kaynağı ve değeri ne olursa olsun ve hangi yaşta bulunursa bulunsun bütün özürlü kişileri kapsamak ve onlara uygun iş hazırlayarak, makul bir iş edindirme ve bu işi sürdürme beklentisi içinde olmalarını sağlamak" olarak belirtilmektedir. Mesleki rehabilitasyon

⁹⁹ Mehmet Zafer Danış, "Toplum Temelli Bakış Anlayışı", **Özveri Dergisi**, Cilt II, sayı 1, Mayıs 2005, s. 446.

terimi; mesleki rehberlik, mesleki eğitim ve geçici işe yerleştirme gibi, özürlü bir kişiye kendine uygun bir iş temini ve bu işe devamını sağlamak için oluşturulan birtakım meslek kurumlarının hazırlıklarıyla gerçekleştirilen sürekli ve koordine edilmiş rehabilitasyon sürecinin bir parçası anlamında kuşanılmaktadır.

Tıbbi rehabilitasyonun uzun bir tarihçesi olmasına karşılık mesleki rehabilitasyon, 2.Dünya Savaşından sonra harp malulü özürülerin topluma kazandırılması, tüketici değil, üretici duruma geçip bağımsız hale getirilebilmesi için yapılacak çalışmalara verilen önemle başlamış ve Uluslar Arası Çalışma Örgütünün 1955 yılındaki 99 sayılı "Mesleki rehabilitasyon Tavsiye Kararı", 1983 yılındaki ve 99 no'lu Tavsiye Kararını tamamlayan "Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Tavsiye Kararı" 59 sayılı; "Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam" Sözleşmesi ile, özürülerin içindeki durumları belirlenmiştir¹⁰⁰

Rehabilitasyon programları; özürünün, kendi kendilerine yeterli duruma getirilmesi amacıyla verilen koordine hizmetler bütünü olduğuna göre, sakatların gerçek anlamda rehabilitasyonu, tıbbi bakım ve tedaviden fonksiyonel özellikleri ve yeteneklerinin arttırılmasına, özel eğitimden meslek yada iş edinerek ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına kadar uzanan çok yönlü koordine programların geliştirilmesi ve uygulanmasını gerektirir.

C. Türkiye'de Özürülere Yönelik Rehabilitasyon Hizmetleri

Ülkemizde, özürülere yönelik sosyal politikalar ile ilgili stratejik hedefler, ağırlıklı olarak makro ekonomik politikalar içeren Beş Yıllık Kalkınma Planlarında belirlenmektedir. Rehabilitasyon ile ilgili olarak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, özürülerin işe alıştırılması konusu, bir sosyal politika olarak kabul edilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, beden ve ruh yapısı açısından özürü olanların sosyal refah hizmetleri kapsamında

¹⁰⁰ Aytaç, "Özürülerin Rehabilitasyonunun Artan Önemi", s. 71-72.

çalışma hayatına yeniden katılabilmeleri yönünde tıbbî bakım, sosyal ve meslekî rehabilitasyon programlarının düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, özürliülerin rehabilitasyonu konusundaki çalışmaların, dar bir çerçeveden kurtarılması ve geniş kapsamlı olarak algılanıp uygulanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, genel olarak toplumsal (sosyal) güvenlik sisteminin yaygınlaştırılacağı ve bu anlamda da özürliülerin de sosyal güvenlik kapsamına dâhil edilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Beşinci beş Yıllık Kalkınma Planında, özür gruplarına eğitim verecek kurumların ihtiyaca cevap verecek seviyeye ulaştırılması hedeflenmiştir³⁰². Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, koruyucu hekimliğin önemine işaret ederek, erken teşhis ve doğru tedavi için gezici ekiplerin oluşturulmasını istemektedir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, özürliü istihdamında etkin olabilecek yöntemler anlatılmıştır.¹⁰¹

Türkiye’de özürliülere yönelik sosyal politikalar içinde özürliü çocukların temel, özel ve mesleki eğitimlerine de yer verilmiştir. Özürliü çocukların genel eğitimi, özürliülerin normal çocuklarla bir arada eğitim görmesini sağlayan devlet okullarında yer alan kaynaştırma sınıflarıyla ve özel eğitim okulları vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca özel eğitime ihtiyaç duyan özürliü çocukların eğitim ihtiyaçlarını karşılamak, toplumla bütünleştirmek ve bir meslek sahibi olmalarını sağlamak üzere özel eğitim okulları da mevcuttur.

Özürliülere yönelik sosyal politikalar çerçevesinde meslekî rehabilitasyon ise Türkiye İş Kurumu Ve Milli Eğitim Bakanlığı’ nca yapılmaktadır. Özürliülerin istihdamı ile yükümlü bir kurum olan Türkiye İş Kurumu, özellikle özürliülerin meslekî rehabilitasyonunda önemli görevler üstlenmiştir. Türkiye’de kurumsal rehabilitasyon hizmetleri ise 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu tarafından yürütölmektedir. Bu kanunla bakıma veya yardıma muhtaç insanlar, özürliüler sosyal hizmetler kapsamına alınmaktadır³²⁰ Sosyal yardım amaçlı diğör

¹⁰¹ **Sakatları Koruma Vakfı Sakatlar Raporu**, Ankara, Sakatları Koruma Vakfı Yayınları, Özgün Matbaası, 1991, s. 8.

kanunlardan farklı olarak burada, korumaya muhtaç değişik sosyal gruplara yönelik kurumsal sosyal hizmetler önem arz etmektedir. Sosyal hizmet kuruluşlarından sayılan bakım ve rehabilitasyon merkezleri ile huzurevleri de muhtaç sakat ve yaşlıların bakım ihtiyaçlarını karşılamaktadır¹⁰².

¹⁰² Seyyar, **Sosyal Siyaset Açısından Özürlülüğe Karşı Mücadele**, s. 218.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMANIN TÜRKİYE’DE ÖZÜRLÜ İSTİHDAMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ÖZÜRLERİN ÇALIŞMA YAŞAMINDA KORUNMALARI

I. ÖZÜRLÜLERİN TOPLUMSAL YAŞAMA KATILIMLARINDAKİ ENGELLER

Özürlü kişilerin toplumsal yaşama katılımındaki engeller özürlülerin aile yaşamlarında karşılaştıkları engellerle başlayan, eğitimlerini alırken yaşadıkları problemlerle devam eden, çoğu zaman içerisinde yoksulluğu barındıran, ulaşım ve konuttaki zorlukları yaşatan, çalışma hayatından dışlanmalarına neden olan engeller olarak sıralanabilmektedir.

A. Özürlülerin Aile Yaşamında Karşılaştığı Engeller

Doğumdan önce birçok ailenin özürlü olmaya ilişkin deneyimleri oldukça sınırlıdır. özürlü bir bebeğin dünyaya gelmesi, normal bir bebekle ilgili tüm beklentileri sona erdirir. Özürlü bir çocuğa sahip olma ve onunla ilgili her şeyi kabul etme ve uyum sağlama sürecine kadar aileler bir dizi aşamalardan geçerler. ailelerin gösterdiği genel tepkiler serisi şok, inkar, üzüntü, kızgınlık, kaygı, adaptasyon ve uyum süreci, yeniden örgütlenme şeklindedir.

Özürlü bir çocuğun anne babası olmak ailede suçluluk, yas, kendine yönelik şüphe gibi olumsuz duyguların yaşanmasına neden olur. Anne babalar çocuğun geleceği hakkında korku ve engellenme yaşayabilirler. Bu aileler ayrıca çocuklarının diğer çocuklar gibi gelişip gelişmeyeceğini onlar

gibi öğrenip öğrenemeyeceğini, normal bir okula gidip gidemeyeceğini ve bağımsız bir yetişkin olup olamayacağını merak ederler. Özürlü çocukların anne babalarının geçirdiği aşamalar bir noktaya kadar benzerlik göstermekle birlikte anne babalar zaman zaman bu aşamalar arasında gidip gelebilir ya da bir aşamaya takılıp kalabilirler. Bu durum anne babanın kişilik özellikleri, eğitimi ve sosyo-ekonomik düzeyi, diğer insanların tutumları, toplumda var olan olanaklardan yararlanma düzeyi ve daha birçok değişken tarafından etkilenebilmekte ve aileden aileye değişiklik gösterebilmektedir¹⁰³.

Türkiye de maalesef akraba evliliklerinin yaygın olması beraberinde özürlü çocukların doğmasını getirmektedir. Anne babaların eğitim düzeyi ve bu konudaki bilinçsizlikleri hem kendileri, hem de özürlü doğan çocukları için sıkıntı oluşturmaktadır. Türkiye'deki araştırmalar ailelerin özürlü bir çocuğa sahip olduklarını toplumdan saklamaya çalıştıklarını, çoğu zaman onları toplum içine çıkarmadıklarını, bazı ailelerin özürlü çocuklarını normal olan kardeşlerinden bile uzak tuttuklarını ortaya koymuştur. Anne babaların özürlülük konusunda yeterince bilinçlendirilmemesi, doğan çocuğunda yeterli eğitimi alamamasından başlayarak bir işte çalışmama noktasına uzanan bir süreçte sürekli eksik kalmasına sebep olmaktadır. Ekonomik imkansızlıklarda bu sürece eklenince özürlü çocukların değil eğitim alması toplum içine çıkması dahi oldukça zor olmaktadır¹⁰⁴. Bu konuda en büyük sorumluluk devlet, ilgili kamu kurumları, bu konuda faaliyet gösteren vakıf dernek ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Öncelikle özürlü çocuğa sahip anne ve babaların özürlülük konusunda zorunlu eğitimleri almaları, bilinçlendirilmeleri ve ekonomik yönden desteklenmeleri gerekmektedir.

¹⁰³ Gülden Uyanık Bayat, "Zihinsel Engelli Çocukların Eğitimine Aile Katılımı", s. 273-282.(içinden: Adnan Kulaksızoğlu, **Farklı Gelişen Çocuklar**, İstanbul, Epsilon Yayınları, 2003, s. 275).

¹⁰⁴ Ayşegül Ataman, **Özel Eğitim Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998, s. 122-140.

B. Özörlölerin Temel Eğitömlerini Alırken Karşılaştıkları Engeller

Tüm dünyada özörlö çocuklar için belirlenen eğitim programı özörlö çocukların ve normal çocukların birlikte eğitim gördükleri kaynaştırma programlarıdır. Genellikle her ölkede özörlö çocukların da normal çocuklar gibi temel eğitimlerini almalarını kanunlarla zorunlu kılmıştır. Bu devletler tarafından hem yerine getirilmesi gereken bir görev hem de bir insan hakkıdır¹⁰⁵.

Türkiye'de engelli çocukların eğitimleri başta Anayasa olmak üzere yasalarla güvence altına alınmıştır. Bu çocukların eğitimlerinde kaynaştırma ilkesi benimsenmiştir. Uygun görölen devlet okullarında kaynaştırma programları uygulanmaktadır. Bunun yanında yine devlet tarafından denetlenen devletin kanunlarıyla yönetilen fakat özel şahıslara ait olan özel eğitim okulları da mevcuttur.

Türk Eğitim Sistemi merkezi bir yapıya sahiptir. Bu yapı içerisinde tüm eğitim hizmetlerinden olduğu gibi engelli çocukların eğitimlerinden de Milli Eğitim Bakanlığı sorumludur. İllerde engelli çocukların tanılama, yerleştirme, izleme ve gerektiğinde destek hizmetler sağlama görevlerini üstlenmiş Bakanlığa bağı rehberlik ve araştırma merkezleri bulunmaktadır. Ayrıca, koruma altına alınmış kimsesiz ya da yoksul çocukların bakımlarını ve eğitimlerini üstlenmiş olan Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü bünyesinde engelli çocuklara yönelik özel eğitim okul ve merkezleri bulunmaktadır. Bakanlıklara bağı bu okul ve merkezlerin yanı sıra gönüllö kuruluşlar ve üniversiteler bünyesinde açılmış engelli çocuklara eğitim hizmeti veren okul ve merkezler bulunmaktadır.

Devlet tarafından veya özel eğitim kurumları tarafından bu hizmetler ne kadar verilmeye çalışılsa da henüz yeterli olamamaktadır. Bunun en önemli sebebi kaynaştırma sınıflarının ve özel eğitim kurumlarının sayılarının azlığıdır. Kaynaştırma sınıfları her okulda mevcut değildir , kaynaştırma sınıfı olan okullar

¹⁰⁵ Atilla Cavkaytar, "Özel Eğitimde Anne-Baba Katılımı", **Anadolu Üniversitesi Eğitim Faköltesi Dergisi**, Cilt: IX, Sayı 1-2, Güz 1999, s. 98-100.

da bu konuda çeşitli sıkıntılar çekmektedir. Diğer öğrencilerin velileri çocuklarına zarar geleceği düşüncesiyle çocuklarının özürlü çocuklarla aynı sınıfta olmasını istememekte, öğretmenlerde başarılarını düşüreceğini düşünerek sınıflarına özürlü öğrencileri almakta tereddüt etmektedir. Devletin bu öğrenciler için ulaşım imkanı sağlamaması da bu öğrencilerin eğitime devam edememelerinin önemli bir sebebidir. Özel eğitim kurumları da çok farklı değildir. Onların sayısı da oldukça az ve eğitmen kapasiteleri yetersizdir. Özellikle ülkenin batı kısmında yoğun olarak bulunmaları büyük bir sorundur. Ekonomik yönden yüksek bir maliyet getirdiği için bu imkandan faydalanacak aile sayısı sınırlıdır.¹⁰⁶

Özürlü çocukların temel eğitimdeki sıkıntılarının tek sebebi okul sayısındaki ve ilgili personel sayısındaki eksiklik değildir. Aslında temel problem bilinçlendirme eksikliğidir. Özellikle özürlü çocuklara sahip aileler bu konuda bilinçlendirilmelidir. Temel eğitime aile desteği zorunludur. Çoğu anne baba özürlü çocuklarının hiçbir şey öğrenemeyeceğini, başarılı olamayacağını düşünmektedir. Çoğu zaman bunu kaderleri gibi görüp ve buna bir ömür boyu katlanmaktadırlar. Bazı ailelerde onlardan utanarak mümkün olduğu kadar toplum içine çıkarmamaya gayret etmektedirler. Bu problemlerin aşılmasında, özürlü çocuklarında kendileri için en uygun eğitimi almalarında ve zamanı geldiğinde bir işte istihdam edilmelerinde gerekli olan tek şey bu bilincin anne babaya verilmesidir. Gerek kaynaştırma sınıfı öğretmenleri gerekse özel eğitim öğretmenleri anne baba katılımlı bir eğitim süreci belirlemeli, özürlü çocuğun velisini sadece veli toplantılarında görmemelidir. Devlet koyduğu kanunlarla bunu desteklemeli ilgili kurumlar bu konuda çalışmalar yapmaktadır. Ortaklaşa yapılan bilinçlendirme çalışmaları önyargıları silecek tek çözümdür.

¹⁰⁶ Süleyman Eripek, “Türkiye’de Zihinsel Engelli Çocukların Kaynaştırmalarına İlişkin Olarak Yapılan Araştırmaların Gözden Geçirilmesi”, **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, cilt: X, Güz 2000, s. 95-104.

C. Özürlülerin Yaşadıkları Yoksulluk Engeli

Yoksulluk özürlülüğe sebep olan temel etkenlerden biri olduğu gibi özürlülük de yoksulluk sonucunda ortaya çıkan en ağır bedellerden biridir. Birleşmiş Milletlerin açıklamalarına göre özürlülüğün % 50'si önlenabilir sebeplerdendir. Birleşmiş Milletler özürlülüğün temel sebeplerini beslenme, bulaşıcı hastalıklar ve doğuştan gelen sebepler olarak açıklamıştır.

Özürlülüğün ortaya çıkış sebeplerinden birisi olan yetersiz beslenme, hem doğum öncesi annenin yetersiz beslenmesi ile bağlantılı olarak hem de doğum sonrası kişinin gerekli besin maddeleri eksikliğinden kaynaklı olarak özürlülüğü beraberinde getirebilmektedir. Yoksulluğun özürlülüğe etkisi açısından diğer bir önemli boyut yetersiz beslenme, kötü yaşam koşulları gibi sebepler dolayısıyla hastalıklara, özellikle de bulaşıcı hastalıklara yakalanma riskinin yüksek olmasıdır. Sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama ve erken teşhis ve tedaviden yoksunluk durumu da bu olumsuzluğu derinleştirici bir rol oynamaktadır. Yoksulluğa bağlı olarak ortaya çıkan eğitim eksikliği de dolaylı yoldan başka bir özürlülük sebebi olabilmektedir. Örneği Okuma yazma bilmeyen kadınların daha fazla özürli çocuğa sahip olma riski vardır¹⁰⁷. Yoksulluğun sebep olduğu psikolojik yıkımlarda kişilerin ruh sağlığı açısından elbette büyük bir risk faktörüdür. "Yoksulluğun sonucunda genel bir kendine güvensizlik, benlik saygısında azalma ve ciddi tükenmişlik söz konusudur. Bu durum kronik depresyon başta olmak üzere çeşitli psikiyatrik hastalıklara zemin hazırladığı gibi, sigara, alkol ve madde bağımlılığı riskini de artırmaktadır.

Tüm bunların yanında Özürlülük bir yoksulluk sebebidir. Yoksulluk "kapasite yoksunluğu"ndan daha dar bir anlamda "gelir yokluğu ya da eksikliği" anlamında ele alındığında, özürlülerin istihdamı sorunu ile bağlantılı olarak özürlülüğün yoksulluğa etkisinden bahsedilebilir. Ülkelerin genelinde büyük bir sorun olan işsizlik, özürlülerde iş bulamama ya da kendilerine

¹⁰⁷ Kasım Karataş, "Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları", *Ufkun Ötesi Dergisi*, Cilt II, Sayı 2, Kasım 2002, s. 43-55.

uygun işlerde istihdam edilememe şeklinde ortaya çıkmaktadır. Özür türüne göre özürhüherin her türlü işte çalışamama sorunundan kaynaklı olarak veya ülkelerin özürhü istihdam politikalarındaki aksaklıklar sebebiyle "özürhü bireylerin iyi gelir getirici bir işte çalışması bir yana, çoğu zaman az da olsa gelir elde edici bir iş bulup çalışması bile zorlaşmaktadır. Özürhülüğü bir yoksulluk sebebi olarak ortaya koyabilmek açısından diğeri bir durum, özürhülüğün maliyeti ile ilgilidir. Bir sağlık sorunu olarak özürhü, her özür türüne göre farklılaşmakla birlikte- maliyeti yüksek bir durum olarak ortaya çıkar. Özürhünün tedavi sürecinde yapılan toplu ya da yüklü miktardaki harcamalar da var olan birikimleri ve mal varlığını eritmesi yoluyla yoksulluğa yol açabilmekte özellikle de sosyal güvencesi ve yeterli geliri olmayan özürhü bireyler için olumsuzlukları beraberinde getirmektedir¹⁰⁸.

Türkiye’de ise özürhü ve yoksulluk ilişkisine baktığımızda bunun en açık göstergesinin özürhü işsizliği olduğunu görebiliriz. Özürhüler bir iş de istihdam edilemediği için gelir getirici bir faaliyette bulunamazlar. Çoğu zaman bakımları aile bireyleri tarafından üstlenildiği için de aileleri üzerinde maddi bir yük oluştururlar. Bu da zamanla hem kişisel olarak bireyi, hem de ailesini yoksullaştırmaktadır. Türkiye de süregelen bir hastalığa sahip bireylerin de sayısı oldukça fazladır. Süregelen hastalıklar zamanla özre dönüşmekte, zaten süregelen hastalığı sebebiyle uzun zamandır çalışamayan birey özürhü duruma geldiğinde de ne tedavisi için, ne bakımı için, ne de ailesinin geçimi için yeterli maddi imkanları bulamamaktadır. Bunun yanında akraba evlilikleri genellikle düşük gelir seviyesindeki bölgelerde yoğunluktadır. Yani akraba evliliğiyle bile bile dünyaya özürhü getirilen çocuk doğar doğmaz özrü ile birlikte yoksullukla da savaşmak durumundadır. Türkiye’de özürhülükle ilgili politikalarla eş zamanlı olarak yoksullukla mücadele politikaları da yürütölmek zorundadır. Her iki politikanın birlikte yürütölmesi iki konuda da daha hızlı yol alınmasını sağlayacaktır.

¹⁰⁸ Fatma Erbil, “Yoksulluk Ve Özürhü, **Öz-veri Dergisi**, Cilt: IX, Sayı 1, Ağustos 2007, s. 952.

D. Özürllülerin Ulaşım, Fiziksel Çevre Ve Konut Engelleri

Özürllülerin topluma katılmalarının önündeki en büyük engellerden biri de ulaşım, fiziksel çevre ve konut sorunudur. Özürllülerin içinde yaşadıkları fiziksel çevre, sahip oldukları fiziksel işlev bozuklukları/yetersizlikleri ve bunun yol açtığı sınırlamalar yüzünden büyük önem taşımaktadır. Yaşanılan konuttan tüm kamusal yaşam alanlarına, ve ulaşım araçlarına kadar tüm çevresel unsurların özürllülerin özellikleri ve gereksinimleri dikkate alınarak tasarlanmadığı bir gerçektir. Yollar, kaldırımlar, kamu binaları, parklar ve bahçeler, okullar, içinde yaşanılan konutlar, ulaşım araçları ve bunun gibi daha birçok fiziksel çevre unsuru, özürllülerin topluma katılmasının önünde ciddi birer engel oluşturmaktadır.¹⁰⁹ Böylece sahip olduğu engeli nedeniyle hareket yeteneği sınırlanmış insanların bu ve benzeri sebeplerle yaşadıkları sınırlama daha da pekişmektedir. Bunun anlamı Hareket yeteneği sınırlanan bireyin toplumsal yaşamdan dışlanmasıdır. Oysa bütün bunlar, özürllülerin topluma katılmasını, toplumla bütünleşmesini kolaylaştıracak bir biçimde tasarlanabilir ve geliştirilebilir¹¹⁰.

Fiziksel çevre koşullarının özürllülerin yaşamını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesi, eşit katılım açısından yaşamsal değerinde kabul edilmektedir. Fiziksel çevrenin yapılandırılmasında sorumlu kişi ve kuruluşların özürllü kişiler konusunda bilgili, bilinçli ve duyarlı davranmaları sağlanmalıdır. Bu amaçla fiziksel çevrenin tasarlanması ve yapılandırılması süreçlerinde özürllülerin, ailelerinin ve örgütlerinin katılımı konusu büyük önem taşımaktadır.¹¹¹

Türkiye’ de özürllü kişilerin konut ıslak zeminlerinde, yollarda ve ortak kullanım alanları olan park ve bahçelerde rahat hareket etmesini sağlayan

¹⁰⁹ Bilgehan Yılmaz Çakmak, ”Engellilerin Sosyal Hayata Katılmasında Fiziksel Çevre Düzenlemelerinin Rolü”, **Öz-Veri Dergisi**, Ankara, Cilt III, Sayı 2, Aralık 2006, s.863-867.

¹¹⁰ Kasım Karataş, “Özürllüler Kentlerde Özgürce Yaşamak İstiyorlar”, **Ufkun Ötesi Dergisi**, Yıl 2, Sayı 4, 97 Kasım-98 Nisan, s. 10-13.

¹¹¹ Oya Hazer, “Evde Kullanılan Araç-Gereç Ve Ekipmanlar (Özürllüler İçin Ergonomik Bir Yaklaşım)”, **Öz-Veri Dergisi**, Ankara, Cilt II, Sayı 2, s. 505-517.

yasal düzenlemeler mevcuttur. Fakat bunun çok fazla maliyet getireceği düşüncesiyle uygulamaya geçirilmesinde problemler vardır. Park, bahçe gibi sosyal alanları bırakın yollar, kaldırımlar, otobüs, metro vs gibi araçlar dahi özürllülerin kullanımına uygun dizayn edilmemektedir. Özellikle belediyeler bu konuda yeterli hassasiyeti göstermemekte ve bu konu için yeterli bütçeyi ayırmamaktadır. Bir iş sahibi olmasına rağmen iş yerine rahat ulaşım sağlayamadığı için işinden ayrılmak zorunda kalan özürllülerin sayısı hiç de az değildir. Tüm bu eksiklikler özürllü kişilerin hareket alanını sınırlamakta ve onların zamanla dışarı bile çıkmak istememesine sebep olmaktadır. Bu durum beraberinde toplumla bütünleşmesini sağlayamamış ve dışlanmış bir grubun oluşmasına neden olmaktadır.

E. Özürllülerin İstihdamındaki Engeller

Özürllülerin toplumla bütünleşmesinin önündeki en önemli engel ise istihdam sorunudur. Çalışmanın gerek bireysel, gerekse toplumsal refahın sağlanmasındaki önemi tartışmasız benimsenmektedir. Çalışmayı özendirmenin hem bireysel, hem de toplumsal açıdan sayısız yararı olduğu söylenebilir. Öte yandan çağdaş anlayışın bir gereği olarak "çalışmak ve işsizlikten korunmak" bir insan hakkı olarak da değerlendirilmektedir. İşsizlik ve çalışma yaşamından kaynaklanan sorunlar, özürllüleri kuşatan sorunlar arasında, adeta diğer sorunların da temeli konumunda olan, bir diğer söyleyişle doğrudan doğruya diğer sorunları doğuran ya da bu sorunların daha şiddetle yaşanmasına neden olacak etkilerde bulunan bir özelliğe sahiptir¹¹².

İstihdam konusunda özürllüler aleyhine var olan düzenleme ve uygulamaların kaldırılarak özürllülerin istihdamını kolaylaştırmak hem devlet, hem de toplum olarak temel görevlerimizdendir. Özürllülerin çalışacağı

¹¹² Kasım Karataş, "Genç İşsizliği: Ekonomik, Toplumsal Ve Ruhsal Sonuçları", **Ankara Sosyal Hizmet Uzmanı Derneği Genel Merkezi**, Yayın No: 2, 1996a, s. 11.

ortamların onların gereksinimlerini karşılayacak şekilde tasarlanıp yapılması, özürliülerin istihdamını kolaylaştıracak teknolojik gelişmenin desteklenmesi, istihdama uygun eğitim verilmesi öncelikli olarak alınması gereken tedbirlerdendir. Ayrıca, özürliülerin çalışması yönünde, toplumdaki önyargıları giderici çalışmalar ve özürliülerin istihdamı konusunda kamu ve özel sektör sorumluluğu özellikle vurgulanmaktadır.

Özürliülerin çalışması ve işsizlikten korunması konusu bir yandan uluslar arası belgelerde bir yandan da başta Anayasa olmak üzere ulusal mevzuatımızda gereğince işlenmiştir. Bu yönde, ortaya çıkacak hukuksal düzenleme gereksinimini karşılayacak yeni çalışmalar elbette ihmal edilmemelidir. Ancak bu alandaki asıl sorun toplumsal anlayıştan, uygulamadaki tutarsızlıklardan kaynaklanmaktadır. Bu gün ülkemizde özürliüler işsiz kalmanın ezikliği içindedirler. Üretken ve yaratıcı çalışma, insanca ve onurlu bir yaşam sürdürebilmenin ön koşuludur. Bu yüzden özürliü bireyin de topluma uyumunda, toplumla bütünleşmesinde bir işe sahip olması büyük önem taşır. Özürliü birey işsiz kaldığı ve yaşadığı topluma üreterek katkıda bulunamadığı için kendini gerçekleştirmemekte, ailesine ve topluma yük olmaktadır.

Türkiye’ de özürliü sayısı oldukça fazladır. Buna rağmen istihdam oranı oldukça düşündürücü sayıdadır. Her ne kadar kanunlarla özürliü istihdamı zorunlu kılınmış olsa da ilk yapılacak olan işverenler, toplum ve özürliülerin ön yargılarını değiştirmektir. Öncelikle özürliüler devletin sağladığı rehabilitasyon hizmetleriyle kullanılabilir yeteneklerini arttırmalı ve bir şeyler başaracağına inanmalıdır. İşverenler özürliüler için iş yerlerinde yaptıkları düzenlemeleri boşuna zaman kaybı ve maliyet olarak görmemeli ve yetenekleri doğrultusunda özürliülerini uygun birimlerde görevlendirmelidir. Toplum olarak bizler özürliülerin başarılı olacağına inanmalı, onlara acımak yerine fırsatlar vermeli ve desteklemeliyiz. Unutulmamalıdır ki istihdam sosyal bir meseledir ve tüm ülkeyi ilgilendirir. Bu anlamda ülkedeki tüm bireylerin bu konuya önem göstermeleri bir vatandaşlık görevidir.

II. ÖZÜRLÜLERİN ÇALIŞMA HAYATINA KATILMALARINI ENGELLİYEN FAKTÖRLER

A. Ülkelerin İktisadî Gelişmişliği

Özürlülerin çalışma hayatında ve üretim ilişkilerinde yer alabilmeleri, bazı kamusal sosyal harcamaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Ekonomik yönden gelişmiş ülkeler, millî gelirlerinin önemli bir bölümünü, üretici olmayan sosyal kesimlere aktarmaktadır. Gelişmiş sosyal devletler, doğuştan veya sonradan malul olan özürlülerin maddî imkansızlıklar içine düşmemeleri için, hem sosyal güvenlik sistemlerini geliştirmekte, hem de çalışabilir durumda olan özürlülerin, çalışma hayatına kazandırılabilirleri yönünde tıbbî ve meslekî rehabilitasyon alanlarında yatırımlar yapmaktadırlar. Sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler alanında yapılacak harcamalar, gelişmiş ülkelerde ekonomiye genelde olumsuz bir etki yapmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise , sosyal refah hizmetleri için yapılan harcamalar ile millî gelirin artırılması çabaları arasında bir çelişki bulunmaktadır. özellikle üretim dışında kalan gruplara yapılan bu tür harcamalar, millî gelirin artışı için yapılması gereken yatırımların payını azaltmaktadır¹¹³.

Diğer taraftan, artan işsizlik sorunu sosyo-ekonomik yönden az veya çok gelişmiş bütün ülkelerde özürlülerin istihdamını zorlaştırmaktadır. Çalışabilir özürlü için bu sorun artık ferdî problem olmaktan çıkmıştır. İstihdam düzeyinin çok düşük olduğu bir ülkede, özürlülere istihdam imkanı sağlayabilmek için sürdürülen mücadelelerden kısa zamanda bir netice beklemek şüphesiz çok güçtür. Sağlıklı ve vasıflı insanların bile kendilerine uygun bir iş bulmaları her geçen gün güçleşirken, çalışabilir durumda olan özürlülerin iş bulma şansı daha da azalmaktadır ancak; işsizlik sorununa, istihdam düzeyinin yükseltilmesini temin edecek tedbirlerle getirilebilecek çözümler, ülkelerin hem iş imkanlarının artırılmasını, hem de iktisadî

¹¹³ Seyyar, Sosyal Siyaset Açısından Özürlüler Politikası, s. 27-28.

kalkınmalarını sağlayacaktır. İşsizlik oranı geriledikçe ve tam istihdama yakın bir ekonomik duruma gelindikçe, emek piyasası da, sürekli olarak yeni işgücüne ihtiyaç duyacağından, çalışmaya hazır olan özürhülerin istihdamı da kolaylaşacaktır¹¹⁴.

Türkiye’de yukarıda belirtilen diğeri gelişmekte olan ülkelerdeki gibi ekonomik sıkıntılardan nasibini almaktadır. Özürhüleri için iş yaratılamaması, onların istihdamının zorlaşmasını da birlikte getirmektedir. Özellikle orta ve küçük işletmelerin sayısının artırılması, girişimci kişiler için yeterli destek ve teşviğinin sağlanması bu durumda oldukça önemlidir. Türkiye açısından özürhü bireyler için sağlanacak sosyal güvenlik tedbirleri de son derece önemlidir. Bu amaçla devletin özürhüleri için alınması gereken sosyal güvenlik tedbirlerine ayıracağı bütçe artırılmalı ve bu anlamda etkin bir koruma sağlamaktadır.

B. Özürhülerin Bireysel Vasıfları

Her devlet, özürhülerin sorunlarını sosyal politika çerçevesinde ele alırken konuya kendi ekonomik ve mali imkanları ölçüsünde yaklaşmaktadır. Çalışabilir durumda olan özürhülerin kendilerine uygun bir işyerinde istihdam edilebilmelerine de genellikle bu açıdan bakılmaktadır. Ancak, özürhülerin iş bulma konusunda fazla başarılı olamamaları, sadece çalışma hayatının olumsuz şartlarından kaynaklanmamaktadır. Çalışabilir özürhülerin çalışma hayatında karşılaştıktan en büyük engel, zannedildiği gibi fiziki veya benzer rahatsızlıkları değil, diğeri birçok kayıtlı işsizde de görüldüğü gibi yeterince kalifiye olmamalarıdır¹¹⁵. İş talebinde bulunan özürhülerin önemli bir bölümünün okuma yazma bilmemesi, ilk okul mezunu olması ve yeterli meslekî kalifikasyona sahip olmaması gibi, daha fazla kendilerinden kaynaklanan sebepler, özürhülerin iş hayatına girmelerini zorlaştırmaktadır.

¹¹⁴ Mutluoğlu, a.g.t.,s. 13-17.

¹¹⁵ Mutluoğlu,a.g.m, s. 14.

Bu aşamada atılacak ilk adım, genel eğitimin yanında daha fazla mesleki kursların düzenlenmesidir. Ardından da özürlü fertlere, özürlülük durumlarına ve derecelerine göre fiziki kapasitelerine ve zihni kabiliyetlerine uygun olan mesleki eğitim programları sunulması gelmektedir. Türkiye’de eğitim ve mesleki kalifikasyon, hem Milli Eğitim Bakanlığının, hem de Türkiye İş Kurumunun sorumluluğu dahilinde olan bir konudur. Dolayısıyla, özürülerin yeterince eğitilmemiş ve uygun alanlarda meslekî yönden yetiştirilmemiş olmalarını, devlete bağlı kurumların kendilerine yeterli derecede imkanları sağlamamış olmalarına bağlayabiliriz. Eğitim düzeyinde olan özürlü çocuklara, özel eğitim programlarının yanında, onları belirli mesleklerle yönlendirmek ve belirli bir beceriyi kazandırmak için daha fazla meslekî eğitim programlarının düzenlenmesi, diğer taraftan da, daha önceden ihmal edilmiş olan yetişkin özürülere yönelik örneğin daha yoğun bir biçimde meslek kazandırma kurslarının Türkiye İş Kurumu tarafından organize edilmesi gerekmektedir.

Batı toplumlarında, işsiz özürülerin emek piyasasında istihdamlarını engelleyen faktörlerin başında, özürlü işsizlerin, diğer işsizlere oranla daha yaşlı ve uzun süreden beri işsiz olmaları gelmektedir. Özürlü işsizlerin ortalama yaşlarının nispeten yüksek olması, hayatın ileri safhalarında değişik hastalık ve kazaların bir sonucu olarak, özürlü hâle gelmelerine bağlanmaktadır¹¹⁶. Türkiye’de özürlülük yaşı çok daha düşüktür. Özellikle çalışma ve üretme yaşında olan birçok birey bireysel yeteneklerini ve mesleki kalifikasyonlarını geliştiremediği için bir işte istihdam edilememektedir. Türkiye’de zaten mesleki eğitimden yoksun olan özürülerin büyük bir kısmı okuma yazma bile bilmemektedir. Unutulmamalıdır ki toplumda özürlü bireyler için oluşturulan ön yargının silinmesinde özürülerin başarısı oldukça önemlidir. Bu amaçla bir iş de istihdam etmeden önce özürlü vatandaşlarımızın niteliklerini olabildiğince arttırmalı ve onların bu sayede daha kalifiye işler bulmasını sağlamalıdır.¹¹⁷.

¹¹⁶ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özürüler Politikası*, s. 30.

¹¹⁷ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özürüler Politikası*, s. 28-29.

C. İşverenlerin Tutumları

Toplumun ve işverenlerin büyük bir çoğunluğu özörlölere ne gibi hizmet verilebileceğinden ve onlardan nasıl yararlanabileceğinden çoğı zaman habersizdir. Birçok işveren ise, bazı kaygılardan ve ön yargılardan dolayı, çalışmaya ihtiyacı olduğı halde özörlölere istihdam etmek istememektedir. Özörlölere işe alınmaları konusunda günümüze kadar süre gelen ve gerçek olmayan ön yargılar ve yanlış düşönceler hâlen geçerlidir¹¹⁸.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmaya göre, özörlö istihdamı ile ilgili peşin hükümlerin başında şunlar gelmektedir;

- Özörlö işçiler, sık sık mazeret izni alırlar ve sürekli hastalanırlar,
- Verimli ve iyi çalışamazlar,
- Hissidirler. Alınan, kırılğan olurlar ve çabuk kızarlar,
- Kariyer yapmaları zordur,
- Diğer çalışanları rahatsız etmektedirler ve genel çalışma temposunu düşörmektedirler,
- Daha çok iş kazalarına maruz kalmaktadırlar,
- Halkla ilişkiler açısından olumsuz bir manzara oluştörlörlar,
- İşyerinde özel düzenlemelerin yapılması masraflıdır,
- İşten atmak ve cezai müeyyideler uygulamak daha zordur,
- Emek piyasasında yeterince sağlam işsiz bulunmaktadır,

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir başka araştırma ise, işverenlerin özörlölere ilgili ön yargılarını tamamen ortadan kaldıracak mahiyettedir. Şöyle ki;

- Özörlölö, işyerlerinde sağlam işçilerden daha iyi huy ve davranış

¹¹⁸ Mehmet Ergün, “İşverenlerin Özörlölere Yönelik Tutumları Ve Öğrenme Güçlüğü Olan Bireylere Yaklaşımları”, **Özveri Dergisi**, Cilt:III, Sayı 1, Ağustos 2006, s. 708.

göstermektedir.

- İşi bırakma ihtimalleri daha az olmaktadır.
- Sorumlu ve kesintisiz olarak çıkmaktadırlar.
- Daha az iş kazalarına sebep olmaktadırlar.
- İşlerini daha çabuk kavramaktadırlar.
- Daha çok iş bilincine sahip olmaktadırlar.
- Daha fazla güvenilirlerdir.
- Normal işçiler kadar verim göstermektedirler.
- İşlerine zamanında gelmektedirler.
- Halkla daha iyi diyalog kurmaktadırlar¹¹⁹.

Türkiye’de Başbakanlık, Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın da bu alanda yaptığı bir araştırma, yukarıda elde edilen sonuçları doğrular mahiyettedir. Özürlü işgücü ile çalışma deneyimi olan Türk işverenlerinin görüşlerine göre, özürlüler, diğer personelden daha iyi huy ve davranış örnekleri göstermekte, alternatif bir iş bulma şansları daha az olduğu için, uygun işlere yerleştirildikleri takdirde, diğer personel kadar verimli olabilmekte, işlerine daha bağlı olmakta ve işte başarılı olabilmek için daha çok çaba göstermektedirler.

- Daha iş bilincine sahip olmaktadırlar.
- Daha fazla güvenilirlerdir.
- Normal işçiler kadar verim göstermektedirler.
- İşlerine zamanında gelmektedirler.
- Halkla daha iyi diyalog kurmaktadırlar.

¹¹⁹ Seyyar, **Sosyal Siyaset Açısından Özürlüler Politikaları**, s. 31. (Alıntı: Barnet A. M. ve Thomasson B., “The Plocemet Process İn Vocational Rehabilitation Counselling, GTP Bulletin Nr: 2, Rehabilitation Services Nr: 545, USA 1964, s. 51).

D. Mevzuat

Bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısı, o ülkenin kanunî yönden biçimlenmesini de etkilemektedir. Bazen ihtiyaç duyulan kanunların olmaması ya da toplumun ekonomik ve sosyal yapılarındaki gelişim ve oluşumlarına yeterince cevap verememesi sonucunda, birçok sosyal sorunun çözümü ertelenmektedir. Yasaların, toplumun değişen şartları karşısında değiştirilmeleri veya yeni yasaların düzenlenmeleri kaçınılmazdır. Özürlülerin istihdamını kolaylaştıran kanunî düzenlemelerin yapılmaması halinde, özürlülerin emek piyasasında normal şartlarda iş bulmaları zordur.¹²⁰

Türkiye’de özürlü istihdamı zaten çoğunlukla sadece kanunlarla getirilmiş oranda gerçekleştirilebilmektedir. Özürlülerin istihdamında kota sistemi zorunlu olup özel sektör işverenlerinin ve kamu kurumlarının buna uyması zorunlu kılınmıştır. Aynı zamanda Türkiye’de ki mevzuat özürlülerin gerek temel eğitimlerinde gerek çalışma yaşamlarında ayrımcılığa ve fırsat eşitsizliğine maruz kalmamaları için ayrıntılı olarak düzenlenmiş bu arada uluslararası mevzuatında bu konudaki direktifleri önemle dikkate alınmıştır. Fakat açıktır ki tek başına yasal zorunluluk buna yetmemektedir. Özürlülerin istihdamının arttırılması açısından mevzuattaki düzenlemelerin yanı sıra sosyal politikalarından ayrıntılı ve uygulanabilir biçimde düzenlenmesi gerekmektedir.

¹²⁰ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özürlüler Politikası*, s. 32.

III. ÖZÜRLÜLERİN ÇALIŞMA HAYATINDAKİ PROBLEMLERİ VE SOSYAL DIŞLANMIŞLIKLARI

Toplumun tüm bireyleri için önemli olan çalışma hakkı özürllüler için yaşadıkları topluma katılmada kilit rol oynamaktadır. Bir şey üretmek için bedensel ve zihinsel olarak çaba harcama anlamına gelen çalışma birey ve içinde yaşadığı toplum açısından çok önemli anlamlar içermektedir. Her şeyden önce bireyin güven içinde var olabilmesi kendini gerçekleştirebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi çalışmasına bağlıdır¹²¹

Özürllülerin istihdamı önündeki engeller bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu engellerin birbirine bağlı etmenler olduğu görülmektedir. Özürllülerin istihdamı konusundaki politikaların yetersizliği özürllülerin istihdamdan önce yeterince eğitilmemeleri, özürllülerin eğitim ve vasıf düzeylerinin düşük olması genel olarak toplumun özürllülere yönelik ön yargıları, işverenlerin özürllülere yönelik ön yargıları işverenlerin özürllülere yönelik olumsuz tutumları, vb nedenler birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisinde. Bütün bu engellerin yanı sıra özürllülerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar nedeniyle istenen başarıyı elde edememeleri de işsiz özürllülerin istihdamını güçleştiren yeni bir etkene dönüşmektedir.

Özürllülerin istihdamı konusunda karşımıza iki belirgin olumsuzluk çıkmaktadır. Bunlardan birincisi özürllüler arasındaki işsizlik oranının daha yüksek olmasıdır. İkincisi ise özürllülerin iş gücü piyasasına katılma tarzlarının çoğunlukla talep edilmeyen az ücretli düşük beceri gerektiren alt statülü işlerde olduğudur.

Özürllü bireyin işe alınmasıyla istihdam sorununun büyük oranda çözüldüğü var sayılmaktadır. Oysa iş yaşamı işe alınan özürllü bireyin özellikleri ve yetenekleri dikkate alınarak düzenlenmediğinden ve iş başında geliştirme eğitimi verilmediğinden işe alınan özürllülerden çoğu kez beklenen

¹²¹ Zuhal Yılmaz, “Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Özürllülerin Mesleki Rehabilitasyon Uygulamaları” Yayınlanmamış Özürllüler Uzmanlığı Tezi, Ankara, Özürllüler İdaresi Başkanlığı, 2001, s. 193.

verim sağlanamamaktadır. Bu durumun hem işverenler, hem çalışan özörlöler, hem de işe alınmayı bekleyen özörlöler açısından ayrı ayrı ve birlikte olumsuz sonuçları olmaktadır. Başlangıçta iş bulduğu için mutlu olan bireyin iş ortamında karşılaştığı tutumlar ve sorunlar yüzünden kendisini verimsiz hatta “ işe yaramaz” hissedebilmektedir. İşveren iş yerinde özörlö bireyin özelliklerini ve yeteneklerini de dikkate alan düzenlemeler yapmamış olduğu ve böyle bir düzenleme yapmayı da çoğu kez ekonomik nedenler ve bilinçsizlik yüzünden gereksiz bulduğu için özörlö bireye ya iş gücü vasıfları ile uyumsuz işler yaptırmaya kalkmakta yada hiçbir iş yaptırmamaktadır.¹²²Bazen sorunlar özörlö bireyin eğitilmiş iş gücü vasıflarından yoksun olması yada istihdam edilmiş olduğu işe uygun iş gücü vasıflarının bulunmayışı gibi sebeplerle de yaşanmaktadır¹²³.

Tüm bu engeller özörlünün istihdam edilmiş bile olsa vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalıştırılmaları, işten çıkarmalarda ilk sıralarda yer almaları gibi sorunlarla karşılaşmalarına neden olur. Özörlö işçilerin çalışma yaşamında en çok karşılaştıkları problemler İşte yükselme olanaklarının sıralanması, Fiziksel çevre koşullarının yetersizliğı, Damgalanma Ulaşım sorunları, İşte verimliliğı yükseltecek teknolojik desteğın sağlanmaması, Diğer çalışanlardan farklı ücret alma ayrımcılık, İşe başlarken yeterli alıştırma devresi olmaması özörlölerin çalışma hayatında sıklıkla karşılaştığı diğer problemlerdir.

¹²² Yılmaz, a.g.m., s.193.

¹²³ Yılmaz, a.g.m., s. 195.

IV. ÖZÜRLÜLERİN ÇALIŞMA HAYATINDA KORUNMASI

Özürlülerin çalışma hayatında Sosyal Dışlanmaya uğramamaları ancak onların çalışma hayatına girmeden önceki dönemden başlayarak, çalışma hayatına dahil olma sürecinde devam eden ve bir işte istihdam edilirken korunmalarını sağlayan tedbirlerin alınması ile mümkün olabilecektir. Çalışmanın bu bölümünde sıralanan safhalarda özürlü bireylerin Sosyal Dışlanmaya maruz kalmaması için hangi tedbirlerle korunması gerektiğine yer verilmiştir.

A. Özürlülerin Çalışma Hayatına Girmeden Önce Korunması

Özürlülerin çalışma hayatında korunmaları, esasında işe yerleştirilmeden önce başlayan, işe yerleştirilme aşamasında süren ve işe yerleştirildikten sonra da devam ederek tamamlanan bir süreçte gerçekleşir. Özürlülerin çalışma hayatında korunmasını içeren tüm sosyal politikalar onların işe yerleştirilmeden önceki korunmalarını konu alan tedbirlerle ivme kazanır¹²⁴.

Özürlüler işe yerleştirilmeden önce; "tıbbî tedavi ve rehabilitasyon", "özel ve temel eğitim" ve "meslekî rehabilitasyon" hizmetlerinden yararlanarak korunurlar. Bu hizmetler evre evre birbirini izleyebileceği gibi, bir arada da sağlanılabilir.

¹²⁴ Ömer Zühtü Altan, "Türkiye’de Sakatların İstihdam Edilerek Korunmalarını Ön Gören Sosyal Politikalar Yeniden Yapılanırken", *Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XV, Sayı 1-2, 1999, s. 419.

1. Tıbbî Tedavi Ve Rehabilitasyon Hizmetleri

Tıbbi tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri sakatlanan yetenekleri onarma, yeniden kazandırma ve kişiyi sakatlığıyla birlikte yaşamaya alıştırmaya yönelik çalışmaları kapsar. İster doğuştan gelsin, isterse sonradan edinilsin, öncelikle sakatlık türünün ve yeteneklerdeki etkisinin bilinip belirlenmesi gerekir. Tabi ki öncelikli hedef özürlü kişinin yeteneklerindeki etkisinin tümü ile ortadan kaldırılmasıdır. Ancak bu hedef, her zaman gerçekleştirilemeyebilir. Özürlü tümü ile ortadan kaldırılması mümkün olmuyorsa özürlü yeteneklerdeki etkisinin en alt düzeye indirilmesi amaçlanır. Doğuştan gelen özürlülüklerde, bu hizmetler özürlülere ne kadar erken yaşlarda sağlanılabirirse, o kadar çok başarılı olunur.

Tıbbî tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri kamusal nitelik taşıyan hizmetlerdendir. Fakat bu süreçte özürlü ailelerinin de destek olması son derece önemlidir. İş kazası ve meslek hastalıklarından kaynaklanan özürlülerde ise, bu hizmetlerin sağlanılmasında, sakatlanan kişinin kapsamında yer aldığı sosyal sigorta kurumlarının sorumlulukları bulunur. Çünkü, sosyal sigorta yardımları kapsamında yer alan rehabilitasyon programları, sakatların istihdam edilmelerini sağlamada oldukça önemli bir role sahiptir¹²⁵.

2. Özel Ve Temel Eğitim

Özel ve temel eğitim özürlülerin işe yerleştirilmeden önce korunmasında oldukça önemlidir. Özel ve temel eğitim tıbbi tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinden sonra özürlüler için iş yaşamına girmeden önce korunmalarında ikinci basamağı oluşturur. Sakatların eğitimlerinin "temel" yönü dışında, sakatlık türlerine göre değişebilen "özel" bir yönü de vardır. Çünkü; özürlülerin özürleri nedeniyle temel eğitim hizmetlerinden

¹²⁵ Altan, "Kota Tekniği Ve Kota Oranlarının Yükseltilmesi, Ülkemizde Daha Çok Sakatın İstihdam Edilebilmesine Yardımcı Olabilir mi?", s. 29.

yararlanabilmeleri kimi zaman çok zor, kimi zamanda olanaksızdır. Bu nedenle özürhüherin temel eğitim hizmetlerinden yararlandırılabilhmeleri, özür türlerine göre özel olarak eğitilmelerini de zorunlu kılar. Sakatlar, tıbbi tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlandırıldıktan sonra, özel ve temel eğitim hizmetlerinden yararlandırılmalıdırlar¹²⁶.

Özürhüherin özel ve temel eğitimleri, devletçe kurulup işletilen veya denetlenen kuruluşlar eliyle sürdürülür. İş kazası ve meslek hastalıkları sebepli özürhüherliklerde ise, kişinin kapsamı içinde bulunduğu sosyal sigorta kurumlan, yerel yönetimler ve gönüllü kuruluşlar da bu alanda sorumluluk taşır¹²⁷.

Özürhüher için temel eğitim devlet tarafından sağlanan kaynaştırma sınıflarında kaynaştırma eğitimiyle sürdürülür. Kaynaştırma; özürhü çocuğa yönelik bireyselleştirilmiş eğitim planı hazırlanıp eğitsel değeriendirme yapılarak bunun sonucunda çocuğun en az kısıtlayıcı eğitim ortamına yerleştirileceği böylece gelişmelerinin en üst düzeye çıkarılacağı bir düzenlemedir. Öncelikle her düzeydeki eğitim öğretim çalışmalarından tüm özürhü bebeklerin/ çocukların yararlanması için hizmetlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Hangi yaşta olursa olsun tüm özürhü bireyler potansiyellerini en üst düzeye çıkarabilmek için parasız uygun eğitimden yararlanmalıdırlar. Her yaştaki parasız eğitim hakkı ailelerinin bağlı bulunduğu sosyal güvence gözetilmeksizin tüm çocuklara verilmelidir. Ülkemizde özürhü bireylerin yaşama, eğitim, çalışma gibi hakları yasalarca belirlenmiştir. Ancak bu hakların hayata geçirilmesinde güçlükler bulunmaktadır. İleriye yönelik yapılacak çalışmalarda bu güçlüklerin ortadan kaldırılmasına çalışılmalıdır. Özürhü bireylere yönelik olarak sürdürülen çalışmalarda yaşanan bir diğer sorun bu hizmetlerin yalnızca sayısal olarak sınırlı olması değil, aynı zamanda niteliklerinin de birbirinden farklı olmasıdır. Bu nedenle verilen hizmetlerin niteliğinin artırılması da ileriye yönelik hedefler arasında yer almalıdır. Ayrıca özürhü bireylere yönelik sürdürülen hizmetlerin süreklilik

¹²⁶ Kasım Karataş, „Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları”, s. 43-55

¹²⁷ Altan, „Kota Tekniği Ve Kota Oranlarının Yükseltilmesi, Ülkemizde Daha Çok Sakatın İstihdam Edilebilmesine Yardımcı Olabilir mi?”, s. 29.

içinde gerçekleştirilmesi gelişme için gereklidir. Bu sürekliliği sağlamak için hizmet verenler arasında işbirliği ve eşgüdümün olması da önemlidir. Özel eğitime gereksinimi olan bireylerin kendi gereksinimleri doğrultusunda en üst düzeyde gelişimlerini sağlamak için uygun eğitim fırsatlarından yararlanmaları gerekmektedir. Bu gereklilikle özürlü bireylere sağlanacak hizmetlerin doğru bir biçimde planlanabilmesi için ülke genelinde nasıl bir dağılım gösterdiklerinin bilinmesi ve hizmetlerin de bu dağılıma göre planlanması bir zorunluluktur.

3. Meslekî Rehabilitasyon

Özürlülerin işe yerleştirilmeden önce korunmaları gereken üçüncü ve son evredir. Bu aşamada hedef, özürlülerin sağlam yeteneklerini değerlendirebilecekleri bir iş ve meslek için hazırlanarak yetiştirilmeleridir. Özürlülerin koşullarına uygun meslekî bilgi ve becerilere sahip kılınmalarına yönelik hizmetler bu aşama kapsamında sürdürülür. Özürlülerin rehabilite edilecekleri iş ve mesleklerin belirlenmesinde, her ülkenin kendine özgü işgücü piyasasının koşulları ile gereksinimleri de hiç kuşkusuz önem kazanır.

Meslekî rehabilitasyon, tıbbî tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri ile birlikte, özürlülere özel ve temel eğitim veren kurum ile kuruluşlar tarafından sürdürülebileceği gibi, yalnızca meslekî rehabilitasyon hizmetlerinin verildiği bağımsız merkezlerce de sağlanabilir. Mesleki rehabilitasyon hizmetleri verme doğrultusunda da, kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin, gönüllü kuruluşların ve sosyal sigorta kurumlarının ortaklaşa sorumlulukları bulunur. Özür türleri, kökeni, etkinliği ile özürlülerin cinsiyetleri, yaşları, eğitim düzeyleri gibi nitelikleri tüm bu aşamalarda koruma politikalarına yön ve biçim verir.

Çeşitli tekniklerden yararlanılarak özürlülerin istihdam edilebilmeleri, büyük ölçüde istihdam edilmeden önce korunmalarını öngören politikaların başarısına bağlıdır. Özürlülerin istihdam edilmeden önce korunmalarını ön-

gören politikalarda başarısız kalınırsa, daha sonraki aşamada başvurulacak istihdam yöntemlerinden yararlanılabilmesi de güçleşir¹²⁸.

Uluslararası Çalışma Örgütü' nün 99 No'lu tavsiye kararına göre “Mesleki rehabilitasyon, devamlı ve bir koordinasyon içindeki rehabilitasyon sürecinde, özürlü kişiyi uygun bir iş sahibi yapmak ve bu konumunu korumasını sağlamak üzere planlanan, mesleki rehberlik, eğitim ve işe yerleştirme hizmetlerinin sunulduğu alandır.” Mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin kapsadığı aşamalar ise;

- Değerlendirme; özürlü kişinin geriye kalan fiziksel, zihinsel ve mesleki yeteneklerinin belirlenmesidir.
- Rehberlik; mesleki eğitim ve işe yerleştirme olanakları göz önünde tutularak özürlüye yönlendirici öneriler verilmesidir.
- İşe hazırlama ve eğitim, mesleğe uygun olarak niteliği arttırmayı hedef alan sistematik bir eğitim verilmesidir;
- Yerleştirme; uygun bir iş bulmasına yardım edilmesidir.
- Korumalı işyeri; özel düzenlemeler yapılarak uygun ortamda özürlünün çalışmasını sağlamaktır.
- İzleme; özürlünün istihdamı sırasında düzenli aralıklarla değerlendirilmesi ve gerekli yardımların yapılması şeklindedir¹²⁹

B. Özürlülerin Çalışma Hayatına Girerken Korunması

¹²⁸ Altan, “Kota Tekniği Ve Kota Oranlarının Yükseltilmesi, Ülkemizde Daha Çok Sakatın İstihdam Edilebilmesine Yardımcı Olabilir mi?”, s. 30.

¹²⁹ II. Özürlüler Şurası Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, s. 72.

1. İşverenlerin Özürlü Çalıştırma Yükümlülüğü (Mecburî Kota Uygulaması)

Uluslararası hukukta, özürlülerin özelliklerinden dolayı, istihdam alanında pozitif anlamda ayrımcı davranışlarla desteklenme gereği, özellikle yirminci asrın başlarından itibaren ortaya çıkmıştır. Avrupa devletleri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kamu ve özel sektörde belirli sayıda özürünün istihdam edilmesi yönünde çalışmalar yapmışlardır¹³⁰.

Nitekim bu çabaların bir sonucu olarak bugün, istihdam alanında işverenlerin belirli oranda veya sayıda özürlü çalıştırmanın mecburî kılınması (kota uygulanması), özürlülerin iş hayatına girmelerini kolaylaştıran ve daha rahat iş bulabilmelerini sağlayan yöntemlerin başında gelmektedir. i¹³¹ Başta sadece harp malulleri, özürlü çalıştırma yükümünün kapsamına alınmışken, zamanla bu kapsam genişlemiş ve diğer özürlü gruplar da kota sisteminden yararlanabilmişlerdir. Her ne kadar kota sisteminin, uygulanması açısından mecburi olduğu söyleniyorsa da, aslında birçok ülkenin işverenleri, özellikle az sayıda işçi çalıştıran işverenler bundan muaf tutulmuştur. Diğer yandan, kota sistemi kapsamındaki işverenler de, özürlü çalıştırma yerine çalıştırmadıkları her bir özürlü için bir bedel (kanunî para cezası) de ödeyebilirler. Bu şekilde, kota sistemini uygulamak istemeyen işverenler, kota uygulamasını meşru yollardan ihlal edebilmektedir.

Türkiye'de özürlülerin istihdam edilmelerinde büyük ölçüde yalnızca kota tekniğinden faydalandığı için de sorunlar yaşanılmaktadır. Sosyal politikalar istihdam edilmeden önce gereği ve yeterince korunan özürlerin çalışma yaşamında yer alabilmeleri için çeşitli tekniklerden yararlanılmasını öngörür. Ülkemizde uygulamada olan kota yöntemi bunlardan sadece bir tanesidir.

¹³⁰ Uşan, a.g.e., s. 90.

¹³¹ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özürlüler Politikası*, s. 62-65.

Oysa olabildiğince çok sayıda sakatların istihdam edilebilmesi bu alanda var olan tüm tekniklerden birlikte yararlanılmasını gerektirir¹³².

2. Öncelikli İstihdam Uygulaması

Özürlüler için öncelikli istihdam özel sektör çalışanları ve kamu kurumlarında çalışanlar için benzer şekilde düzenlenmiştir. Bu istihdam modeli çalışma süreci içinde sakatlanan ve özürlü duruma gelen kişiler için oluşturulmuştur. Türkiye de gerek İş Kanunları gerekse Devlet Memurları Kanununda açıkça değinilen bu husus esas da çalışma yaşamı içinde özürlü duruma gelen ve özürlülükleri zamanla ortadan kalkan veya kalkacağı düşünülen kişilerin çalışma hayatına geri dönmeleriyle alakalıdır. Bu sebeple işine geri dönen çalışan yeteneklerindeki kayba göre ya eski görevine yada eski görevine yakın bir göreve diğer isteklilere nazaran öncelikli olarak yerleştirilmek durumundadır¹³³.

3. Evde Çalışma Yöntemi

Evde çalışma 1996 tarihli 177 sayılı "Evde Çalışma Sözleşmesinde, " bağlı olduğu işverene ait işyeri veya sair bir tesis dışında evinde, ücret karşılığı işverenin belirlediği bir malı veya hizmeti üreten kişinin çalışması" şeklinde tanımlanmıştır.

Bu modelde çalışma, zaman esasına göre değil, parça başına gerçekleştirilmektedir. İş edimi işçinin evinde yapıldığından burada işverenin denetim ve gözetimi altında bir çalışmadan söz edilememektedir. Hizmet akdinin asli unsuru olan bağımlılık unsurunu içermediği için evde çalışmanın

¹³² Altan, " Kota Tekniği Ve Kota Oranlarının Yükseltilmesinde Ülkemizde Daha Çok Sakatın İstihdam Edilebilmesine Yardımcı Olabilir mi? s. 25-33.

¹³³ II. Özürlüler Şurası Yerel Yönetimler Ve Özürlüler Komisyon Raporları Ve Genel Kurul Görüşmeleri, s. 61.

istisna akdinin konusunu oluşturacağı görüşleri de bulunmakla birlikte bütün çalışmalarda iş akdine dayanan bir hukuki ilişkinin kurulduğu görüşü daha ağırlıklıdır. Zira, her şey den önce, bir iş akdinin olması için çalışmanın mutlaka işverenin işyerinde yapılması zorunlu değildir.

Gelişmekte olan ülkelerde geçmişten beri uygulanan bu çalışma şekli; gelişmiş ülkelerde de yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Almanya, Yunanistan, İtalya, Hollanda, İspanya ve İngiltere evde çalışmanın önem kazandığı ülkeler arasındadır.¹³⁴

Ülkemizde bu çalışma yöntemi İş Kanununda özel olarak düzenlenmemekle birlikte uygulamada sıklıkla görülmektedir. Bu çalışma modeli İş Kanunu Tasarısında da yer almamakta ancak uygulanmasına engel de bulunmamaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü evde çalışma yönteminde eşit muamelenin sağlanmasının oldukça önemli olduğunu vurgulamış, evde çalışanlar için örgüt kurma, üye olma ve faaliyetlerine katılma, faaliyet ve istihdama ilişkin ayrımcılığa karşı koruma, iş sağlığı ve güvenliği, ödeme, sosyal güvenlik, mesleki yetiştirmeye katılım, İstihdam veya çalışmaya kabulde asgari yaş, ve analık korumasına önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir¹³⁵.

Evde çalışma modeli özürlü bireyler için başlangıçta iyi bir yöntemmiş gibi gözükabilir. Evinde çalışan birey hem gelir getirici bir faaliyette bulunmuş olacak hem de belki de kendisi için büyük bir sorun olan ulaşım gibi bir problemi bertaraf etmiş olacaktır. Fakat evde çalışan birey toplumla bütünleşmesini sağlayamayacak yaşam alanı sadece evi olacaktır. Amaç özürlü bireylerle iç içe bir çalışma ortamı hazırlamaksa evde çalışma yöntemi buna uygun olmayacaktır. Ayrıca işverenler tarafından bu yöntemin suistimal edilmesi oldukça kolay olacak, gerek ücretler gerek sosyal güvenlik gerekse iş güvenliği konusunda zayıf kalacaktır. Ayrıca bu çalışma yöntemde denetim oldukça

¹³⁴ Oğul Zengintürk, “İş Kanunu Tasarısı Ve AB Uygulamaları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 4, 2003, s. 16.

¹³⁵ Doğan Keskin, “Evde Çalışanların Korunması”, **İktisat Dergisi**, Sayı 430, Ekim 2002, s. 21.

zordur. bu yöntem ya çok ağır özürölüler için yada bir işe girmeyi bekleyen özürölüler için uygun olacaktır.

4. Korumalı İstihdam

Özürölülerin istihdamında gerek diğler ölkelerde gerek ölkemizde yoğun sorunlar yaşanmaktadır. Türkiye’de özürölülerin istihdamında kota-ceza yöntemi benimsenmekte, istihdamı destekleyen hizmetler ihmal edilmekte ve yeni istihdam teknikleri üzerinde çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Oysaki korumalı istihdam Türkiye’de ihmal edilen ve dünyada pek çok ölkede başarılı bir şekilde uygulanan bir modeldir.¹³⁶

Farklı tanımları ve uygulamaları olmakla beraber korumalı istihdam; normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürölüler için, meslekî rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla, gerektiğinde devlet tarafından teknik ve malî yönden desteklenerek çalışma ortamının **özel** olarak düzenlendiğı işyerlerinden oluşan bir yöntemdir. korumalı istihdam bir dizi farklı programı kapsayan, özürölülere korunaklı bir ortamda istihdam sağlayan rekabetten uzak bir programdır.

Korumalı işyeri; özürölüye, normal çalışma ortamında olduğu varsayılan yarışma ve başarısız olma riski olmadan çalışma fırsatı vermektedir. Normalleştirme yerine. kişiyi düş kırıklıkları, problem ve risklerden koruyarak bir takım düzenlemelerle beraber (çalışma tarih ve saatleri, süper vizyonluk üretim planları gibi) işin gerektirdiğı normal görevlere devam etmesini sağlamaktadır¹³⁷.

Korumalı işyerlerinde benimsenmesi gereken ölçütler şu şekilde belirlenmiştir:

¹³⁶ Seyyar, **Özürölülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları**, s. 29

¹³⁷ Canan Aktaş vd., “Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması”, **Özveri Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Aralık 2004, s. 153 (Alıntı: Rosen M, Bussone A, Dakunchak P, Cramp 1, “Sheltered Employment And Second Generation Workshop”, **Journal Of Rehabilitation**, January-March 1993, 59, 1, 1-7).

- Korumalı işyerleri normal işgücü piyasasında yer alamayan ağır ve zihinsel özürlüler için oluşturulmalı, işyerleri özürlülerin normal işgücü piyasasında çalışabilmelerini sağlayacak geçiş mekanizmaları olarak tasarlanmalıdır.

- Özürlünün özellikleri ile işin gereklilikleri ve iş organizasyonu birbirleriyle uyumlu olmalıdır.

- Çalışanlara tıbbi, sosyal ve psikolojik destek ile yeterli danışman personel sağlanmalıdır

- Çalışanlara normal bir çalışma ortamında özel eğitim ve denetim sağlanmalıdır.

- Korumalı işyerleri, iş piyasasında geçerliliği olan iş programları geliştirilmeli ve gerekli personel desteğini sağlamalıdır.

-Korumalı işyerleri özürlüleri destekleme fonksiyonunu gerçekleştirme yanında mümkün olduğunca rekabetçi bir ekonomik sistemin parçası olmalıdır.

-Yapılan işin özelliklerine bağlı olarak tatmin edici ücret sağlanmalıdır

- Korumalı işyerleri sosyal amaçlarını gerçekleştirmenin yanında mali olarak varlıklarını sürdürmeye çalışmalıdır. Bu çoğunlukla verilen ücretin bir kısmının devlet desteği ile verilmesiyle sağlanır.

-Danışman personelin gerekli teknik vasıflara sahip olması gereklidir. Ayrıca gerek duyulduğu da ek bilgi ve eğitimin verilmesi gerekmektedir.

- Korumalı işyerlerinde çalışan özürlüler sözleşmeli statüye sahip olmalı ve mümkün olduğunca normal bir işveren/işçi ilişkisi kurulmalıdır ¹³⁸

¹³⁸ Aktaş, a.g.m., s. 158

Korumalı iş yerleri finansal açıdan kimi ülkelerde merkezi hükümetler, kimi ülkelerde yerel yönetimler kimi" ülkelerde her iki otorite tarafından desteklenmektedir. Türkiye'de ise korumalı işyerleri hem merkezi otoritenin taşra örgütleri hem de yerel yönetimler tarafından finansal açıdan desteklenmekte, ayrıca uluslar arası kaynaklardan da yararlanmaktadır.

5. Vergi Teşviki Sağlanması

Özürlleri istihdam etmenin tek yolu onları kota kapsamına giren özel işyerlerine veya kamu kurumlarına yerleştirmekten ibaret değildir. Kendi işini kurmak isteyen özürll kişilerde bu konuda kendilerine sağlanacak imkanlardan yararlanmalıdırlar. Bunun en uygun yolu da özürll kişilere sağlanacak vergi avantajları, düşük faizli girişimci kredileri ve kira yardımlarıdır.

Türkiye de Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan son değişikle özürll kişiler için özür derecesine göre vergi avantajları getirilmiştir. Çalışma gücündeki kayba göre özürllük derecesi belirlenmiş, özürllük derecelerine göre de vergi avantajlar sağlanmıştır. Gelir Vergisi Kanuna göre çalışma gücünün asgari % 80'ini kaybetmiş bulunan hizmet erbabı birinci derecede özürll, asgari %60'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ikinci derece özürll, asgari %40'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ise üçüncü derece özürll sayılmaktadır. Sakatlık dereceleri itibariyle belirlenen aylık tutarlar çalışanların ücretlerinden indirilecektir. Özürll indiriminden sadece ücretli çalışanlar değil, hizmet erbabının bakmakla yükümlü olduğu özürll kişiler, özürll serbest meslek erbabı, serbest meslek erbabının bakmakla yükümlü olduğu özürll kişiler, basit usulde vergilenen bazı özürll esnaf ve sanatkârların da yararlanması sağlanmıştır. Ücret gelirleri stopaj yolu ile değil de, yıllık beyanname ile vergilendirilen ücretliler ise, yıllık indirim tutarı üzerinden beyannamelerinde bu indirimlerden yararlanacaklardır. Ücretliler kendisi özürll olmasa dahi, bakmakla yükümlü olduğu kişiler arasında özürll

bir kimse varsa yine bu indirimden yararlanacaklardır. Vergi avantajı yanında özürlü bireyler için sağlanacak düşük faizli krediler ve kira imkanları da bağımsız çalışan ve çalışmak isteyen özürlü kişiler için önemli avantajlar sağlayacaktır¹³⁹.

6. Türkiye İş Kurumunun Daha Etkin Hale Getirilmesi

Kamu kurumlarında veya birçok özel işyerlerinde çalışmak isteyen özürlüler Türkiye İş Kurumu Tarafından işe yerleştirilmektedir. Bunun yanın da İş Kurumunun oldukça önemli bir görevi daha vardır. Mesleki rehabilitasyon hizmetleri ve meslek edindirme eğitimleri de bu kurum tarafından verilmektedir. Meslekî rehabilitasyon kapsamında ele alınan yeni bir iş öğretme gibi değişik meslekî kurslar genellikle iş kurumu tarafından yürütülmesine karşılık, bunların sayısı çok az olması sebebiyle, özürlülerin istihdam oranı etkili bir şekilde artmamaktadır. Dolayısıyla, çalışmak isteyen özürlülerin büyük bir çoğunluğunun , bu durum karşısında ve işleyen prosedüre göre işe yerleştirilebilmeleri oldukça güçtür. Halbuki, özürlü istihdamının arttırılmasında en etkin yolun, iş ve meslek kazandırıcı eğitimlerden geçmek olduğunun altını çizebiliriz. Ülkemizde ilgili kanun ve yasa gereği istihdam amaçlı eğitim çalışmalarında aracı kuruluş olan iş kurumunun kaynaklarının yetersiz olduğu bilinmektedir. Halbuki, iş ve meslek kazandırıcı eğitim özürlü istihdamının arttırılmasında önemli bir faktördür. Ayrıca, bu hizmetlerin sunulmasına yönelik ihtiyaç da sürekli artmaktadır. Dolayısıyla, Kurumun Batı ülkelerindeki istihdam kurumları gibi, özürlülere yönelik aktif istihdam politikası sunabilmesi için, kaynak, personel, teknolojik donanım ve altyapı açısından yeniden yapılandırılması gerekmektedir. İş arayan özürlülerin ruhsal ve duygusal durumlarını bilmek, onlarla özürölülük türlerine göre anlaşabilmek (konuşma özürlüler ile konuşabilmek gibi), özürlülerin sağlam yeteneklerine uygun işler bulabilmeleri için, onlarla özel görüşmeler yapıp, testler uygulayabilmek, toplanan bilgilen

¹³⁹ II. Özürlüler Şurası Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, s. 66-67

değerlendirebilmek için, iş kurumlarında görevli personelin bu konularda özel olarak eğitimden geçmeleri gerekmektedir.

Ancak, iş ve meslek kazandırıcı eğitim programlarının daha çok sayı ve kalitede, daha az bürokratik işlemlerle ve esnek bir şekilde sürekli olarak düzenlenmesi için, istihdam amaçlı eğitim çalışmalarında koordinatör rolünde olan iş kurumun mahalli alanda daha fazla malî ve idarî özerklik tanınmalıdır. İl ve İlçe düzeyindeki iş kurumları , diledikleri eğitim kurum ve kuruluşlarıyla işbirliğine gidebilmelidir. Ayrıca İş kurumu tarafından istihdam garantili olarak düzenlenen işgücü yetiştirme kurslarına, özürlü olmayan kursiyerlerle birlikte bu kurslara katılabilecek nitelikte olan özörlölerin de yararlanabileceği kurslar düzenlenmelidir.¹⁴⁰

7. Esnek ve Alternatif İş İmkanları Sağlanması

Özürlü işgücüne, sadece mevcut kanunî düzenlemeler ışığında iş sahibi yapmak veya her hangi bir işyerinde iş temin etmek kendi başına yeterli değildir. Özellikle, özörlü istihdam tekniklerinden birisi olan kota yöntemi, özörlü istihdam oranını ancak belirli oranda artırabilmektedir. Diğer taraftan Türk kota sistemi, özörlü işgücüne, normal emek piyasasının şartlarına ve klasik istihdam imkanlarına göre iş temin etmek çabasıdır. Halbuki, fizikî kapasite bakımından değişik derecelerde çalışma gücü ve performansı sergileyebilen özörlü işgücüne, klasik (tam gün), standart ve tek bir modele dayanan sistem içinde çalışma imkanı sunmak, hem ekonomik şartlar, hem de yeterli verimlilik elde etmek açısından ideal bir çözüm değildir. Dolayısıyla, çalışma şartları, yeri ve(ya) süresinin, tarafların karşılıklı imkan, arzu, istek ve menfaatleri doğrultusunda düzenlenmesi gerekmektedir. Özörlü işgücünün özel şartlarını dikkate alan farklı çalışma modellerinin geliştirilmesi (kısmi süreli çalışma, evde çalışma, tele çalışma vs.), özörlü istihdamını olumlu yönde etkileyecektir. Özörlölerin devlet tarafından önce tıbbi, sonra mesleki rehabilitasyona tabi

¹⁴⁰ Seyyar, Sosyal Siyaset Açısından Özörlöler Politikası, s. 93-95

tutulmaları ve bu iki aşamayı takiben istihdamı sağlanmalıdır. Emek piyasasında istihdamı zor olan ve(ya) ağır derecede özürlü olanlar için ayrıca iş atölyeleri açılmalıdır. İş atölyeleri, emek piyasası şartlarına yakın bir biçimde normal işyerleri gibi işletilmeleri gerekmektedir. Özörlölere, iş atölyelerinde çalıştıkları süre içerisinde, asgari ücret düzeyinde ödeme yapılmalı ve kendileri sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmalıdır. Bunun yanı sıra, özörlü istihdamını kolaylaştırabilmek, artırabilmek ve hızlandırabilmek için, özörlülerin özel şartlarına çok uygun olan bazı meslek alanlarının ve hizmet türlerinin, ağırlıklı olarak özörlölere tahsis edilmesi gerekmektedir. Emek piyasasında özörlölere yönelik tercihli istihdam politikaları geliştirilmelidir.¹⁴¹

8. Kota Kapsamına Girmeyen İşverenlerin, Özörlü Çalıştırmaya Teşvik Edilmesi

Kota kapsamına giren işyerleri genelde büyük şehirlerde, bilhassa sanayi ve hizmetler sektörünün gelişmiş olduğu bölgelerde ve merkezlerde toplanmıştır. Kırsal bölgelerde ve az gelişmiş şehirlerde kota kapsamına girebilecek boyutta çok az işletme mevcuttur. Bundan dolayı da, bu bölgelerde yaşayan özörlülerin mecburî kota uygulaması yoluyla iş bulması ve işe girmesi hemen hemen imkansızdır. Mevcut durum değerlendirildiğinde kota kapsamına girmediği halde özörlü bir insanı çalıştıran özellikle küçük işyerleri ödüllendirilmelidir. Burada çalışan özörlülerin sosyal sigorta primlerinin önemli bir şüphesiz oldukça faydalıdır¹⁴².

¹⁴¹ Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özörlüler Politikası*, s. 97

¹⁴² Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özörlüler Politikası*, s. 98

9. Çalışamayan Özörlölerin Yakınlarının Kota Kapsamına Alınması

Türkiye’ de ağır derecede ve/fakat kısmen de olsa çalışabilecek olan özörlölerin istihdamını sağlamak, yeterince koruyucu işyerlerinin olmaması sebebiyle hayli zordur. Bunun yanı sıra, bakıma muhtaç özörlölerin çalıştırılması zaten mümkün değildir. Gerek çalıştırılması zor olan, gerekse bakıma muhtaç özörlölerin aile içinde barındırılması ve bakımı, özellikle düzenli ve tatmin edici gelire sahip olmayan aileler için bir külfet teşkil etmektedir.

Diğer taraftan, bu gibi ailelere sosyal yardımın yapılması da, sosyal siyasetin sorumlusu olan sosyal devlet için kaçınılmazdır. Bu da dolayısıyla sosyal güvenlik harcamalarını artıracaktır. sosyal devlete yeni malî yükler getirmeden bu ailelerin sosyo-ekonomik durumlarını düzeltebilmek amacıyla, içlerinden işsiz olan bir ferdini kota kapsamına almak ve gelir sahibi yapmakta fayda vardır. Sadece çalışamayan değil, değişik sebeplerden dolayı çalışmak istemeyen özörlöler de, kota hakkını istedikleri aile fertlerine devredebilmelidir¹⁴³.

C. Özörlölerin Çalışma Hayatında Korunmaları İçin Öneriler

1. Özörlö Dostu Çalışma Ortamının Tesisi İçin İşverenlere Destek Verilmesi

Özörlö istihdam etmek isteyen bir çok işveren dahî, çoğu kez değişik özörlölük türlerinin mahiyetini bilmediği için özörlölük kategorileri ve özörlüyü uygun ve verimli bir biçimde istihdam konusunda yeterince fikir sahibi olmamaktadır. İşverenlerin bu hususta aydınlatılması ve eğitime tâbi tutulması, özörlölerin istihdam ilişkileri içerisinde daha uygun bir ortamda yer almalarını sağlayacaktır.

¹⁴³ Seyyar, **Karşı Sosyal Siyaset Açısından Özörlölüğe Mücadele**, s. 102

İstihdam edilen özürlüler, iş hayatında takip edilmelidir. İzleme çalışmalarının sonucunda onların işyerine uyum sağlayıp sağlayamadıkları araştırılmalı ve işyerine uyum noktasında işverene ve özürlüye bireysel danışmanlık hizmetleri çerçevesinde yardımcı olunmalıdır. İşverenler açısından özürlü istihdamında ve özürlülere uygun iş bulmada bir çok problem çıkmaktadır. İşveren, işyerini özürlülerin istihdamına elverişli hale getirmek istediğinde mali sorunlarla karşı karşıya gelmektedir. Ayrıca, özürlü dostu bir çalışma ortamının tesisi konusunda yeterli teknik bilgi ve beceriye (know-how) sahip değildir. Bunun için, işyerlerinin özürlü işgücüne göre düzenlenmesi ve araç-gereçlerin de ergonomik dizaynı konusunda işverenlere ücretsiz danışmanlık hizmetlerinin yanında maddî ve teknik yardım yapılması gerekmektedir. Gerekli olan teçhizat, araç ve gereçlerin temini hususunda işverenlere kolaylıklar sağlanmalıdır. Özürlü işgücünün işini kolaylaştırıcı makine ve ekipmanların kullanımının teşviki ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi için projeler geliştirilmeli ve bunların uygulanabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Özürlü işçilerin uygun makine ve ekipman ile çalışmaları, mevcut ekipmanların adaptasyonu, özürlü işçilerin ergonomik sorunları, rahat hareket edebilecekleri ve engel grubuna uygun işlerde daha verimli çalışmaları için alınacak önlemler gibi konularda işverenler ve işyeri hekimleri bilgilendirilmelidir. Özürlü işçi çalıştıran işletmelerde işveren, işyeri hekimi, personel ve özellikle sendika temsilcilerinin iş güvenliği konusunda seminerler ve broşürlerle bilinçlendirilmeli; bu yolla iş kazalarına sebebiyet verebilecek yanlış tutum ve davranışlar ortadan kaldırılmalıdır.¹⁴⁴

Son yıllarda gelişmiş ülkeler evlerde, okullarda, toplu taşıma araçlarında, hastanelerde, parklarda özürlüler için ayrı aparatların konulmasını da bir anlamda (olumlu yönde dahi olsa) ayrımcılık olarak kabul etmekte, bu aparatlar yerine sayılan alanların tüm toplum bireyleri için eşit kullanılabilirliğe açık olmasının gerektiğini savunmaktadırlar. Bu görüşler doğrultusunda artık gelişmiş ülkelerde özürlü dostu bir çevrenin temel noktasını evrensel tasarımlar oluşturmaktadır.

¹⁴⁴ Seyyar, Sosyal Siyaset Açısından Özürlülüğe Karşı Mücadele, s. 227-230

Evrensel tasarım uyarlama veya özel tasarım gerektirmeyen, mümkün olabildiği kadar bütün insanlar tarafından kullanılabilen ürünler ve çevrenin tasarımıdır. Evrensel tasarım kavramının amacı, çok az ekstra maliyetle veya ekstra maliyet gerekmeksizin daha fazla insan tarafından daha kullanılabilir ürünler, iletişimler ve yapısal çevreler oluşturarak herkes için yaşamı kolaylaştırmaktır. Evrensel tasarım kavramı tüm yaşlardaki, ölçülerdeki ve yeteneklerdeki bütün insanları hedef almaktadır.

Evrensel tasarım özürlü insanlar yada nüfusun diğer grupları için bütün gereksiz ve özelleşmiş ayrımcı çözümlere ideolojik ve politik olarak karşı çıkmaktadır. Eşit statü, eşit davranış ve eşit değer evrensel tasarımın fikirlerinin merkezidir. Evrensel tasarımın temelde amacı; herkesin eğitim, çalışma ve boş vakit gibi farklı alanlara katılımda aynı imkanlara sahip olması, bütün ürünlerin, yapıların ve ortamın mümkün olduğu kadar çok eşit şartlarda kullanılabilir olmasının sağlanmasıdır.

Evrensel Tasarım Prensipleri şu şekilde sıralanmaktadır;

- **Eşit Kullanım Prensipleri:** Eşit kullanım, tasarımın farklı yeteneklere sahip insanlar için kullanılabilir ve satın alınabilir olması anlamına gelir.
- **Basit Ve Sezgisel Kullanım Prensipleri:** Basit ve sezgisel kullanım, tasarımın veya hizmetin kullanıcının tecrübesine, bilgisine, yabancı dil yeteneğine veya mevcut konsantrasyon seviyesine bakmaksızın kolay anlaşılabilir olmasını sağlar.
- **Algılanabilir Bilgilendirme:** Çevredeki koşullara ve kullanıcının duyuşsal yeteneklerine bakmaksızın bilginin etkili bir şekilde nakledilmesi anlamına gelir.
- **Düşük Fiziksel Güç Kullanımı Prensipleri:** Düşük fiziksel güç harcanması, kullanıcıların en az yorgunluk ile randımanlı ve rahat bir şekilde ürün ve mekanları kullanabilmeleri anlamına gelir.

- **Kullanım İçin Boyut ve Mekan Sağlanması Prensibi:** Yaklaşım ve kullanım için boyut ve mekan sağlandığı zaman mekan ve ürün, kullanıcının beden ölçüsüne, duruşuna veya hareket yeteneğine bakmaksızın bütün kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılar.¹⁴⁵

2. Özürlü İşçilerin İş Güvencesi Kapsamına Alınması

Her hangi bir özürlü olmayan işçilerin yanında özellikle özürlü işçilerin iş güvencelerinin geniş kapsamlı olarak düzenlenmesi alınması gereken önemli bir tedbirdir. Bu bağlamda özürsüzler, haksız feshi karşı mutlak manada korunmalı, hizmet sözleşmelerinin feshi zorlaştırılmalı ve fesih işlemleri yetkili kılınacak kurum veya oluşturulacak işyeri konseyi tarafından denetlenebilmelidir.

Türkiye'deki hukuki düzenleme feshin geçerli sebebe dayandırılması çerçevesinde, otuz veya daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesinin feshinde işverenin işçinin yeterliliği veya davranışları ya da işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli bir nedene dayanması gerekliliğini öngörmektedir. Anılan maddede, geçerli olmayacak nedenler arasında "İrk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri nedenler" ifade edilmiştir. Dolayısıyla, özürlü olmanın da belirsiz süreli iş sözleşmesinin sona erdirilmesinde geçerli bir neden olarak kabul edilmeyeceği söylenebilir. Aksi davranış halinde işçi, İş Kanunu'nda düzenlenmiş olan feshi itiraz ve geçersiz feshin sonuçları hükümlerinden yararlanabilecektir.

İşveren, ayrıca herhangi bir nedenle iş sözleşmesi sona eren özürlü işçinin ayrılış nedenlerini on beş gün içinde Türkiye İş Kurumu'na bildirmek zorundadır¹⁴⁶. Eğer sebep geçerli görülmez ise yani eğer özürlü işverenin

¹⁴⁵ Şenay Boduroğlu, "Engelsiz Fiziksel Çevreler İçin Yeni Bir Tasarım Anlayışı: Evrensel Tasarım", **Öz-Veri Dergisi**, Ankara, Cilt III, Sayı 1, Ağustos 2006, s. 755-767.

¹⁴⁶ II. Özürsüzler Şurası Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, s.61.

zorlaması ile işinden ayrılmış ise işveren bu durumun olumsuz sonuçlarına katlanacaktır.

3. İşyerlerinde Özürlü Temsilciliği Tesis Edilmesi

İş yerlerinde özürlü temsilcilerinin bulunması özürlüleri dolayısıyla çalışma hayatında dezavantajlı olan kişilerin seslerini daha çabuk duyurmalarında fayda sağlayacaktır. Çağdaş ve demokratik düşünce doğrultusunda, özürlü olmayan işgücünün yanında özürlülerin de işyerinde alınacak kararlara (yeni personel alımı, iç düzenleme, meslekî terfi ve fırsat eşitliği vs.) katılımı söz konusu olmalıdır. Böyle bir demokratik katılım sayesinde, özürlü işgücü, sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını işverenlere daha rahat iletme imkanına sahip olacağı için, karar organlarını kendi lehlerine etkileme hakkını elde etmiş olacaklardır. Bu durumda, özürlü işgücü, işyerinde kendilerinin de önemli bir rolü olduğu kanaatine varacak ve daha verimli çalışacaktır¹⁴⁷.

4. Ücretler Açısından Çalışan Özürlülerin Korunması

İşe girecek iş gücünün özürlü olduğu düşünülürse, bu konuda en azından fizikî dezavantajlarının, sağlam kişilere göre daha da çok olduğu açıktır. Buna, özürlülerin çalıştırılması ile ilgili olarak günümüze dek süre gelmiş doğru olmayan ön yargıları eklersek, özürlülerin, işverenler tarafından adil olmayan düşük ücretlerle çalıştırılması istenebilir. Böylece özürlülerin irade serbestisi ile yapacakları hizmet sözleşmelerinde geçen ücret haddi de, "adil" ve "sosyal" bir ücret olmaktan uzak kalabilir.

Ücretlerde eşitsizlik, çalışanlar arasında bir ücret tatminsizliği ve dolayısıyla iş tatminsizliğine yol açabilmektedir. Bu durumda, özürlü işçilerin işlerine duyacağı ilgi, iş ahlakı ve sergileyecekleri performans da olumsuz

¹⁴⁷ Seyyar, Sosyal Siyaset Açısından Özürlülüğe Karşı Mücadele, s. 268.

yönde etkilenecektir. Çalışan özörlölere, yaptıkları işin karşılığı olamayacak kadar az bir ücret verilmesi, çalışma motivasyonlarını ve verimliliklerini nasıl olumsuz yönde etkilerse, özörlölere, çalıştırmaksızın veya emeklerinin üstünde bir ücret verilmesi de, işe yaramadıklarını ya da kendilerine acıma hissi ile yaklaşıldıklarını düşüneceklerdir. Meseleye bu açıdan bakılırsa, ücret düzenlemelerinin, mümkün mertebe özörlü işgücünün performansına göre ayarlanması gerektiğini savunmalıyız. Ancak, bu ücretin, asgarî ücretin altında seyretmemesi icap eder. Dolayısıyla, çalışan özörlülerin ücretlerinin eşit ve sosyal nitelikli olabilmesi yönünde koruyucu kanunî düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Türkiye’de mevcut anayasanın "Çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmelerinin sağlanması” konusundaki amir hükmü, ücrette eşitlik ilkesinin benimsendiğinin bir göstergesidir. Bu sebepten dolayı, iş hayatında adil bir ücretin ödenmesi için, ücrette eşitlik ilkesine uyulması gerekmektedir. Ücrette eşitlik, işverenin işçisine eşit davranması ilkesi ile yakından ilgilidir. Bununla birlikte işverenler, ücretler bakımından işyerinde istihdam edilenler arasında özörlü ve eski hükümlü ayırımı yapamamaktadır. Buna göre özörlüler diğer işçilere yapılan sosyal yardımlardan aynen faydalanabilecekler ve toplu iş sözleşmelerinde de eşitlik ilkesini ihlal edecek hükümler yer alamayacaktır¹⁴⁸.

5. İşe Uygunluk ve İşyerinde Fırsat Eşitliği Sağlamak Açısından Çalışan Özörlülerin Korunması

Özörlüler yaşadıkları toplumlarda bir çok olumsuz tutum ve davranışla karşılaşabilmekte, ölkelerin gelişmişlik düzeyleri farklılıklar gösterse de toplumların özörlülere karşı tutum ve davranışları benzerlikler göstermektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasî yapı bozuklukları, toplumların bilgi eksikliği, yetersizliği, aldırmaazlığı, yanlış yaklaşımları, olumsuz tutumları, ayrımcılık, fırsat

¹⁴⁸ II. Özörlüler Şurası Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, s. 63.

eşitliğine sahip olmamaları ve fiziksel çevre koşulların yetersizliği özürllülerin sıklıkla karşılaştıkları engellerdir. Özürllülerin toplumlarda karşılaştıkları en önemli engellerden biri de onların üretici bireyler haline gelmelerini engelleyen tutumlardır¹⁴⁹. Çalışma yalnızca gelir getiren bir olgu olmayıp aynı zamanda özürllü bireyin toplum içindeki konumunu da belirlemektedir. Bireyin sosyal statü sahibi olması ve topluma tam katılımı, tüketici olmaktan çıkıp üretici olmasına bağlıdır. Bu üretkenlik özürllü insanlarımızın psikolojik durumları nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır. Özürllüleri toplumun dışına iten, onları üretici yerine tüketici yapan, sosyal bütünleşmelerini engelleyen en önemli sorun ise özürllü ayrımcılığı ve özürllülerin fırsat eşitliğine sahip olamamalarıdır¹⁵⁰.

Özürllülere yönelik ayrımcılığın önlenmesinde en etkili unsur, onları iş yaşamına sokmak, üretken kılmaktır. Oysa özürllülerin istihdamında çok boyutlu güçlükler yaşandığı bilinmektedir. Bu bağlamda yasal düzenlemelerin, İşveren tutumlarının, eğitim ve rehabilitasyon çalışmalarının, özürllünün çalışmaya karşı tutum ve davranışlarının ve tüm bunlarla da ilişkili olarak ailelerin, özürllü bireylerin çalışmaları konusundaki tutumunun önemi yadsınamaz¹⁵¹

İşverenlerin özürllü çalışanları ile hizmet sözleşmesi yapmış olması maalesef onlara karşı tüm yükümlülüklerini yerine getirdiğini göstermemektedir. Çoğu zaman işverenler özürllü çalışanları ile yaptıkları iş sözleşmelerini hiçe saymaktadır. Bir çok iş yerinde özürllü çalışanların yetenekleri görmezden gelinerek son derece basit ve önemsiz işlerde çalıştırılmaktadır. Oysaki özürllü çalışanların bir işe yerleştirilmesi kadar iş yerindeki doyumunun sağlanmış olması da son derecede önemlidir. Bunun yanında çalışma ortamının ve çalışma şartlarının özürllü çalışanlara uygun düzenlenmiş olması, özürllü çalışanların yeterli doyumu almaları verimliliklerini arttırmaları için zorunludur. Şüphesiz ki evinden iş yerine servisle gidebilen, iş yerinde kendisi için uygun koşullarda çalışabilen, emeğinin karşılığı olarak

¹⁴⁹ Ergün, a.g.m., , s. 378.

¹⁵⁰ Serpil Aytaç, “Özürllülerin rehabilitasyonunun Artan Önemi”, s. 58-59.

¹⁵¹ Turan İçli, Eyüp Doğan ve Kasım Karataş, **Görme Özürllüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri, Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları**, Ankara, Körler federasyonu yayınları, No: 4, 2001, s. 1-3.

zamanı geldiğinde terfi alabilen özürlü işçilerin verimi daha yüksek olacak bu da onların iş yerlerindeki mutluluklarını arttıracaktır.

Diğer taraftan, meslekî kariyer gibi işletme içi fırsat eşitliğinin iş yerlerinde herkes için âdil bir biçimde yeterince sağlanmış olması da özürlüler açısından oldukça önemlidir. Bu onların işe bağlılıklarını arttıracak, diğer bir çok özürlü kişiye örnek olacak ve önyargıların önüne geçecektir ¹⁵².

¹⁵² Seyyar, **Sosyal Siyaset Açısından Özürlülüğe Karşı Mücadele**, s. 39.

SONUÇ

Tarih boyunca Sosyal Dışlanma kavramı farklı ülkelerde, farklı gelişmişlik düzeyine göre, farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Yoksulluk, eşitsizlik, ayrımcılık, sınıf-altı ve yoksunluk, Sosyal Dışlanma kavramı yerine en çok kullanılan kavramlardandır. Aslında Sosyal Dışlanma, sayılan tüm bu kavramları içine alan çok daha geniş bir süreci ifade etmektedir. Toplamların Sosyal Dışlanma kavramını tanımlarken yola çıktıkları nokta ise kendi yapısal özellikleridir. Örneğin bazı toplumlarda sosyal dışlanmış bireyler açlık sınırı altında yaşayanlar iken, bazı toplumlar da ise yüksek öğrenimlerine devam edemeyenler olabilmektedir. Sosyal Dışlanma yalnızca az gelişmiş ülkeler için değil aynı zamanda gelişmiş ülkeler içinde oldukça önemli bir problemdir.

Sanayi devrimiyle birlikte ivme kazanan küreselleşme süreci yalnızca ekonomik hayata değil, sosyal ve siyasi hayata da etki etmiştir. Tüm dünyada ekonomik, sosyal ve siyasal dengeler değişmiş devletler liberal bir yapıya doğru yol almışlardır. Liberal görüşlerin etkisiyle çoğu ülkede sosyal refah devleti anlayışı zayıflamış, devletlerin vatandaşlarına karşı olan sorumluluklarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Sosyal refah devleti anlayışının zayıflaması en çok dezavantajlı grupları etkilemiş, zaten tarihin eski dönemlerinden beri çeşitli sıkıntılar çeken bu grup yeni yapısal değişimle çıkmaza sürüklenmiştir. Dezavantajlı gruplar arasında ise Sosyal Dışlanmanın en ağır bedellerini ödeyenler özürölüler olmuştur. Sahip olduğu özürler dolayısıyla hayatlarını zorluklarla devam ettiren bu grup değişen ekonomik, sosyal ve siyasi yapıyla devlet korumasından da mahrum bırakılmış, toplumun dışına itilmiştir.

Tüm dünya ülkelerinde özürölü nüfusunun hızla artmaya başlaması özellikle batı devletlerinin dikkatini çekmiş, bu durumun ileride toplumsal bütünleşme açısından büyük sorunlar yaratacağı düşüncesiyle tedbirler alınması yoluna gidilmiştir. Günümüzde artık batılı ülkeler özürölülerin Sosyal Dışlanmasını önlemek ve toplumsal hayata katılımını sağlamak için oldukça

katı bir mevzuat kullanmaktadır. Avrupa Birliği mevzuatı da özörlölerin Sosyal Dışlanmasını önlemek için oldukça detaylı hazırlanmış üye ölkelerin ve aday ölkelerin de bu düzenlemelere uymaları zorunlu tutulmuştur. Türkiye’ de ise Sosyal Dışlanma kavramı Avrupa İstihdam Stratejisi’ne dahil olma çalışmaları sırasında dikkat çekmeye başlamıştır. Türkiye’nin hazırladığı İstihdam Durum Raporu’nda Sosyal Dışlanmaya özel bir bölüm ayrılmamış olsa da alınması gereken temel sosyal politika tedbirleri içinde yer verilmiştir.

Özörlölerin Sosyal Dışlanmasının önlenmesindeki en etkin çözüm onların çalışma hayatına dahil edilmesidir. Türkiye’de de özörlöler ile ilgili sosyal politikalar belirlenirken özörlölerin çalışma hayatına dahil edilerek korunmaları esas alınmıştır. Özörlölerin çalışma hayatında korunmaları ağırlıklı olarak kota sistemiyle gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Kota sistemi özörlölerin çalışma hayatına dahil edilmelerinde önemli bir yöntem olsa da tek başına yeterli olmamaktadır. Çünkü Türkiye’de özörlö sayısı oldukça fazla istihdam edilebilme oranları da oldukça sınırlıdır.

Özörlölerin çalışma hayatına dahil edilebilmeleri işe yerleştirilmeden önce başlayan işe yerleştirilme aşamasında süren ve işe yerleştirildikten sonrada devam ederek tamamlanan bir koruma süreciyle gerçekleştirilebilir. Özörlölerin işe yerleştirilmeden önce korunmaları tıbbi tedavi ve rehabilitasyon, temel ve özel eğitim ve mesleki rehabilitasyon süreçlerinden geçmektedir. Türkiye’de uygulamada bu sürece ilişkin pek çok eksiklikler bulunmaktadır. Özörlöler için oluşturulan istihdam politikalarının uygulanabilirliği bu eksikliklerin giderilmesine bağlıdır.

Özörlölerin işe yerleştirme aşamasında, çalışma yaşamında yer alabilmeleri için hukuki düzenlemelerle işlerlik kazanabilen çeşitli tekniklerden yararlanılmalıdır. Unutulmamalıdır ki kota sistemi bu tekniklerden yalnızca bir tanesidir. İşe girebilme önceliğı, korumalı istihdam, evde çalışma, gibi başka teknikler de mevcuttur.

Özörlölerin çalışma yaşamında korunması ise temelde özörlöler için iş güvencesinin sağlanmasına bağlıdır. Bunun dışında özörlö çalışanların iş

yerlerinde eşit ve adil ücret politikalarının uygulanması, iş yerinde ayrımcılığı önleyici tedbirlerin alınması fiziki ortamların özörlöler için uygun biçimde düzenlenmesi oldukça önemlidir.

Bir ölkede özörlölerin korunmasını öngören politikalarının başarısı ile o ölkenin ekonomik ve sosyal koşulları arasında yakın bir ilişki vardır. Bu anlamda eğer özörlölerin Sosyal Dışlanmasının önüne onları istihdam ederek geçilmek isteniyorsa bunun için yeterli bütçenin ayrılması ve alt yapının hazırlanması gerekmektedir. Öncelikle özörlö çocukların temel ve özel eğitimlerini gereği gibi alabilmeleri için okul sayıları arttırılmalı bu konuda uzman eğitimciler yetiştirilmelidir. Özörlö çocuğun ailesine yeterli eğitimin ve mali desteğin verilmesi gerekmektedir. Özellikle özörlö çocukların okullarına rahat gelip gitmeleri için servisler tahsis edilmelidir. Özörlölere mesleki eğitimi veren Türkiye İş Kurumunun bu anlamda daha aktif hale getirilmesi ve verilen eğitimlerin çeşitlendirilmesi daha fazla sayıda istihdam garantili kursların açılması gerekmektedir. Özörlö istihdam etmede kullanılan tek yöntem kota yöntemiyle sınırlı kalmamalı tüm işverenlerin iş yerlerinde özörlö çalıştırması teşvik edilmelidir. Özörlö bireyin iş yerlerine yerleştirildikten sonra takip edilmesi, gerekli görölen yerlerde tekrar mesleki eğitimlere alınması sağlanmalıdır. Özellikle özörlöler için çalıştığı iş yerinde fırsat eşitsizliğine sebep olacak tüm etkenler bertaraf edilmelidir

Unutulmalıdır ki çalışmak herkesin olduğu kadar özörlö bireylerinde hakkıdır. Özellikle hem maddi hem psikolojik açıdan çalışmaya daha çok ihtiyacı olan özörlölerin bu konuda desteklenmesi yalnızca devletin değil toplumun diğer bireylerinin de sorumluluğu dahilindedir.

KAYNAKÇA

AKIN, Levent, **İş Kazalarından Doğan Maddi Tazminat**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001.

AKTAŞ, Canan vd., “Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması”, **Öz-Veri Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Aralık 2004, s. 153-158.

ALTAN, Ömer Zühtü, “Kota Tekniği Ve Kota Oranlarının Yükseltilmesinde Ülkemizde Daha Çok Sakatın İstihdam Edilebilmesine Yardımcı Olabilir mi?” **Mercek Dergisi**, MESS, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası 1998, s. 25-29.

ALTAN, Ömer Zühtü, “Türkiye’de Sakatların İstihdam Edilerek Korunmalarını Ön Gören Sosyal Politikalar Yeniden Yapılanırken”, **Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XV, sayı 1-2, 1999, s. 419.

ALTAN, Ömer Zühtü, **Sakatlar Ve Türkiye’de Çalışma Sorunları**, Eskişehir, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No: 146, 1990.

ALTAN, Ömer Zühtü, **Sosyal Politika**, 2. Baskı, Ankara, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2002.

ATAMAN, Ayşegül, **Özel Eğitim Giriş**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998.

AYTAÇ, Serpil, “Özürlülerin Rehabilitasyonunun Artan Önemi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: II, Sayı 2, 2000, s. 59-72.

AYTAÇ, Serpil, “Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı”, **Verimlilik Dergisi**, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, 1993.

BALCI, Şebnem Gökçeoğlu, “Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanmanın Hukuksal Nedenleri Ve Çözüm Arayışları”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, ed: Y. Özbek, Ankara, İnsan Hakları Araştırma Ve Derleme Merkezi Yayını, 1. Baskı, 2002, s. 477-489.

BAŞARAN, Sermet, “Toplumun Önemli Bir Bölümünü Oluşturan Engellilerin Eriştiği Refah, Çağdaşlaşmanın Bir Göstergesidir”, **Diyanet Yayınları**, sayı 101, Mayıs 1999.

BAYAT, Gülden Uyanık, Zihinsel Engelli Çocukların Eğitimine Aile Katılımı, **Epsilon Yayınları**, İstanbul, 2003.

BODUROĞLU, Şenay, “Engelsiz Fiziksel Çevreler İçin Yeni Bir Tasarım Anlayışı: Evrensel Tasarım”, **Öz-Veri Dergisi**, Ankara, Cilt III, Sayı 1, Ağustos 2006, s. 755-767.

CANTEK, L. Funda Şenol, “Fakir/Haneler: Yoksulluğun Ev Hali”, **Toplum Ve Bilim**, No: 89, Yaz 2001, s. 152.

CAYKAYTAR, Atilla, “Özel Eğitimde Anne-Baba Katılımı”, **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: IX, sayı 1-2, Güz 1999, s. 98-100.

ÇAKIR, Özlem, “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: IV, Sayı 3, 2002.

ÇAKMAK, Bilgehan Yılmaz, “Engellilerin Sosyal Hayata Katılmasında Fiziksel Çevre Düzenlemelerinin Rolü”, **Öz-Veri Dergisi**, Ankara, Cilt III, Sayı 2, Aralık 2006, s. 860-867.

“Çalışan Ve Çalışmak İsteyen Özürliülerin Verimliliğinde Mesleki iyileştirme”, 3. Verimlilik Kongresi, 14-16 mayıs1997, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 559, Ankara, 1998.

DANIŞ, Mehmet Zafer, “Toplum Temelli Bakış Anlayışı”, **Öz-Veri Dergisi**, Cilt II, sayı 1, Mayıs 2005, s. 446.

DEMİRCİOĞLU, Murat ve CENTEL, Tankut, **İş Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006.

DOĞAN, İsmail, **Sosyoloji, Kavramlar Ve Yayınlar**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, Ocak 2000.

ERBİL, Fatma, “Yoksulluk Ve Özürllülük, **Öz-veri Dergisi**, Cilt: IX, Sayı 1, Ağustos 2007, s. 952.

ERDOĞDU, Seyhan, “Sosyal Politikada “Avrupalı” Bir Kavram: Sosyal Dışlanma”, **Çalışma Ortamı Dergisi**, sayı 75, Temmuz-Ağustos 2004, s. 1.

ERGÜN, Mehmet, “İşverenlerin Özürllülere Yönelik Tutumları Ve Öğrenme Güçlüğü Olan Bireylere Yaklaşımları”, **Öz-Veri Dergisi**, Cilt:III, Sayı 1, Ağustos 2006, s. 378-708.

ERİPEK, Süleyman, “Türkiye’de Zihinsel Engelli Çocukların Kaynaştırmalarına İlişkin Olarak Yapılan Araştırmaların Gözden Geçirilmesi”, **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt X, sayı 2, Güz 2000, s. 95-104.

GÖKMEN, Fatma, “Türkiye’de Özürllü Haklarının Gelişimi”, **Özveri Dergisi**, Aralık 2007,s.8.

GÜZEL, Ali, OKUR Ali Rıza, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Kırıkkale, Beta Yayınevi, 2002.

HAZER, Oya, “Evde Kullanılan Araç-Gereç Ve Ekipmanlar (Özürllüler İçin Ergonomik Bir Yaklaşım)”, **Öz-Veri Dergisi**, Ankara, Cilt II, sayı 2, Aralık 2005, s. 505-517.

İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, **Trafik Göstergeleri El Kitabı**, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Haziran 2000.

İÇLİ, Turan, DOĞAN, Eyüp ve KARATAŞ, Kasım, **Görme Özürllüler İçin Rehabilitasyon Deneyimleri**, Yeni Rehabilitasyon Politikaları ve Meslek Tanımları, Ankara, Körler Federasyonu Yayınları, No: 4, 2001, s. 1-3.

İLO, “Şimdi İşte Eşitlik Zamanı”, çev. Tuba Asrok Hoşdemir, **Petrol İş Dergisi Eki: Sendikal Notlar**, Sayı22, Mayıs 2004, s. 69.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, **İnsan-Aile-Kültür**, İstanbul, Remzi Kitapevi Yayınları, 1990.

KAPAR, Recep, “Sosyal Korumanın Yaygınlaştırılması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: V, sayı 4, 2003, s. 53-56.

KARATAŞ, Kasım, “Genç İşsizliği: Ekonomik, Toplumsal Ve Ruhsal Sonuçları”, **Ankara Sosyal Hizmet Uzmanı Derneği Genel Merkezi**, Yayın No: 2, 1996, s. 11.

KARATAŞ, Kasım, “Özürllüler Kentlerde Özgürce Yaşamak İstiyorlar”, **Ufkun Ötesi Dergisi**, Yıl 2, Sayı 4, 97 Kasım-98 Nisan, s. 10-13.

KARATAŞ, Kasım, "Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları", **Ufkun Ötesi Dergisi**, Cilt II, Sayı 2, Kasım 2002, s. 43-55.

KARGIN, Tevhide, "Cumhuriyet'in 80. Yılında Özel Eğitim", **Milli Eğitim Dergisi**, Güz 2003, s. 160.

KENAR, Necdet, "Avrupa İstihdam Stratejisi Ve Türkiye", **İktisat İşletme Ve Finans Dergisi**, Ekim 2004, s. 12.

KESKİN, Doğan, "Evde Çalışanların Korunması", **İktisat Dergisi**, Sayı 430, Ekim 2002, s. 21.

KORAY, Meryem, **Sosyal Politika**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, 2005.

KORAY, Meryem ve TOPÇUOĞLU, Alper, **Sosyal Politika**, Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları, 1995.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Cumhuriyetten Önce Dezavantajlı Guruplarla İlgili Uygulamalara Dair Bazı Tespitler", **Öz-Veri Dergisi**, Cilt: III, Sayı 1, Ağustos 2006, s. 623-626.

MEŞHUR, H.Filiz Alkan, "Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılma Gerekliliği Ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi", **Öz-Veri Dergisi**, Cilt I, sayı 2, Aralık 2004, s. 176-183.

MUTLUOĞLU, Lütfiye, "Örgün Mesleki Eğitim ve Çıraklık Eğitimi İçerisinde Özürlülerin Mesleki Eğitimi", Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 2001.

ÖZCEBE, Hilal, **Çocuklar Ve Sigara**, Ankara, Klasmat Matbaacılık, Sağlık Bakanlığı Yayınları, No: 731. Şubat 2008, s. 12.

Özürölüler Şurası, Çağdaş Toplum, Yaşam Ve Özürölüler Komisyon Raporları Genel Kurul Görüşmeleri, Ankara, 1999.

Sakatlari Koruma Vakfı Sakatlar Raporu, Ankara, Sakatlari Koruma Vakfı Yayinlari, Özgün Matbaası, 1991.

SAPANCALI, Faruk, “Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, sayı 3, 2005, s. 51-57.

SAPANCALI, Faruk, **Sosyal Dışlanma**, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2005.

SAYIN, Ali Kemal, “Yasal Açidan Sakat İşçi Kavramı Ve İşçilerin Mesleki Rehabilitasyonu”, **İktisat Fakültesi Dergisi**, 1994/B-3, Cilt 1-4, İstanbul, 1996, s. 373.

SEYYAR, Ali, “Dünden Bu Güne Batının ve İslam Medeniyetlerinin Özürölülere bakışındaki İlim Ve İnsanlık Ölçüsü”, **Muradiye Dergisi**, Mart 2008.

SEYYAR, Ali, **Özürölülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları**, Adapazarı, Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2006.

SEYYAR, Ali, **Sosyal Siyaset Açısından Özürölüler Politikası: Özürölülerin Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Hakları, Toplumun Özürölülere Karşı Sorumlulukları**, İstanbul, Türdav Yayıncılık, 2001.

SEYYAR, Ali, **Sosyal Siyaset Açısından Özürölülüğe Karşı Mücadele: Özürölü Olmamak İçin Nelere Dikkat etmeli?, Özürölü Çocuğu Olanlar Neler Yapmalı?**, İstanbul, Türdav Yayınları, 2001.

SUNAL, Onur, “Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar”, (Erişim) <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=65#more-65>, s. 1-2.

SÜZEK, Sarper, **İş Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006.

ŞENKAL Abdülkadir, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, 2. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007.

ŞENSES, Fikret, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

UŞAN, M. Fatih, "Mesleki Eğitim ve İstihdam Devlet Personel Rejimi ve İş Mevzuatı", **E-Akademi Hukuk**, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, 2003, Sayı 15, s. 1-50.

UŞAN, M. Fatih, "Kamu Ve Özel Sektör Açısından Özürlü İşçi İstihdamı", **Öz-Veri Dergisi**, Cilt I, Sayı 2, Aralık 2004, s. 218-228.

UŞAN, M. Fatih, **İş Hukukunda Sakat İstihdamı**, Ankara, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası yayınları, 1999, s. 12.

YILMAZ, Zuhale, "Avrupa Birliğinde ve Türkiye'de Özürliülerin Mesleki Rehabilitasyon Uygulamaları" Yayınlanmamış Özürliüler Uzmanlığı Tezi, Ankara, Özürliüler İdaresi Başkanlığı, 2001.

YILMAZ, Zuhale, "Çalışan Özürliülerin İş Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunları Etkileyen Etmenler", **Öz-Veri Dergisi**, Ankara, Cilt I, Sayı 2, Aralık 2004, s. 193-195.

ZENGİNTÜRK, Oğul, "İş Kanunu Tasarısı Ve AB Uygulamaları", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt V, Sayı 4, 2003, s. 16.

Kullanılan İnternet Kaynakları

<http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil56.htm>

<http://w3.gazi.edu.tr/web/alprol/cevre2.htm>

<http://www.abhaber.com/haber.php?id=12355>

http://www.kuresel_isinma.org/cevre_kirliligi.htm

http://www.saglikokulu.com/dosyalar/01-EV_KAZALARI.pdf

<http://www.yesilay.org.tr/alkol.asp>

<http://www.yesilay.org.tr/uyusturucu.asp>

<http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm>

http://www.tsd.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=569

<http://www.ozida.gov.tr/>

<http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap51/6.doc>

ÖZET

TOPLU, Aslı. Sosyal Dışlanma Perspektifinde Türkiye’de Özürlü İstihdamı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009

Sanayi devriminin gerçekleşmesi ve yaşanan küreselleşme süreci toplumlardaki siyasi, ekonomik ve sosyal dengeleri değiştirmiş, yaşanan bu değişimin etkisi toplumsal açıdan da kendisini göstermiştir.

Değişen düzen ile birlikte birçok ülkede sosyal refah devleti anlayışı zayıflamış, devletler yüzlerini daha liberal bir anlayışa doğru çevirmişlerdir. Liberal düzen devletleri vatandaşlarını tüm sosyo-ekonomik risklere karşı koruyan yapıdan uzaklaştırmış, sosyal ve ekonomik risklerle karşı karşıya kalan toplumlarda Sosyal Dışlanma problemi etkisini göstermiştir.

Tüm dünyada Sosyal Dışlanmaya en çok maruz kalan grup dezavantajlı grup (yaşlılar, yoksullar, özürlüler, kimsesizler, kadınlar, azınlıklar) olmuş, bunların içerisinde de en ağır bedelleri özürlüler ödemiştir. Özürlülerin sosyal dışlanmışlıkları, doğumlarından başlayarak, aile yaşamlarında, eğitim alırken ve istihdam süreçlerinde, yani hayatlarının her döneminde devam etmektedir.

Bu çalışmada Sosyal Dışlanma kavramsal olarak açıklanmış, bileşenleri ve unsurlarından bahsedilmiştir. Özürlülerin hayatlarının tüm aşamasındaki dışlanmışlıkları göz önüne serilmiş, Türkiye’deki mevcut durum anlatılmıştır. Özürlülerin çalışma hayatında dışlanmalarına neden olan unsurlar irdelenirken, bu duruma karşı korunmalarına yönelik tedbirler sıralanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Sosyal Dışlanma, Özürlü, Özürlü İstihdamı, Sosyal Politika, Özürlülerin Çalışma Hayatında Korunması

ABSTRACT

TOPLU, Aslı. Sosyal Dışlanma Perspektifinde Türkiye’de Özürlü İstihdamı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009

After the Industrial revolution and as a result of the globalization; political, economical and social balances have changed; the effect of this change is also felt in social life.

Together with the changed order, social state understating in terms of welfare becomes weaker and states turn their faces to a more liberal concept. Liberal order draws away the states from a structure protecting its citizens from all socio-economical risks, and in the societies facing social and economical risks, social exclusion problem occurs.

The people subject to social exclusion are mostly old people, poor people, disabled people, orphans, women and minority groups. However the disabled people face more difficulty among them. Social exclusion of disabled people starts from their birth and continues in their family lives, education and employment that is to say in their whole lives.

In this study social exclusion is explained conceptually and its components and aspects are taken into consideration. The exclusion of the disabled people in all their lives is demonstrated and the current situation in Turkey is explained. The reasons that cause exclusion of the disabled people in working life are evaluated and measures in order to prevent this are listed.

Key Words

Social Exclusion, Disabled, Employment of the disabled, Social Policy, Protecting the disabled in working life.